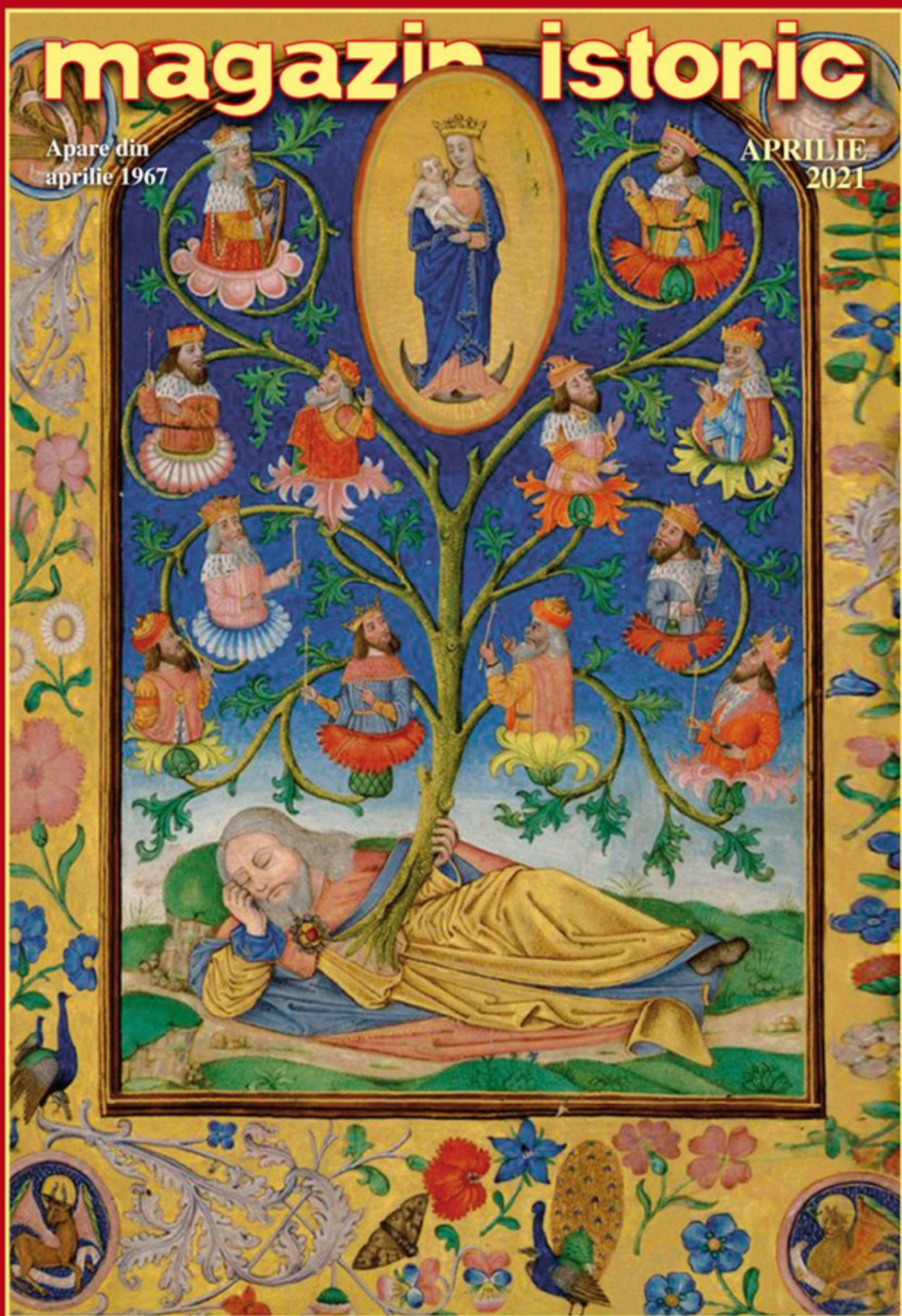

magazin istoric

Apare din
aprilie 1967

APRILIE
2021

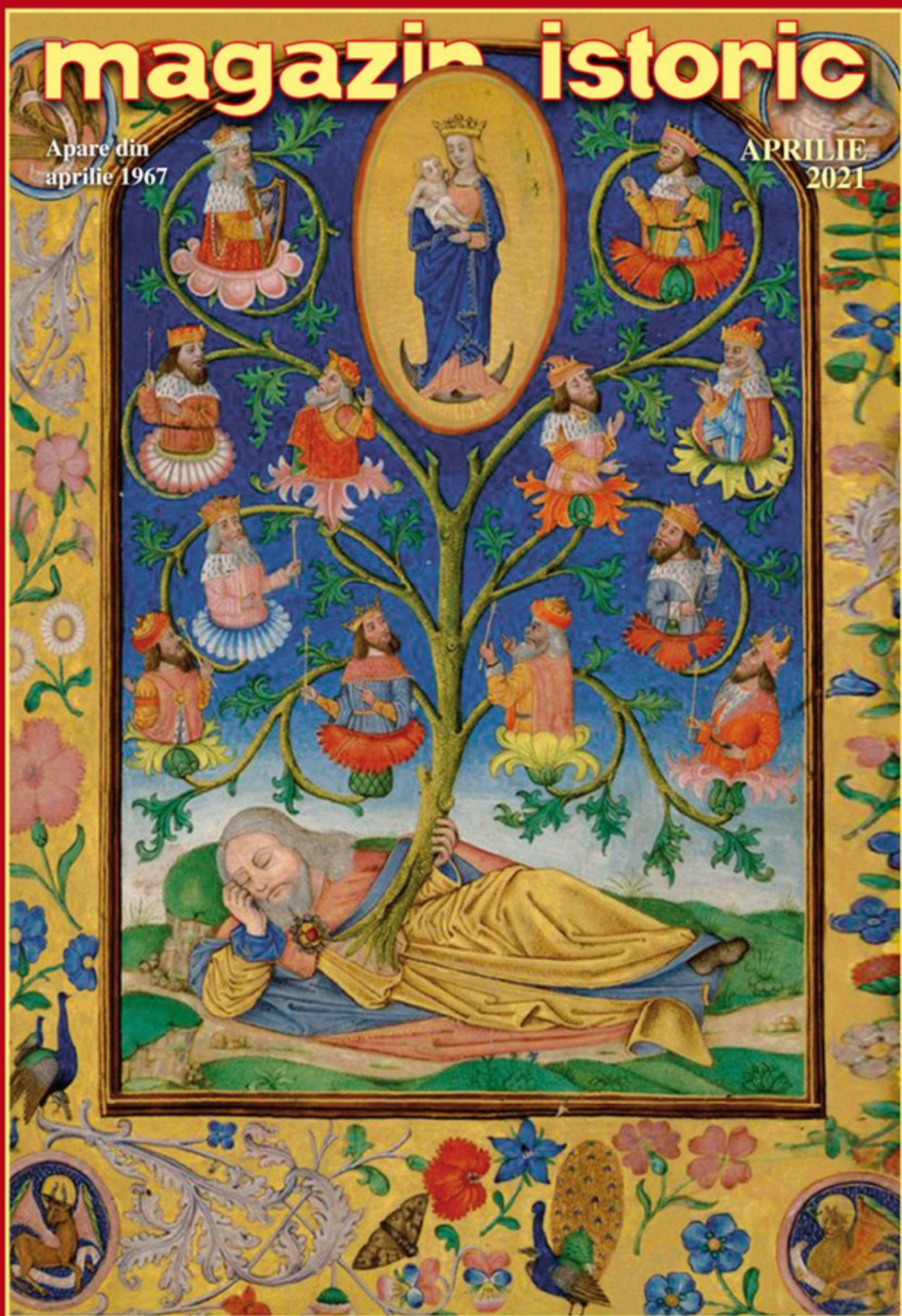

magazin istoric

Apare din
aprilie 1967

APRILIE
2021

SUMAR

aprilie 2021

4 Nepotismul
și favoritismul,
carii ce rod statul
D. BOLINTINEANU

5 La temelia
cordonului sanitar
Convenția militară
româno-polonă din 1921
N. MAREȘ

10 Portrete
de doctori
din „cuvinte otrăvite“
Piesa „Seringa“,
de Tudor Arghezi
M. MIHAILIDE

15 Falxul
impune modificări
echipamentului
legionarilor romani
C. BORANGIC

20 Vocea care
i-a îmbărbătat pe britanici
Dame Vera Lynn
F. STĂNESCU

EXCLUSIVITATE

25 „Distrugerea
creativă“ în istorie
Trauma războaielor
balcanice și otomanismul
B.C. BAYÇIÇİ

30 Primul Război
Mondial la... feminin
C. SIRCUȚA

33 Creșterea
și descreșterea
României Mari
M.E. IONESCU

38 Pentru
doi lei datorie
a pierdut o moșie
C. CHELCU

43 Strâmtorile
întredeschise
Conferința
de la Montreux
ȘT. CIOCHINARU

TRISTEȚILE MUZEI CLIO

48 Băile Herculane
C. CILIBIA

50 Diplomat
sub vremuri tulburi
Achil Barcianu
C. NIȚULESCU

magazin istoric

Anul LIV – serie nouă – nr. 4 (649)

aprilie 2021

www.magazinistoric.ro

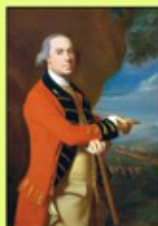
e-mail: mistoric1967@yahoo.com; mistoric@gmail.com

Revista figurează în baza de date EBSCO, din S.U.A.

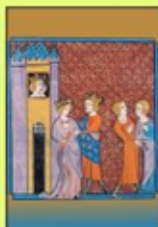
1 Miniaturile din manuscrisele medievale ne-au încântat și fascinat cu frumusețea culorilor și minuția detaliilor. Pentru istoric sunt o sursă inepuizabilă de informații, despre o epocă în care nu exista aparatul de fotografiat sau cel de filmat. Vestea că British Library a început un proiect de digitalizare a aproximativ 600 de manuscrise este un motiv de bucurie. Vă prezentăm o miniatură dintr-o Psaltire realizată în jurul anului 1500, la Bruges, pentru un eclesiast al cărui nume a rămas necunoscut. Este înfățișat Arborele lui Ieseu, tatăl regelui David, considerat punctul de pornire al genealogiei lui Iisus din Nazaret

2 Sir Thomas Gage (1719 – 1787; pictură de John Singleton Copley, rafinat portretist al Americii coloniale), general englez și fiu al unui membru al Parlamentului Marii Britanii, prim-viconte Gage, a fost comandant-șef al forțelor britanice în America de Nord între anii 1763 și 1775, remarcându-se în primii ani ai războiului de independență al Statelor Unite (1775 – 1783). Devotat misiunii sale, și-a bătut soția, pe Margaret, cu care va avea opt copii – tânăra, nepoata primului primar al New Yorkului născut pe pământ american, și ea născută în colonii – că ar avea simpatii pentru cauza rebelilor și i-a trădat încrederea, dându-le informații despre bătăliile de la Lexington și Concord. Generalul a ordonat să fie trimisă în Anglia

3 Astfel apare într-o miniatură din *Les Grandes Chroniques de France* – compilație întocmită de călugării de la Mănăstirea Saint-Denis și care retracează istoria regalității franceze, reproducând sute de manuscrise – povestea de dragoste a regelui capetian Filip I, pe tronul Franței din 1060 până în 1108: Foulques le Réchin, conte de Anjou, și soția, Bertrade – în dreapta; regele Filip și aceeași Bertrade, deja regină – la mijloc; Berthe, fosta regină, privindu-i din turnul orașului – în stânga

4 O litografie ce înfățișează stațiunea Băile Herculane, realizată în anul 1824 de austriacul Adolf Bedřich Kunike; cunoscute încă din timpul stăpânirii romane, Băile Herculane au devenit, după intrarea sub administrația habsburgică și ulterior austro-ungară, un loc căutat pentru proprietățile binefăcătoare ale apelor termale de aici

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932 – 1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician **DAN BERINDEI**,
academician
IOAN-AUREL POP,
academician
VICTOR SPINEI

Redactor-șef
Dorin Matei

Consilier editorial
Florentina Dolghin

Redactori:
Andrei Oprea,
Alexandru Pițigoi,
Theo Stănescu-Stanciu

Corectura
Georgeta Apreotesei
Machetare
Monica Șerban

Difuzare
Gheorghita Puiu Anghel

Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Piața Valter Mărcineanu, nr. 1 – 3,
sau strada Victor Eftimiu, nr. 2, etaj III,
camerele 11–14, Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 15,
Căsuța poștală 15 – 702, Cod 010155, Telefon:
021.312.68.77

NEPOTISMUL ȘI DESPOTISMUL

DIMITRIE BOLINTINEANU

Nepotul ne-a dat acest nume de nepotism, venit de la Roma, unde abuzul ce îl caracteriză a strălucit totdeauna de-o strălucire excepțională. România nu era înapoi în vechime și astăzi chiar poate să se laude că ține între statele Europei rangul întâi în această privință și în privința cumulului de funcțiuni. Presa, Camerele totdeauna au protestat, nimeni nu le aude. Viciul este adânc înrădăcinat în inimele multora. Nepotismul este favoritismul aplicat la rude și la cei apropiați de un ministru.

Favorul a fost și este o mare divinitate. Ministrul este marele pontifex care îi oferă victimile.

Acești curtezani fac de pier staturile, guvernele. Prin abuzurile lor, care toate se raportează la guverne, acest favoritism se întinde până la cel din urmă funcționar. Între favorurile ce ei capătă, capătă mai întâi pe acela care le dă favorurile și îi compromite, căci este cu neputință ca oameni în această condiție să nu facă fapte care revoltă morala publică. Ei nu sunt controlați în exercițiul funcțiilor lor care formează stat în stat, nu cunosc altă lege decât voința lor. Ei au mai mare curte decât miniștrii. Acest favoritism naște adesea din orbire, din condescendență, din lăcomia suveranilor. Ei corup administrația în toate gradele.

Profesori se fac miniștri; la școală nu se mai duc, dar iau salariul din două părți. Alții au câte cinci funcțiuni salariate; sunt directori peste așezăminte diverse, formează stat în stat; ministrul nu cutează să le facă control, căci sunt influenți la Palat, unde au rola lor importantă și de multe ori necurată și imorală. Miniștrii, prin acești favoriți se susțin, de multe ori, la domn. Astfel el îi ascultă și îi încarcă de favoruri, făcând din răzbunările favoriților cauza Guvernului și făcând autoritatea și tronul solidare cu crimele acestor blestemați.

Nepotismul și favoritismul la noi s-au făcut viciuri constituționale. Ele există, căci există în Guvern arbitrarul și bunul plac. În timpuri vechi prăsisla nepoților și favoriților abia își da greutatea

de a naște în lume și primea ranguri și titluri. Barba chiar se da ca favor la cei sprijiniți înainte de-a avea rangul ce da acest drept.

Aceste slăbiciuni ale guvernelor constituționale pentru favoriți nu sunt lovite decât de opinia presii libere, când mai rămâne vreo gazetă nevândută Guvernului. Dar acest ridicol ce li se aruncă nu-i oprește

a urma de a fi favoriți, de a-și cumpăra case și moșii și a urma a compromite numele stăpânilor ce ei servă.

Astăzi nasc un alt fel de favoriți, bande armate care, în numele libertății și patriei, lovesc oamenii onorabili, sprijinite de Guvern. Aceasta vine atunci când Guvernul se schimbă în fracțiune răzbuțitoare și are în fața lui ca adversar poporul; când Guvernul se vinde streinului și când are convicțiunea că toate mijloacele materiale și intelectuale de care se bucură un guvern nu ajung ca să-l apere pe el în infamiile ce face, atunci aleargă la aceste bande ce degradă pe cei ce le întrebuințează și pe cei ce comandă.

Acești favoriți se amestecă în toate, în instrucțiune, în biserică, în administrație, în magistratură, unde nu au decât să voiască; toți li se supun, chiar oameni ce se pretind onești.

Fiecare om nu poate fi favorit, trebuie să fie născut și crescut pentru aceasta; născut cu o mare doză de nerușinare, crescut cu viciuri și cu virtutea de a nu mai roși de nicio umilire. Acești oameni care sunt și curtezani, sunt inteligenți, intriganți, fără niciun scrupul, mincinoși, lacomi de aur și de favoruri cu prețul țării lor, trecând de la bufoni la spioni. Ei n-au amici, n-au ființe care le iubesc, nu știu ce este recunoștința. Sacrifică pe oricine, ca să nu-și pierdă influența. Viața lor este un șir de cabale, de calomnii, de intrigi, de prădări, cu orice preț.

*(Nepăsarea de religie,
de patrie și de dreptate la români,
fragmente, ediție îngrijită și prefăcută
de Teodor Vârgolici,
Editura Gramar, București, 2007)*

54 Iubesc trădarea,
dar urăsc pe trădători
George Blake

I. BISTREANU

IUBIRI CELEBRE

59 Filip I – Bertrade
F. DOLGHIN

65 Milenii, secole
și o lună într-o pagină

66 Ginta latină față
cu interesele economice
*De ce a amânat Italia
ratificarea
Tratatului Basarabiei*

**S. CORLĂTEANU-
GRANCIUC**

71 Clavecinul fără glas
L. MANOLIU

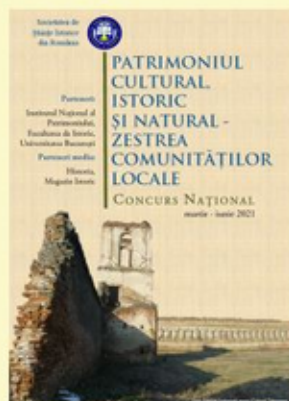
DICTIONAR ISTORIC

74 Cu gusla
într-o mână
și flinta în cealaltă
Muntenegrenii
I.G. ANDREI

79 Istoricul
Alexandru Dușu
și Rugul Aprins
M. VASILEANU

CLIO ANUNȚĂ

83 Concurs
pentru salvarea
patrimoniului local
E. ICHIM

A FOST ODATĂ CA NICIODATĂ

85 „Pelin beau,
pelin mănânc“
G. ROȘU

AȘA VĂ PLACE ISTORIA?

86 Nebunie la sticlă
Povestea absintului
**T. STĂNESCU-
STANCIU**

HOOVER INSTITUTION

93 Corespondență
nearhivată

RUBRICI

64 Pentru biblioteca
dumneavoastră

91 Telex

82; 94; 95
Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

AJUTOR PENTRU ELIBERAREA POCUȚIEI

În mai 1919 trupele bolșevice au atacat Wolynia și Podolia, înfrângând trupele atamanului ucrainean Semion Petliura, ceea ce a determinat autoritățile române să sară în ajutorul Poloniei pentru a apăra frontul sudic de atacurile bolșevice. În iunie Bela Kun, împreună cu șeful Marelui Stat Major maghiar, fostul colonel austriac Stromfeld, au declanșat planul de recucerire cu nouă divizii a Transilvaniei (*Magazin istoric*, nr. 4, 8 – 9/2019). A existat chiar pericolul realizării unei joncțiuni între armatele bolșevice maghiare și cele ale lui Lenin, ceea ce ar fi pus în pericol întreg spațiul central-european. La solicitarea insistentă a mareșalului Pilsudski, în ciuda faptului că România se afla în plin conflict cu trupele lui Bela Kun, s-a aprobat dislocarea în Bucovina a trupelor române, respectiv, a Diviziei 8, comandată de generalul Iacob

Zadik (*Magazin istoric*, nr. 6 – 7/2019). Delegația poloneză la Conferința Păcii de la Paris a adresat mulțumiri României pentru ajutorul dat de armata română la eliberarea Pocuției.

S-au stabilit, totodată, contacte între militarii Diviziei 4, condusă de generalul Kraliszek, și militarii Diviziei 8. Cei doi comandanți s-au întâlnit la 28 mai 1919, hotărând înființarea unui Comandament mixt militar în Pocuția, cu sediul la Kolomeca, care va fi mutat la 5 iunie același an la Cernăuți. Autoritățile militare române vor lua toate măsurile pentru a evita izbucnirea de conflicte între polonezi, ucraineni și evrei. Administrarea militară românească în această regiune a durat din mai până la 24 august.

La 9 mai s-a convenit stabilirea de relații diplomatice între România și Polonia la nivel de legatie. Peste trei zile, la Varșovia se emite scrisoarea de acreditare a trimisului extraordinar și ministru plenipotențiar, contele Aleksander Skrzynski, semnată de Józef Pilsudski,

adresată regelui Ferdinand. La sfârșitul lunii mai 1919 a avut loc la Paris întâlnirea dintre Ionel Brătianu, Alexandru Vaida-Voevod și Ignacy Paderewski, în cadrul căreia cei trei au hotărât ca frontiera comună dintre cele două state să fie granița istorică a Bucovinei cu Galiția. La 16 iunie Consiliul de Miniștri al României decide înființarea Legației regale române la Varșovia.

La Lvov, la 20 – 21 iulie, s-a negociat și semnat de generalul Iacob Zadik și generalul Lamezan Salins convenția privind granița comună româno-polonă, care ținea seama de frontiera istorică a Bucovinei, așa cum se convenise de șefii guvernelor celor două țări la Paris. Hotărârile luate au dus la semnarea celei de a doua Convenții de evacuare a Pocuției, 31 iulie, obiectiv realizat în perioada 17 – 25 septembrie. Ajutorul de neprecupeț acordat de armata română în eliberarea Pocuției a fost consemnat și într-o scrisoare de mulțumire adresată conducerii române de delegația poloneză la Conferința de Pace de la Paris.

Generalul Zadik cu ofițeri din statul major
(sursa: ararat.ro)

CONDAMNATE LA COLABORARE

Toate aceste măsuri au creat premise favorabile pentru semnarea la București, la 4 noiembrie 1919, a Convenției feroviare româno-polone, document de mare importanță din punct de vedere militar, economic și comercial, fiind asigurată, în condițiile date, cea mai optimă alternativă pentru tranzitul mărfurilor și persoanelor spre Polonia din Occident,

CONVENTIA MILITARĂ ROMÂNŌ-POLONĂ

NICOLAE MAREȘ

Diplomații polonezi aflați la Conferința de Pace de la Paris au fost impresionați de primirea pe care Franța i-a făcut-o reginei Maria a României, de contactele cordiale avute cu liderii mondiali, inclusiv cu președintele american Woodrow Wilson. Prim-ministrul și ministrul de Externe polonez Ignacy Paderewski (Magazin istoric, nr. 8/1975) a organizat un dineu protocolar, pe care regina l-a apreciat, în memorii, drept strălucit. „Entuziasmul era la maximum și au fost rostite multe cuvinte amabile și flatante. Discursul gazdelor suna ca și când viitorul bunăstării Europei depindea de colaborarea reginei României!”

Mareșalul Pilsudski (stânga) și regele Ferdinand

Întâlnirea menționată a accelerat adoptarea de măsuri grabnice în plan bilateral pentru stabilirea de contacte utile între cele două țări. A fost cea mai rodnică întâlnire din perioada interbelică dintre România și Polonia. Regina și Paderewski au avut un rol hotărâtor în a mobiliza toți factorii implicați în plan bilateral.

La 25 aprilie 1919, premierul Ionel Brătianu își declara disponibilitatea coordonării unei acțiuni militare comune româno-polone pentru ocuparea Ruteniei (Ucraina) și a sudului Galiției spre a preveni o joncțiune a bolșevicilor ruși și unguri. A doua zi, Guvernul polonez îi încredințează generalului Tadeusz Rozwadowski,

fost atașat militar austriac în România la îngemănarea celor două secole, postul de șef al Misiunii Militare Poloneze la Paris, cu sarcina „de a ajunge la o apropiere cu România, iar prin România – cu Coaliția”. În mandat se menționa că aceasta este o problemă vitală pentru politica poloneză. „Un front comun polono-român îi

poate opri pe bolșevici. Frontul româno-ucraineano-polonez niciodată nu va fi sigur din cauza incertitudinii ucrainenilor”. Rapoartele generalului Rozwadowski de la Paris confirmă atitudinea pozitivă a Guvernului Ionel Brătianu și disponibilitatea cercurilor militare românești privind conlucrarea celor două armate.

Generalul Robert Lamezan Salins

raporturile cu Rusia sovietică. S-a trecut astfel la negocierea cadrului juridic corespunzător, care, din motive obiective, dar și subiective, se va tot prelungi, dar nu se va renunța la idee. Cele două părți au conștientizat că sunt „condamnate”

la colaborare. Proiectul României privind Mica Antantă presupunea ca aceasta să aibă un caracter antigerman

în drumul spre Berlin trebuia să atace Varșovia. Din *Aide Memoire*-ul prezentat regelui la sfârșitul vizitei de generalul Rozwadowski, privind modul cum au decurs convorbirile, rezultă necesitatea unor consultări între cele două țări în probleme de interes comun, tocmai pentru a întări poziția Bucureștilor și a Varșoviei față de Rusia și alte puteri străine.

De relevat faptul că, în august 1920, premierul Alexandru Averescu a fost cel care a propus generalului Tadeusz Rozwadowski să fie găsite „garanții mutuale și solidare” în

și antisovietic, deci el îndeplinea principalele postulate ale grupărilor politice poloneze privitoare la securitatea țării. Se va dovedi că doar o grupare – conservatorii din Poznań – era convinsă de necesitatea intrării Poloniei în această alianță. Celelalte grupări, într-o manieră mai puțin decisă, au respins totuși participarea Poloniei la această structură. Atitudinea respectivă a fost determinată, în mare măsură, de relațiile ostile cu Cehoslovacia. În cercurile respective se aprecia că vecinii din sud nu pot fi considerați aliați demni de încredere ai Po-

Alexandru Florescu,
ministrul României la Varșovia

loniei, deoarece țara „întreține relații apropiate cu Germania și nutrește simpatie față de Rusia”.

CORDONUL SANITAR

La 11 ianuarie 1921 are loc vizita generalului Stanisław Haller la București, pentru discuții preliminare privind semnarea Convenției militare româno-polone. Ea este urmată de o altă vizită a unei delegații poloneze (28 februarie – 4 martie), conduse de ministrul Afacerilor Externe, Eustachy Sapieha, ca răspuns la vizita făcută în noiembrie 1920 de Take Ionescu la Varșovia. E. Sapieha a fost propus ca membru de onoare al Academiei Române. Marele istoric Nicolae Iorga a rostit cuvântul de primire. Amintind de raporturile polono-române, a relevat rolul jucat de familia Sapieha în istoria relațiilor dintre țările noastre, începând de pe vremea lui Ștefan cel Mare. Diplomatul

Mareșalul Pilsudski și generalul Tadeusz Rozwadowski (în centru),
la o paradă militară

rețeaua feroviară cehoslovacă fiind inaccesibilă transporturilor poloneze.

În zilele de 13 – 24 martie 1920 s-a desfășurat la Varșovia o conferință polono-română, delegațiile fiind conduse de ministrul Afacerilor Externe, Stanislaw Pataka, și șeful Legației române în Polonia, Al. Florescu; grupul militar a fost condus de generalul Tadeusz Rozwadowski, care avea relații largi în cercurile politice și militare românești, și locotenent-colonelul Ion Antonescu, șeful Biroului Operațiuni din Marele Stat Major. Dată fiind schimbarea Guvernului Vaida cu Averescu, cât și faptul că delegația (Vasile Bodnărescu și Ion Băluță) nu a fost prea bine pregătită, rezultatele celor șase runde de convorbiri nu sunt deosebite. Partea polonă a obținut ceea ce era esențialmente important: sprijinul Românici pentru recunoașterea granițelor Poloniei din 1772, România așteptând în schimb

Aleksander Skrzynski

recunoașterea propriilor granițe, în mod deosebit a Basarabiei. S-a acționat ca negocierile să se poarte și la București, de aici invitația adresată de regele Ferdinand generalului Tadeusz Rozwadowski pentru a efectua o vizită în România.

La scurt timp, în perioada 30 aprilie – 10 mai 1920, generalului Tadeusz Rozwadowski a efectuat cu mare fast vizita, având mandatul de a atrage România în conflictul po-

lono-ucrainean, respectiv de a urgenta tranzitul prin România al materialelor de război poloneze achiziționate din rezervele franceze ale Armatei „Orientului”, ajunse de la Salonic la Galați. Oaspetele s-a bucurat de o primire extrem de cordială din partea regelui Ferdinand. T. Rozwadowski a avut convorbiri cu prim-ministrul, generalul Alexandru Averescu, cu ministrul Afacerilor Externe, Duiliu Zamfirescu, cu ministrul de Război, generalul Ion Rășcanu, și cu șeful Marelui Stat Major, generalul Constantin Christescu. Bucureștiul, pentru a evita desfășurarea de bătălii pe teritoriu românesc, a acționat pentru o neutralitate „prietenească” cu Polonia, fără a căuta aventuri dincolo de frontierele sale. Regele și liderii români au subliniat necesitatea încheierii unei alianțe strânse cu Polonia, remarcând – de comun acord cu Varșovia – existența unei potențiale amenințări din partea Rusiei bolșevice, care

Era ciudat să văd pe acel mare muzician [Ignacy Paderewski] metamorfozat într-un om de stat și vorbind politică în loc de artă. Fața sa frumoasă, pătrunzătoare, încoronată de o clăie de păr, nu-și uita trecutul. Era o gazdă încântătoare, genial, elocvent, plin de entuziasm pătimas și părea extrem de nerăbdător să mă câștige ca aliat. El considera interesele noastre identice și m-a rugat ca România și Polonia să conlucreze îndeaproape cât de mult posibil. În acele zile, când totul era într-o stare de exuberanță, politicienii și diplomații multor state mi-au vorbit ca și cum aș fi făcut parte din casta lor.

Regina Maria

Lovită de o bombă în timpul bombardamentului din august 1944, clădirea Teatrului Național din București devenise o ruină și nu a mai fost refăcută. După război, activitatea instituției s-a reluat în localuri „de împrumut” – sălile „Studio” și „Comedia”. Noua clădire a fost inaugurată abia în 1973, în alt loc, cu mai multe modificări ulterioare, mai ales ale acoperișului, care părea un „sombbrero mexicano”.

Teatrul Național din București, după bombardamentul din 1944

SERINGA CU METAFORE OTRĂVITE

MIHAIL MIHAILIDE

Afișul piesei *Seringa* (octombrie 1947) și autorul ei, Tudor Arghezi

În aceste condiții, stagiunea 1947 – 1948 se deschide la „Studio” (în Piața Amzei) în ziua de 4 aprilie (coincidență? – mă refer la bombardamentul anglo-american din 4 aprilie 1944, *Magazin istoric*, nr. 9/2016) cu *Seringa* – o piesă de teatru care avea să declanșeze un adevărat scandal în rândul spectatorilor. Autorul, poetul, polemistul și,

iată, dramaturgul, Tudor Arghezi, semnează în *Caietul de sală* al Teatrului Național un text, care se vrea lămuritor, intitulat *În loc de subiect*. „Piesa a fost scrisă în 1943, în lagărul din Târgul Jiului, cabana numărul 5, camera numărul 8... [Arghezi fusese încarcerat pentru publicarea vitriolantului pamflet *Baroane*, un atac la adresa am-

basadorului Germaniei naziste în funcție, Manfred von Killinger – n.a.]. Locuim în acest han cu sârmă ghimpată și, neputând face altceva mai bun, mi-am adus aminte de o făgăduială dată unui director al Naționalului, căruia i-am trimis-o din lagăr, cu viza și ștampila comandantului, primul critic al piesei: «1. IX. 1943. Citită de subsemnatul, nu

polonez a fost primit cu mare entuziasm și în Parlament, unde vor ține cuvântări președintele Camerei Deputaților, Duiliu Zamfirescu, și premierul Ave-rescu, oaspetele fiind considerat „reprezentantul unui mare și eroic popor, al unui aliat vecin, natural”.

Vizita demnitarului polonez s-a soldat cu semnarea Convenției de alianță defensivă între Regatul României și Republica Polonă de Take Ionescu și Eustachy Sapicha, la 3 martie 1921. În document, România și Polonia se angajau să își acorde, reciproc, sprijin, inclusiv armat, în cazul când una dintre părți ar fi fost atacată fără provocare din partea ei la frontierele orientale, părțile sincronizându-și eforturile lor pacifice, inclusiv prin consultarea în probleme externe de interes comun. În ce privește protocoalele-anexă la Convenție, în protocolul A se precizau frontierele orientale existente, potrivit Tratatului de la Paris, din 29 octombrie 1920, și preliminarilor păcii semnate la 11 octombrie 1920 între Polonia și Rusia Sovietică. În protocolul B se prevedea că documentul de bază nu intră în vigoare decât după încheierea păcii între Polonia și Rusia Sovietică, precizându-se că dacă, până atunci, una dintre părți ar fi atacată pe frontiera orientală, părțile se vor consulta asupra mijloacelor ce se impun pentru a face față situației. În protocolul C erau stipulate prevederile referitoare la colaborarea în diferite domenii între cele două țări, părțile angajându-se „să studieze împreună mijloacele prin care ar putea ajunge la încheierea unei alianțe defensive

Generalul Stanisław Haller

cu vecinii lor, care au semnat împreună cu ele Tratatul de Pace de la Versailles, Saint-Germain-en-Laye, Trianon și Neuilly-sur-Seine, în scopul de a se garanta reciproc împotriva oricăror agresiuni și de a se ajuta pentru menținerea acestor tratate sau a unora dintre ele”. În același document, România se angaja să sprijine diplomatic Polonia pentru obținerea recunoașterii Galiției Orientale, urmând să se negocieze modificarea frontierei comune cu scopul de a se facilita legăturile de cale ferată dintre Bucovina și Maramureș, stipulându-se și necesitatea convocării Comisiei economice comune, care să convină asupra convenției comerciale dintre cele două țări.

Convenția militară dintre România și Polonia a fost semnată de șeful Marelui Stat Major, generalul Constantin Christescu, și de șeful Statului Major General, generalul Tadeusz Rozwadowski. Documentul prevedea acordarea de sprijin militar reciproc, constând în cel puțin 14 divizii de infanterie și

cavalerie; în cazul în care una dintre părțile semnate ar fi fost atacată pe frontiera estică, era precizat și termenul de acordare a ajutorului pentru fiecare caz în parte. Prevederile Convenției se refereau exclusiv la frontierele răsăritene ale celor două țări. Potrivit unei concepții elaborate în cancelariile occidentale, mai ales la Paris, alianța româno-polonă se înscrisa în eforturile de creare în jurul statului bolșevic a unei alianțe formate din România, Polonia, Estonia și Finlanda, cunoscută și sub denumirea de „cordon sanitar”.

La 1 iulie 1921 Seimul polonez a ratificat Convenția Militară. Climatul de desfășurare a raporturilor bilaterale, dar mai ales sprijinul acordat de România în anii 1919 – 1921 Poloniei au fost relevate într-un raport pe care reprezentantul diplomației poloneze la București îl prezenta premierului Wincenty Witos, solicitându-i ratificarea imediată. Aleksander Skrzynski sublinia faptul că România s-a dovedit a fi un aliat fidel al Poloniei în situații critice, aspecte puțin cunoscute de societatea poloneză. Iată în enumerarea diplomatului polon care au fost acestea: „Sprijinul militar acordat de România în Pocuția, în 1919, urmat de cedarea acesteia Poloniei, transferul emigranților polonezi veniți din Rusia, al muniției și armamentului, atunci când Polonia era încercuită de dușmani din toate părțile, respectiv, livrări de cereale, atât de necesare țării și de patru ori mai ieftine decât grânele americane, încât despre transporturile din acest an premierul Witos mi-a spus că a fost o chestiune de viață și de moarte etc. etc.” ■

Profesorul internist
dr. N. Gh. Lupu (1884 – 1966)

ideal, [poetul] nu l-a iertat nici după moarte”. Neurochirurgul Dumitru Bagdasar avea să-și dea obștescul sfârșit cu mult înaintea pacientului său. Necrologul scris de pamfletar, în 1946, se încheia cu urarea „impudică, dar nesurprinzătoare la Argezi: «Fie-i țărâna ușoară și parfumată»”. Poate și pentru faptul că doctorul, pentru a-i suprima durerile, îi propusese, după infiltrațiile cu alcool și radioterapie (fără rezultate semnificative), să-i secționeze nervul, nerv care asigură inervația senzitivă cutanată, dar, mai ales, motorie pentru mușchii posteriori ai coapsei și piciorului, de sus și până în vârful degetelor! Durea insuportabilă ar fi încetat, s-ar fi instalat însă parestizia și paralizia membrului inferior.

Disperat de diagnosticalele incongruente și de rezultatul tratamentelor prescrise, maestrul acceptă în cele din urmă (la sugestia regizorului Soare Z. Soare) să fie examinat de Grigoriu-Argeș, un medic cunoscut pentru „originalitățile” sale terapeutice, „personaj extravagant și indiscutabil histrionic”, dar

reumatolog bun (C.D. Zeletin). În plus, aflase că acesta era oltean, „de-al său” (Tudor Arghezi declarându-și rădăcini gorjene)! Lăudându-se că el și bolnavul vor da de capăt suferinței, Grigoriu-Argeș, cu o *seringă*, îi administrează nu se știe ce medicament sau doar un *placebo*. Și – miracol! – reușește să-l „vindecă” de ceea ce nu fusese cancer/tumoare... diagnostic pronunțat între „esculapii” care l-au examinat.

Cele de până aici sunt în concordanță cu mărturiile scrise despre „misterul bolii lui Argezi” de Ștefan I. Niculescu, rămasă într-un manuscris dactilografat. Informațiile vor fi reluate în 1987 în cartea *Dumitru Bagdasar, muncă și caracter – scrisori, jurnal, portrete, discursuri, evocări*, volum pe care Șt.I. Niculescu l-a îngrijit. În această lucrare el publică scrisorile adresate poetului atât de neurochirurg, cât și de soția acestuia, Florica Bagdasar (1942).

DAUNE, 100 MILIOANE LEI

După 16 ani (1955), semnele inițiale ale maladiei reapar. E chemat profesorul chirurg Ion Făgărășanu, care descoperă în fosa iliacă dreaptă o colecție purulentă masivă. O puncționează. Extrage conținutul și injectează o soluție de streptomycină. Cauza care „mocnise” aproape două decenii se elimină, iar durerile dispar. Și formulează diagnosticul: „spondilită supurată lombară prin metastaze uroseptice, cu paraplegie tranzitorie și abces osifluent în teaca psoasului”.

Pacientului i se cauterizase cândva, de către un ilustru uro-

log, un polip vezical care se manifestase clinic, foarte probabil, prin hematurie (intervenție nemărturisită însă la anamneză; nemărturisită, totuși, nimeni nu s-a sesizat de faptul că poetul subfebricita). „Electrocauterizarea polipului a deschis poarta unei infecții ascendente care, transmisă prin plexurile venoase și limfatice, a cuprins vertebrele IV și V lombare. A urmat un proces de liză osoasă, din ale cărei produse s-a constituit un abces.” Acesta comprima (pe măsura cronicizării – așa cum intuise Bagdasar) rădăcinile rahidiene ale sciaticului. Injecția vindecătorului oltean a coincis cu migrarea abcesului spre părțile declive, către teaca mușchiului psoas și ușurarea zonei de deasupra. (Bagdasar, în timpul examinării pacientului, observase o proeminență a osului iliac – crezând însă că aceasta e o tumoare/cancer).

După evacuarea colecției purulente, durerile provocate prin compresia sciaticului s-au amendat; natura a făcut restul, iar pacientul și-a revenit. Argezi însă nu a crezut în lungul

George Emil Palade (1912 – 2008),
câștigător al Premiului Nobel

conține nimic suspect. Colonel Leoveanu»“.

După care, parcă presimțind reacția unei anumite părți a spectatorilor, maestrul adaugă: „Câteva cuvinte pot fi totuși (*sic!*) spuse nu atât despre subiect, cât despre sensul și viața spectacolului de azi. Medicina este o preoție, dacă nu și o vocație de profet. În ea se întâlnesc toate științele (pe care le rezumă) cu dragostea și mila aproapelui și cu mari intuiții. Ajungând o simplă profesie, aventurieri științifici, lacomi de bunuri și aprigi de câștig, au deviat medicina către teogheia. În piesă figurează conflictul, încă latent în societate, dintre medicii miliardului și medicii datorici, cărora li se cuvin omagiile nediscutate ale literaturii. T.A.“

„BOALA TUDOR ARGHEZI“, BOALA FĂRĂ LEAC

Încă de la primele reprezentări, s-a iscat scandal – fluierături, vociferări, invective, dispute între spectatorii *pro* și *contra* subiectului piesei. În *Seringa*, personajele erau medici, majoritatea figuri celebre ale Facultății, cărora autorul le atribuise pseudonime ridicole. Breasla medicală și mai ales studenții veneau la spectacole să protesteze față de acuzele nemeritate la adresa profesorilor și medicinii. Direcția Teatrului Național a hotărât, diplomatic, retragerea de pe afiș a spectacolului (care, cu o ciudată stăruință, se va relua după două decenii). La premieră, din distribuție făceau parte actorii Emil Botta, Costache Antoniu, N. Dimitriu, Ana Luca, Tântzy

*Profesorul fiziolog
Daniel Danielopolu
(1884 – 1955;
aici între colaboratori)*

Economu, I. Isaia, Ion Ulmeni ș.a. Direcția de scenă aparținea lui Nicolae Gheorghe Kirilov.

La un moment dat (1939), poetul fusese pus la pat de o durere acută și, în aceeași măsură, persistentă, sugerând diagnosticul clinic de sciatică, față de care medicamentele, antalgice uzuale, se dovediră inefficiente. Nu se putea odihni, slăbise – până la emaciare –, abia de se mai ținea pe picioare. Pentru atenuarea chinurilor nocturne și diurne la fel de intense, i s-au prescris chiar opioide, în speță, morfină. De altfel, medicii nu prea aveau medicament mai „tare“, iar morfina, sub diverse „măști“, în funcție de asocierile farmacologice, modul de prezentare și calea de introducere în organism, se găsea cam în toate cabinetele practicienilor – lasă spitalele! Accesul facil a făcut ca unii medici înșiși să fie cu sau fără motiv subjugăți de drogul pe care-l aveau la îndemână.

La patul poetului s-au succedat, mai mult de un an, peste 40 de somități medicale (între care D. Danielopolu, N.Gh. Lupu, N.

Hortolomei, N. Ionescu-Sisești, Dumitru Bagdasar, C.I. Parhon), enigmatică sa suferință fiind propusă a se numi „Boala Tudor Arghezi“. Dintre cei care au lăsat însemnări de valoare iatrohistorică ori au cunoscut pacientul și au relatat despre maladie sunt: Ștefan I. Niculescu – fiul marelui histolog, profesorul I.T. Niculescu, mai târziu devenit și el cadru didactic la Facultatea de Medicină din București, și George Emil Palade, unul dintre viitorii laureați ai Premiului Nobel pentru Fiziologie și Medicină din 1974. Tânărul (26 de ani) fusese recomandat familiei pacientului de însoși N.Gh. Lupu și a avut rolul, la rugămintea Paraschivci, soția maestrului, de a-l debarasa de morfină, drog care-l euforiza și față de care exista riscul dependenței. Ceea ce, se pare, a reușit. Spre anii senectuții, G.E. Palade i-a oferit nepotului său, prof.dr. C. Dimof-tache, scriitorul C.D. Zeletin (1935 – 2020), aflat într-o vizită la San Diego, amănunte despre „cazul Arghezi“, la care fusese martor. Vom folosi în continuare pentru documentarea textului mărturiile lui G.E. Palade scrise/transcrise de Zeletin, ca fiind din sursă credibilă, dar și cele mai „proaspete“.

Majoritatea medicilor veniți în consult au pus durerile atroce ale pacientului pe seama unei compresii a nervului sciatic, dar – cu excepția lui Bagdasar – toți s-au ferit să pronunțe cauza ce li se părea plauzibilă: cancer! „Ceea ce mai mult l-a înrăit decât l-a speriat pe Arghezi“, verdictul trezind în Arghezi „reacții feroce“. Deși îl îngrijise cu devotament, cu o „fidelitate fără nume, cu o iubire și o răspundere vrednice de medicul

RIPOSTA DEMNĂ A UNEI SOȚII

După 20 de ani, la 23 septembrie 1967, într-o versiune scenică nouă, când și Mitzura era pe val – piesa s-a reluat cu artista cooptată în distribuția întrucâtva întinerită (Rodica Popescu, Traian Stănescu, C. Diplan, Gh. Cozorici, Marcel Enescu, Silvia Dumitrescu, Mihai Fotino, Alfred Demetriu), regia Moni Ghelerter, maestru emerit al artei, laureat al Premiului de Stat. Programul de sală al Teatrului Național I.L. Caragiale, la care s-a reluat spectacolul, are adăugat un *Cuvânt* al autorului: „O confuzie regretabilă și-a făcut loc între ipotezele stărnite la reprezentarea piesei în 1947. Pecăt (*sic!*) a plăcut publicului care știe și el ceva, tot pe-atât a indispus laolaltă (*sic!*) medicina corectă în opusul ei. O neașteptată solidarizare contradictorie a vechii zicale *Invidia medicorum* a mers până la provocarea unui scandal, așa zice clinic (!), la una din reprezentații, și culpabilitatea a cerut insistent retragerea piesei de pe afiș, ceea ce s-a obținut, dată fiind superstiția, nu totdeauna verificată, că medicul e o individualitate infailibilă și fără greș. Minoritatea oamenilor și de valoare și de înrudire de categorie făcuse eroarea să se confunde cu o elită a teighelei. T.A.”.

Șt.I. Niculescu, în prețiosul volum citat, reproduce o scrisoare trimisă (22 martie 1942) de dr. Florica Bagdasar poetului, surprinsă de articolul defăimător la adresa soțului său din *Curentul*, ziar de „dreapta”, condus de Pamfil Șeicaru. „În timp ce majoritatea celor care

... și cu fiica, Mitzura

vă îngrijeau s-au retras ca să-și cruțe suferințele la care asistau, a fost un medic care nu v-a părăsit zi de zi, ore întregi timp de luni de zile. V-a îngrijit cu un devotament și o dezinteresare care întrec bogăția obișnuită a sufletului omenesc. Aplicând și la d-voastră pronosticul grav pe baza datelor simptomatologice, cu toate acestea, n-a încetat un moment să-și puie atât sufletul, cât și mintea la contribuție, administrându-vă tot ce «opinia suverană a științei» credea că ar mai putea să dea un rezultat. Vi s-a făcut astfel, între altele, radioterapie profundă și masivă, injecții cu alcool pentru durerile atroce pe care le aveți, care pentru d-voastră totuși nu și-au dat rezultatele științifice, fiindcă ați crezut și ați fost convinși de coincidența descânteceilor unor babe doftori. De altfel, lucrul în sine nu are nicio importanță. Principalul este că v-ați vindecat, după ce însă ați beneficiat de tot ceea ce știința putea să vă puie la dispoziție [...] Coincidența descânteceilor, care a survenit tocmai după aplicarea tratamentelor medicale și în momentul oportun al evoluției bolii, v-a îndreptățit să vă manifestați așa cum pana d-voastră poate să o facă.”

Probabil, la aceeași dată, D.

Bagdasar i se adresează la rândul său maestrului, arătând, între multele argumente în favoarea științei, că „spre deosebire de artiști, noi nu putem niciodată să ne alegem subiectele; temele noastre ni sunt totdeauna impuse, adescori sunt pline de mister, iar uneori de-a dreptul insolubile. Când mi s-a părut că puterea mea de

discernământ nu e suficientă, am apelat și la experiența altora, uneori cu succes, alteori fără niciun rezultat. Cu același gând am intrat și în casa d-voastră și am venit zi de zi, luni de-a rândul, încercând să vă ușurez suferința. În vara aceea n-am avut odihnă. V-am stat la dispoziție în orice moment cu personalul din serviciu, cu telefonul în timpul nopții, cu consulturi gratuite, pe care le propuneam cu încredință că vom găsi în cele din urmă un leac pentru suferința d-voastră [...] N-aș crede că tratamentul cu raze X, injecțiile cu alcool și tendința spontană a bolii spre un sfârșit fericit au fost cu totul streine de vindecarea d-voastră” (proceduri pe care Arghezi le aprecia, constatând ameliorări). Cioma scrisorii nu e finalizată. Șt.I. Niculescu nu poate confirma dacă Arghezi ar fi primit și această misivă și nu numai pe aceea expediată de dr. Florica Bagdasar.

Sub titlul *Metehne ascunse*, în colaborare cu regizorul Paul Călinescu, scriitorul include în volumul de teatru din 1967, anul morții sale, un scenariu „original” după *Seringa*. La postul cultural al radioului național (emisiunea „Teatru radiofonic”) piesa este reluată cu o destul de mare frecvență. ■

*Profesorul neurochirurg
Dumitru Bagdasar
(1893 – 1946; aici în tinerețe)*

itinerariu al abcesului (până la un punct, Bagdasar avusese dreptate) și susținea în continuare că D. Grigoriu-Argeș fusese salvatorul său! Dumitru D. Grigoriu (n. 1914) nu era un taumaturg, cum e privit de posteritate. Era absolvent al Facultății de Medicină din București (1943), condusese spitalul de la Curtea de Argeș, s-ar fi specializat la Viena în stomatologie (avusese un cabinet stomatologic în Capitală), se declara priceput în terapia suferințelor articulare – atât cât se cunoștea în acel moment despre patologia reumatismală – și „inovase” un preparat antireumatic.

Deși vindecă, Argezezi nu a renunțat la „răzbunare”: a scris o filipică dramatizată (1943, la Tg. Jiu), cu „stângăcii” de exprimare medicală și „puerilități”, cu transformarea ridiculizantă a numelor medicilor (chiar și pe cel al lui Palade, ginerele lui Malaxa, socrul fiind „sponsorul” curent al poetului) etc.

Piesa în trei acte evidențiază moravuri și năravuri din lumea medicală, acțiunea fiind dataată în 1938. Pacientul este personajul Robert, un bancher de 60 de ani, înconjurat de familia sa (soția și fiica, Sanda, de 28 de

ani), de medici cumva prieteni și alții repetat solicitați în consulturi, între care personalități. Unora dintre aceștia li se atribuie defecte nu numai etice și de comportament profesional, ci și intrinseci. Acum mai bine de 80 de ani, e posibil ca anumiți spectatori să fi decriptat pseudonimele celor satirizați. Astfel: „doctorul Daric s-a făcut ilustru cu un plagiat, la a șaptea lui lucrare pentru profesorat.

Al șaptelea plagiat le-a întrecut pe toate: o traducere proastă, cuvânt cu cuvânt, așa cum a ieșit din mâinile dactilografei. I s-a pus originalul sub nas și a tăgăduit!”, doamna doctor Berea e: „Aia care, moșind o femeie la spital, i-a scos intestinele crezând că trage de cordonul ombilical”, un medic, înzestrat cu un aparat Röntgen, dar pe care nu știe să-l folosească, „i-a ars unui bolnav urechile, altul s-a ales cu intestinele carbonizate. Frumoasei doamne cu picioarele amputate, un specialist a vrut să-i stârpească părul care ieșea prin ciorapi cu raze”: un doctor, fost ministru, are petrol, moșii, case, hoteluri. A făcut și el odată

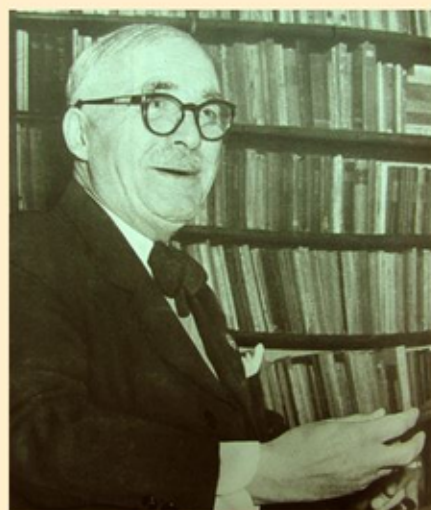
*Profesorul chirurg
Ion Făgărășanu (1900 – 1987)*

chirurgie în gâtul unui om de stat și l-a omorât. Ce-are a face! E din ălită, din supăclită.” Alte „dobitoace medicale” sunt ironizate pentru balbism, hipoacuzie, ba chiar și pentru vârstă.

La premieră, dar și la cele câteva spectacole care au urmat, studenții mediciști, solidari cu profesorii lor, au fluierat replicile penibile ori ingrate și i-au apostrofat pe cei de pe scenă. Spectacolul a căzut! Argezezi nu s-a mărginit la „satirizarea” celor care-l îngrijiseră. Lui Bagdasar, celorlalți colegi, ba chiar și Facultății de Medicină le-a intentat proces, acuzându-i în bloc de faptul că incapacitatea lor profesională i-a cauzat

prejudicii timp de 18 luni, cerând daune materiale (100 de milioane de lei). „M-au văzut și revăzut 42 de dobitoace medicale”, spunea și scria. „Tribunalul București a respins reclamația: acuzații nu ceruseră niciun onorariu, iar reclamantul nu a putut aduce proba vreunui contract cu edituri sau reviste, pentru a dovedi prejudiciul indicat cu atâta precizie” (din relatarea lui C.D. Zeletin). Acesta era omul, și nu artistul, scriitorul Argezezi.

Tudor Arghezi acasă, în fața bibliotecii...

cuțitele, pumnulul curb sica și sabia încovoiată. Nu se cunoaște numele pe care dacii l-au dat acestei înspăimântătoare arme, astfel că istoriografia l-a înregistrat doar în varianta latină. Substantivul feminin *falx*, -cis, plural *falces* (seceră, cosor, coasă, cange), probabil latinizarea grecescului *falcata*, a definit în special ucalta, cu numeroasele sale atribute diferențiatore.

Pentru lumea romană *falx* era însă arma-simbol a getului. Spre o asemenea interpretare conduce înșiruirea din versurile 131 – 134 ale părții a II-a a operei *Achilleis* scrise de P. Papinius Statius. Ceea ce presupune că doar una dintre armele curbate și-a câștigat o asemenea reputație, încât să poată fi prin excelență asociată cu etnia celor care o foloseau. Coroborând această informație cu reprezentările artistice din epocă, singurul candidat la acest statut rămâne un anume *falcatus ensis*, devenit în literatura de specialitate recentă *falx dacica*. În modernitate, numele acestei săbii, *falx*, a translat în mod ciudat, fiind aproape invariabil masculinizat forțat – *falxul* dacilor.

Originea acestei arme este imposibil de stabilit cu precizie, dar ea trebuie căutată în puzderia de arme cu lama încovoiată apărute încă din Epoca Bronzului în partea de est a bazinului mediteranean, concretizate în nenumăratele variante de copis, mahaira sau falcate.

Tracii par să fi contribuit esențial la inovarea sau adaptarea unor astfel de arme cu lama curbată. „Tracii au inventat

așa-numita harpe. Este un cuțit mare încovoiat“, menționa Clemens din Alexandria. Acest tip de armă a fost folosită suficient de intens, încât unele triburi de traci să primească cognomenul de *machairophoroi*.

Evoluția armei, de la mahairele tracice la *falx* dacica, este cumva discretă, favorizată de parcimoniea surselor antice cu privire la traci, pentru ca sabia încovoiată să irumpă din nou în istorie, într-o formă evoluată, odată cu Regatul Dac și războinicii săi de elită.

Vorbind despre Regatul Dac putem spune că războaiele daco-romane începute sub Domițian și continuate de Traian sunt cele care au făcut celebre săbiile încovoiate ale dacilor. Faima nu s-a datorat integral dorinței propagandei imperiale de a asocia un adversar de armele sale specifice, cât în bună parte din realitatea evidentă în care aceste arme au permis dacilor să atace legiunile și să reziste cu un oarecare succes contraatacurilor romane.

CUM ARĂTA O ASTFEL DE SABIE?

Din fericire, iconografia imperială, care ne-o prezintă destul de consistent, este dublată de unele descoperiri arheologice, astfel că acum

putem spune cu destulă siguranță cum arăta teribila armă. Morfologia unei săbii încovoiate de tip *falx* arată o armă de dimensiuni medii spre mari, cu o lungime totală situată între 0,70 – 1 m, cu un mâner terminat printr-o îngroșare destinată opririi mâinilor și contrabalanșării, pretabilă la utilizarea cu una sau două mâini. Lama este triunghiulară în secțiune, cu o lungime apreciabilă, având o curbura elegantă terminată printr-un vârf relativ ascuțit. De notat că aproape toate exemplarele descoperite au un tăiș și pe partea exterioară a acestui vârf, pe o oarecare porțiune, aspect care îi sporește capacitățile tactice. Resturile pietrificate de piele, descoperite în cazul unui exemplar, întăresc ipoteza că acest tip de curbura permitea purtarea săbii într-o teacă, fapt confirmat de arheologia experimentală.

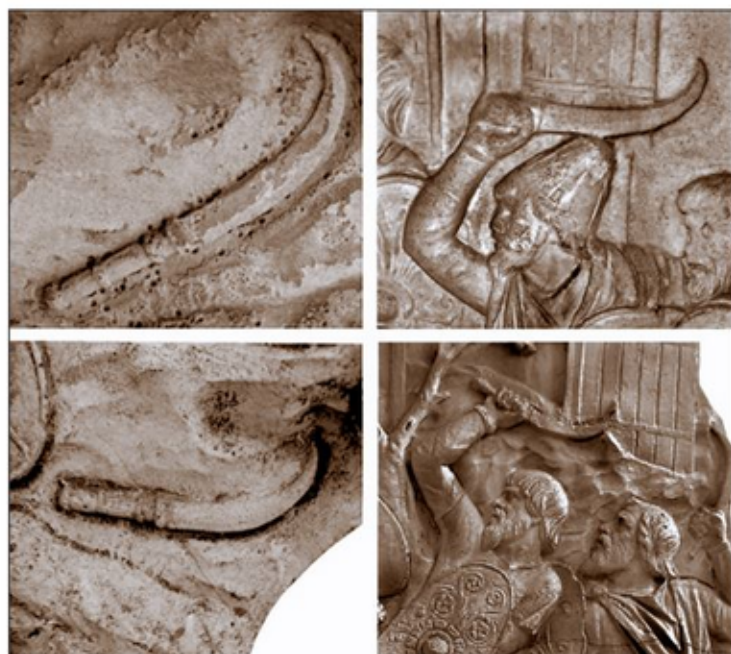
Dimensiunile și forma săbiilor prezente în iconografie sunt oarecum apropiate de exemplarele descoperite cu precădere în zona capitalei regatului dac și se poate spune că reprezintă o imagine corectă a sabiei cu care era dotată elita militară din preajma regelui. Diferențele pot fi puse pe seama talentului, a inspirației artistice sau a unei doze de subiectivism artistic.

Descrierea acestui tip de sabie curbată oferă o oarecare

[Traian – n.a.] a plecat la război cu soldați încercați, care disprețuiau pe parți, dușmanii noștri, și nu se sinchiseau de loviturile de săgeată ale acestora, după grozavele răni ce le-au fost pricinuite de săbiile încovoiate ale dacilor.

M. Cornelius Fronto, *Principia Historiae*, II

FALX DACICA, ÎNTRE MIT ȘI REALITATE

Săbii încovoiate reprezentate pe Columna lui Traian

Aparent toată lumea știe povestea sau mai bine zis legătura ei cu etnosul dacic. Adevărul istoric este însă, ca mai întotdeauna, ușor diferit. Este un bun prilej să încercăm câteva răspunsuri la foarte multe întrebări care adesea nu sunt puse din presupunerea, și ea cronată, că toată lumea știe deja despre ce este vorba.

CE ESTE SABIA ÎNCOVOIATĂ A DACILOR?

În primul rând, cum spunem, arma aceasta este o

Mahaira descoperită la Balta Verde (Mehedinți),
Cultura Basarabi, secolele VI – V a.Chr.

sabie. Săbiile sunt arme cu lama lungă de fier, curbate și cu un singur tăiș. În Antichitate, tăișul era pe interiorul curburii, motiv pentru care în epocă armele încovoiate erau cunoscute sub denumirea de *falx*. La modul general, *falx* desemna toate obiectele, unelte sau arme, de

forme și mărimi diferite, care aveau în comun tăișul pe partea interioară a unei lame mai mult sau mai puțin curbate. Să mai precizez că în sintagma *Dacorum falcibus* (folosită de M. Cornelius Fronto, în *Principia Historiae*) s-ar include: secerile, coasele, cosoarele și

CĂTĂLIN BORANGIC

Indisolubilul simbol al lumii dacice, atât în Antichitate, cât și în epoca modernă, sabia încovoiată a dacilor își re trăiește astăzi parțial gloria de odinioară. Se vorbește mult despre această armă, aproape în orice context care conține referiri la istoria Daciei pre-romane, este prezentă în toate spectacolele de reconstituire istorică – gen de manifestări semiartistice, relativ frecvente în ultimul deceniu.

soarelor. O altă explicație poate fi și o încercare a sculptorilor de a barbariza suplimentar războinicii-aristocrați daci sau ilustrarea unui șef mai puțin important sau avut, de la periferia regatului. Scena trebuie totuși privită cu prudență, născută din tipul de mesaj pe care iconografia imperială dorea să îl transmită.

Revenind la săbiile încovoiate, acestea erau suficient de atașate imaginarului despre daci încă din Antichitate, încât să devină simbol etnic, motiv pentru care ele au unele particularități fizice și contextuale, care le plasează în zone sociale bine jalonate. În primul rând, *falx dacica* este o sabie cu o structură fizică și tehnică adaptată luptei contra unui oponent bine protejat de echipament defensiv. Tehnicile de luptă cu această sabie necesită capacități fizice aparte, presupun un anume gen de eroism, pentru că sunt arme cu acțiune dură, distructivă, în general nerepetitivă imediat. În plan larg, sursele istorice atestă eficacitatea lor în fața legiunilor. Așa se explică decizia comandanților romani de a ranforșa coifurile prin adăugarea a două benzi metalice dispuse cruciș peste calotă, în zona cea mai predispusă la lovituri, cât și dotarea unor unități speciale (ori a legionarilor din primele rânduri) cu *manica* segmentate pentru brațe, identificând astfel părțile de corp vulnerabile în fața săbiilor curbate, decizii tactice luate între cele două războaie dacice.

Preferința unor războinici pentru astfel de tactici directe trebuie pusă în legătură cu de-

tașarea pe care aceștia o aveau în ceea ce privește moartea și, poate nu în ultimă instanță, cu semnificațiile religioase ale armelor curbe, în general.

TIPUL MILITARULUI DE ELITĂ

Acestor, până la urmă, presupuneri li se adaugă ca argumente reprezentările iconografice din arta romană, care surprind săbiile curbe în mâinile războinicilor *comati*, fapt ce cimentează legătura dintre această elită militară și sabia încovoiată. Teoretizarea și argumentele care decurg din aceasta au însă limite, dincolo de care ipotezele, oricât de tentante ar fi, nu pot recompune un contur mai clar. Arheologia, ca sursă indubitabilă de realități istorice, nu oferă în acest caz

Basorelief de la Tropaeum Traiani în care apare un falx, metopa 36

aproape nimic. Puținele săbii curbate descoperite în spațiul dacic nu pot fi conectate direct cu clasa războinică în discuție, dar nici cu aristocrația.

În acest registru, ne scapă explicația rarității săbiilor curbe din contextele arheolo-

În versurile care urmează, Achille le spune grecilor cum a fost pregătit de centaurul Chiron pentru război – și enumeră cazuri de măiestrie militară cunoscute romanilor din a doua jumătate a secolului I p.Chr. (când scria Statius). Contextul scrierii poemului este plasat în perioada domniei lui Domitian și a războaielor acestuia cu dacii. Putem astfel conchide că etnonimul „geți”, folosit de Statius, este doar o licență poetică sau face parte din suprapunerea frecventă în epocă a etnonimelor daci și geți și arma-simbol este asociată de fapt cu dacii, după cum reiese și din documentarea arheologică.

[...] *quo Paeones arma rotatu, quo Macetae sua gaessa citent, quo turbine contum Sauromates falcemque Getes arcumque Gelonus tenderet et flexae Balearicus actor habenae [...]*

[Am învățat] cum își răsucesc armele peonii, cum își azvârlesc lăncile macedonenii, cu ce răsucire își avântă sarmatul sulița, getul sabia curbată ori (cu care) gelonul își încoardă arcul și balearul își învârtă praștia [...]

Publius Papinius Statius (traducere de Radu Ardevan)

standardizare, în sensul că diferențele sunt minore, toate piesele fiind circumscrise aceleiași tehnologii de fabricare și idei funcționale. Deosebirea țin de măiestria meșterului sau de specificații ale comenzii de lucru primite de acesta. Astfel, acest tip de sabie are o lamă lungă, suficient de lată ca să ofere o bună rezistență la impact. Ceea ce le individualizează este sistemul de prindere a mânerului, care poate fi cu dulie, cu ajutorul unui/unor inele de prindere a cozii, cu tijă, prin limbă de mâner dedusă din lamă sau cu orificiu pentru fixare prin nit.

Din punct de vedere arheologic, deși deloc numeroase, descoperirile se subsumează, cu mici excepții, unui singur tip de sabie, numit tipul „Sarmizegetusa” după locul de proveniență a mai multor săbii curbe despre care avem certitudinea că sunt autentice și care au păstrate aproape integral toate caracteristicile. Excepțiile despre care vorbeam provin de la distanțe mari față de centrul regatului (Cristești, jud. Mureș și Divici, jud. Caraș-Severin) și au deosebiri evidente față de cele din proximitatea capitalei, motiv pentru care par să fi fost imitații mai mult sau mai puțin reușite.

CINE FOLOSEA SĂBIILE ÎNCOVOIATE?

În ciuda asocierii aproape unanime a dacilor cu *pileusul* aristocratic și sabia curbă, putem spune că este foarte puțin probabil ca asocierea să fi avut corespondent în realitate.

Mormintele aristocraților au ca armă principală spada, și nu vreo sabie. Singurele săbii curbe provenite din contexte funerare (una la Viscri, județul Sibiu, și una la Káloz, județul Fejér, Ungaria, într-un mormânt tumular datat în prima jumătate a secolului al II-lea p.Chr. – *post Christum*) par a fi ale însoțitorilor personajului principal înmormântat, la fel cum sugerează și binomul spadă – sabie descoperit la Ursici, jud. Hunedoara. Desigur, nu trebuie omis faptul că întregul fenomen funerar din Dacia preromană, după mijlocul secolului I a.Chr. – *ante Christum* –, intră într-o zonă de manifestare extrem de discretă, reflectare a schimbărilor culturale în ceea

ce privește credințele și obiceiurile populației locale.

Nici pe Columnă nu apar nobili cu săbii încovoiate, cu excepția unui taraboste care este redat ca fiind înarmat cu un fel de cosor (scena LXVI). Faptul că un nobil mânduia o astfel de armă poate însemna nu neapărat penuria de arme care l-ar fi obligat să recurgă, în disperare de cauză, la o unealtă transformată ad-hoc în armă, ci mai degrabă că aceasta era suficient de eficace astfel încât războinicul să o prefere alteia la care rangul și statutul i-ar fi permis accesul sau, la fel de posibil, recurgerea la acest tip de armă a reprezentat o soluție disperată, grefată pe eficacitatea demonstrată a co-

Tipuri de săbii încovoiate
(reconstituiri de dr. Marius Barbu,
Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva)

DAME VERA LYNN

FLORENTIN STĂNESCU

La sfârșitul anilor '80 mă uitam cu niște prieteni la filmul *Dr Strangelove*. Ultimele scene înainte de final, cele cu exploziile bombelor atomice, erau ilustrate de o voce extrem de caldă care cânta: „Ne vom întâlni din nou,/ Nu știu unde,/ Nu știu când/ Dar știu că ne vom reîntâlni/ Într-o zi însorită“. Vocea și mesajul atât de simple și directe contrastau cumplit cu grozăvia imaginilor care se derulau pe micul ecran.

Am urmărit extrem de atent genericul de final, ca să văd cine cântase. Deși și eu și prietenii ne-am străduit, nimeni nu a găsit răspunsul la întrebarea: cine este Vera?

Peste un timp, pe când urmăream celebrul *The Wall* (Zidul) al trupei Pink Floyd, l-am auzit pe Pink întrebând: „Își aduce cineva aminte de Vera Lynn?“, în celebra melodie în care o voce imploră: „Vera, adu-i pe băieți înapoi acasă“. Așa că mirarea și curiozitatea mea au sporit...

Întrebările de atunci aveau să își afle răspunsul abia peste mulți ani, odată cu apariția internetului. Atunci am putut comanda cartea autobiografică, din care am aflat mai multe amănunte...

gice, dar în egală măsură sugerează practici funerare diferite de cele ale elitei aristocratice. Este foarte probabil ca armele deținute de un astfel de războinic să fie păstrate în familie sau în comunitate, după decesul proprietarului de moment, situație care ar permanentiza în cadrul grupului anumite aspecte profesionale. O astfel de practică este, în general, specifică grupurilor sociale în care profesiile se transmit între generații, în cadrul familiilor. Privind fenomenul în ansamblu, lipsa săbiilor încovoiate din contextele funerare se înscrie în raritatea descoperirilor oricăror tipuri de arme, a mormintelor cu arme și în general se aliniază practicilor specifice (dar necunoscute!) acestui puțin cunoscut interval cronologic, situat între domnia lui Burebista și cea a lui Decebal.

Un alt argument, la fel de indirect, este dat de dispersia *corologică* (răspândirea în

Coif roman ranforsat descoperit la Vinerea, județul Alba

spațiu) a săbiilor curbate descoperite, care se circumscriu, aproape fără excepție, în zona Munților Orăștici. Mai mult, în perimetrul menționat, se remarcă producerea și utilizarea unui tip specific de sabie încovoiată, fapt care argumentează că modelul a fost probabil un apanaj al războinicilor din preajma reședinței regale. Că arma nu a fost una aristocratică o demonstrează lipsa ei din depunerile funerare sau votive, cu caracteristici militare, atribuite invariabil nobilimii, și care conțin spade, ca arme ofensive principale. Acest lucru poate însemna că arma în

sine este o adaptare mai târzie, ulterioară domniei lui Burebista sau, în egală măsură, că purtătorii acestor săbii (sau a unor prototipuri ale acestora) erau invizibili, pierduți în masa de rând a populației, înainte de edificarea regatului.

Ultimul argument, din păcate la fel de fragil, este dat de dispunerea unor arme ilustrate pe soclul Columnnei Traiane. Pe baza monumentului au fost sculptate trofeele excepționale capturate și expuse în urma războaielor cu dacii. Poate nu este accidentală gruparea a câte unci astfel de săbii curbate cu câte un coif și o armură de solzi, așezate pe un scut. Un astfel de set putea constitui echipamentul minimal al unui războinic profesionist, diferit de cel relevat prin descoperirile funerare specifice aristocrației sau de cele folosite de către nobili în scenele de luptă.

De notat însă faptul că în scenele de luptă rediate pe monument, săbiile încovoiate apar invariabil în mâinile *comatilor*. Evaluarea întregului dosar istoric recompune o logică asociere între sabia curbă și războinicii *comati*. Calitățile armei, zona de proveniență, imaginile Columnnei Traiane, sursele scrise reconstituie, chiar dacă doar fragmentar, imaginea acestui tip de militar de elită. Confundați sistematic cu poporul de rând, războinicii *comati/capillati* reprezentau de fapt un strat social și profesional aflat în directă relație cu autoritatea regală.

(Va urma)

Scena LXX de pe Columnă, dacii iau cu asalt un post roman, iar romanii contraatacă

Logic, fiecare avea o fată la care se gândea și la care spera să revină cândva, într-o zi însoțită.

Datorită muncii dedicate, în martie 1940 ocupa primul loc în topul solistelor vocale, după cum rezultă din clasamentul făcut de *Revista Corpului de Tancuri*. În ziua de 17 aprilie 1940 era numită „The Force sweetheart” (Drăguța Forței Expediționare). Titlu îi era acordat de membrii Corpului Expediționar Britanic în Franța, care au inundat redacția BBC cu cărțile poștale în care treceau numele cântărețelor favorite.

CE I-A RĂSPUNS UNEI SOȚII GELOASE

Mulți au presupus că tocmai lipsa unor profesori de muzică — ei i-ar fi schimbat modul natural în care cânta — i-a asigurat vocea necultivată. Dar oamenii apreciau naturalitatea, care, adăugată la sinceritatea înăscută, o făcea o persoană pe care oamenii o îndrăgeau. Ca atare, producătorul BBC Howard Thomas i-a propus un program de 30 de minute de emisiune la radio, intitulat „Sincerely yours — Vera Lynn” (Cu sinceritate, a voastră Vera Lynn).

Bugetul alocat inițial era unul redus, așa că nici orchestra nu era mare. Anunțul din *Radio Times* suna: „Pentru cei din Armată: o scrisoare în cuvinte și muzică, de la Vera Lynn, acompaniată de Fred Hartley și orchestra lui”.

Emisiunea a debutat în noiembrie 1941, când pentru Aliați lucrurile stăteau foarte prost. Armata germană, după ce cucerise aproape toată Europa, ajunsese la porțile Moscovei. În Africa trupele britanice încasau bătaie după bătaie, iar în Oceanul Atlantic haitele de submarine germane trăiau ce avea să intre în istorie ca „prima perioadă de fericire”. Eterul era dominat de melodia „Lili Marlene”, interpretată de Lale Anderson. Versurile ei atât de simple — „lângă o cazarmă, lângă un felinar, noi ne sărutăm” —, traduse și în limba engleză, erau fredonate și de militarii britanici. Pe de altă parte, Berlinul folosea un om de radio foarte talentat, William Brooke Joyce, născut supus englez, dar antisemit convins, ca să își facă propagandă. Deși oficial era interzis, mulți britanici, militari sau civili, ascultau ce spunea cel care era poreclit „Lordul Ham-Ham”, deoarece vocea și

tonul lui semănau cu lătratul unui câine.

Era nevoie ca cineva să apară în eter și să contrabalanseze influența propagandei inamice. Specialiștii în propagandă britanici i-au rezervat Verei Lynn rolul de „sora cea mare” sau „logodnica universală”, „fata pe care o să o găsești acasă după ce te vei întoarce”...

Prima emisiune radiodifuzată a adus un fluviu de scrisori. Nu trebuie uitat că în anii '40 se scria de mână, scrisoarea trebuia timbrată, cenzurată, băgată în saci care trebuia transportați cu un camion, vapor sau avion, dar și de un factor poștal care să o ducă la adresa destinatarului. Succesul obținut trebuia consolidat. Astfel Vera a început să facă vizite la maternitățile unde erau îngrijite soțiile soldaților trimiși în luptă. Floarea pe care vedeta o dăruia lăuzelor era ceva ce primitorul, familia ei, dar și vecinii vecinilor ei nu aveau să uite niciodată.

Tot atunci Vera a început să răspundă scrisorilor primite. Este ușor de presupus că soldatul John, un om obișnuit în viața civilă, se bucura și se împăuna în fața camarazilor cu răspunsul semnat de vedeta Vera Lynn.

În Trafalgar Square, 1943, ...

... și într-un spital de campanie din Birmania

Viitoarea cântăreață s-a născut la 20 martie 1917, în East Ham, Essex, azi un cartier al Londrei. Accentul *cockney* îi va trăda locul unde copilărise. Deși nu va reuși să scape de el de-a lungul vieții, acesta va face parte din farmecul ei. Iar, în timpul războiului, printre soldații și ofițerii aflați departe de casă, această particularitate le aducea aminte de „buna și bătrâna Anglică”.

DRĂGUȚA FORȚEI EXPEDIȚIONARE

În 1919, când avea doar doi ani, Vera s-a îmbolnăvit de difterie și a fost gata să moară. A supraviețuit, fiind ținută la izolare timp de trei luni.

A început să cânte în jurul vârstei de șapte ani, conform tradiției, prin *pub*-uri (cârciumile Londrei). Nu știa să citească partitura. Cântatul prin cârciumi nu era ușor pentru o copilă. Dacă reușea să convingă audiența să o aplaude, era plătită. Iar un bis îi aducea încă un șiling și șase pence. Cum mama era casnică și doar tatăl muncea ca instalator, fiecare ban câștigat era binevenit pentru familie.

În anul 1928 părinții au decis că numele de fată, Vera Margaret Welch, nu este prea potrivit pentru scenă și afișe. Așa că i-au ales ceva mai scurt, numele de familie al bunicii, Lynn. Sub acest nume, a debutat în august 1935, împreună cu Orchestra „Joe Loss”, la postul de radio BBC.

După debutul la radio a reușit să își înregistreze primul disc, în 1937. Acesta va conține o melodie – „The little boy that Santa Claus forgot” – care va fi folosită și de trupa britanică Pink

Fotografie din 1940

Floyd în deschiderea filmului *The Wall*, realizat în 1982.

O altă melodie care a făcut-o celebră a fost „Red Sails in the Sunset”. Spre surprinderea ei, s-au vândut peste un milion de copii. Peste ani, artista va susține că nu și-a văzut niciodată discurile în rafturile magazinelor, deoarece se vindeau într-un ritm prea rapid...

Notorietatea ca artistă cât și situația financiară s-au îmbunătățit

Cântând într-o fabrică de muniție, 1941

semnificativ. Astfel și-a permis să își cumpere o blană de 75 de lire sterline, apoi să plătească o rată de 10 lire sterline pe săptămână pentru o mașină, Austin 10, o cabrioletă de lux. Avea să o păstreze zece ani și să o revândă cu un câștig de 100 de lire sterline... Pasul următor a fost cumpărarea unei case, considerată de lux, deoarece avea baie și WC interior. Visul i s-a realizat în anul 1938 contra importante sume de 1.175 lire sterline.

Odată cu mutarea în orchestra lui Bert Ambrose în 1939, l-a întâlnit pe clarinetistul și saxofonistul Harry Lewis, care era „extrem de arătos, deși era cam scund”. După o lungă curtare, Vera a cedat și a rostit „Da!” în ziua de 11 august 1941. Cum era război, cuplul a beneficiat doar de o săptămână de miere. Alegea ei să s-a dovedit inspirată, rămânând alături de cel ales, ca în jurământul depus „până când moartea vă va despărți”. Harry a murit în ziua de 29 aprilie 1989. Trebuie menționat că după război renunțase la cariera artistică și devenise agentul publicitar și managerul Verci. Împreună au avut doar o fată, Virginia Penelope Anne Lewis, care s-a născut în martie 1946. Cum Vera trebuia să se ocupe și de carieră, nu a mai avut alt copil.

La începutul războiului Vera se gândea că deși debutase relativ recent, cariera ei se va sfârși foarte curând. Colegii din trupă vor fi trimiși să lupte, iar ea va trebui să muncească într-o fabrică de muniții. Dar zeita Fortuna avea alte planuri pentru ea.

Un concert filmat o arată urcând pe scenă și cântând aviatorilor. De la primele măsuri toți au început să o acompanieze.

fi fost omorâtă, Imperiul Britanic ar fi primit o foarte grea lovitură de imagine.

Spre plăcuta surprindere a combatanților, după concerte, Vera intra în spitale de campanie și discuta cu fiecare rănit în parte, fără să obosească și să se plictisească. Pentru soldatul de rând, faptul că o vedetă îl băga în seamă, îi vorbea, îl întreba ce îl frământă era mai mult decât o mângâiere. Sărutul pe frunte dat unui soldat rănit, aflat pe patul de spital, nu va fi uitat niciodată. Peste 40 de ani, un fost rănit îi va povesti Verei cât de impresionat a fost de gestul ei de omenie făcut atunci când îi era greu.

Anii de după război au adus noi și tineri artiști, precum Buddy Holly sau Elvis Presley. Aceștia au creat și impus noile curente muzicale, cum ar fi rock&roll, cu totul noi fațe de muzica ușoară „clasică”. Iar dezvoltarea explozivă a televiziunii, atât în regat cât și în alte țări, a permis artiștilor să fie văzuți mult mai ușor de admiratori. Vera a trebuit să concureze cu artiști cu o muzică mai directă, deloc melancolică, cum era cea pe care o interpreta ea. Dar muncind din greu și-a păstrat reputația, fiind chemată să facă turnee în Olanda, S.U.A. și Australia, unde a fost primită cu multă căldură, chiar și de cei care în timpul războiului nu erau încă născuți.

În fazele cele mai acute ale Războiului Rece, BBC's Wartime Broadcasting Service (WTBS) pregătise înregistrările Verei să fie difuzate timp de 100 de zile după ce Anglia ar fi fost atacată cu bomba atomică. Specialiști considerau că muzica ei ar fi ridicat moralul supraviețuitorilor. De aceea mai

multe stații radio aveau discurile păstrate special.

A performat și în televiziune. Datorită calității prestațiilor, cum acestea captau și fidelizau un public numeros, având cote mari de audiență, emisiunile pe care le modera și-au păstrat locul în grilă pe durata multor ani, până când s-a pensionat, la jumătatea anilor '70.

Ca un omagiu adus întregii activități, în 1975 a primit titlul

de Dame (echivalentul feminin al lui Sir) pentru activitățile caritabile. Cu ocazia aniversării celei de a 60-a zi a Victoriei, în 2005, Vera a cântat în Londra melodiile care o făcuseră celebră.

În ziua de 5 aprilie 2020, în plină pandemie de covid-19, regina Elisabeta a II-a a Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord s-a adresat națiunii într-o emisiune televizată. La finalul mesajului va folosi și prea binecunoscutele versuri „Ne vom întâlni din nou”.

Atunci când a aflat de moartea artistei, la 18 iunie 2020, Majestatea Sa a adresat familiei un mesaj personal de condoleanțe. Iar prim-ministrul Boris Johnson spunea că „farmecul și vocea ei

magică ne-au fascinat și ne-au înălțat țara în unele dintre cele mai întunecate ore ale noastre”. Finalul frazei este un citat din celebra cuvântare a lui Churchill. BBC, pentru care muncise foarte multă vreme, își va întrerupe emisiunile programate, ca să difuzeze un omagiu cântăreței.

În ziua de 10 iulie 2020, pe traseul parcurs de convoiul funerar, artista a fost omagiată de mulți cetățeni care, deși era pandemie, au ținut să vină, să o însoțească pe ultimul drum. De la cei mai bătrâni, la oameni în toată puterea, care și-au adus și copii pe care îi țineau pe umeri, toți au aplaudat-o pentru ultima dată. Țara pe care o ajutase în orele ei cele mai întunecate i-a mulțumit, organizând funeralii militare. Mașina dric a fost escortată de militari în uniformele Royal Air Force, British Army, Royal Navy și Royal British Legion. Sicriul a fost acoperit de steagul Marii Britanii și de flori și a fost descărcat din dric de militari, care l-au dus pe umeri în biserică, sub atenta supraveghere a unui ofițer, cu sabia în mână. De pe aeroportul RAF Coningsby, din Lincolnshire, au decolat două avioane, un Hurricane și un Spitfire, supraviețuitoare ale luptelor din cel de Al Doilea Război Mondial. Din înaltul cerului, s-au tot rotit deasupra cortegiului. Atunci când ceremonia a ajuns la punctul maxim, s-au apropiat, zburând la joasă înălțime și cu viteză minimă: onorul adus camaradului căzut.

În ciuda pandemiei, celebrul Roger Waters, lider al formației Pink Floyd, i-a adus și el un omagiu, interpretând „Vera, adu-i pe băieți înapoi acasă”. Artiștii care au participat la acest oamgiu au fost reuniți prin internet. ■

Cu regina Elisabeta a II-a

Astfel, încet-încet, toată lumea a aflat că și ea era îngrijorată de soarta soțului ei, care își servea țara în RAF. Datorită grijii, vocea ei a devenit mai gravă, iar interpretarea melodiilor și mai sinceră. S-a spus că excesul de sentimentalism putea să-i facă pe soldați mult prea melancolici și să le scadă capacitatea de luptă. După un timp, a fost format un comitet care trebuia să stabilească ce va fi difuzat și cum să nu contribuie la prăbușirea moralului.

Ideilor teoretice de mai sus li se opunea realitatea celor 1.000 – 2.000 de scrisori săptămă-

difuzarea unei anumite melodii și o fotografie cu autograf. Dacă scrisoarea trimisă era prea tristă, pe lângă ce ceruse, militarul respectiv mai primea și câteva țigări care să îi bucure sufletul.

Pe de altă parte, fotografia primită împreună cu autograful vedetei putea genera probleme unui bărbat însurat cu o femeie prea geloasă. A existat un caz când o soție, care și-a simțit căsătoria amenințată, a sunat extrem de furioasă la teatrul unde Vera lucra. A fost dezarmată abia când i s-a răspuns: „Când i-ai văzut fotografia cu mine? Eu trimit câteva mii în fiecare săptămână“.

mânale pe care Vera le primea de la soldați britanici care luptau în toate părțile imperiului. De cititul acestor scrisori se ocupa mama vedetei. Mulți militari cereau pe lângă

Cum războiul era în plină desfășurare, normal, multe produse, inclusiv hârtia, erau raționalizate. De aceea, după ce erau citite și li se răspundea, toate scrisorile primite de la soldați erau trimise la reciclare. Așa că la sfârșitul războiului vedeta avea să regrete că nu mai păstrase câteva.

ONOR CAMARADULUI CĂZUT

Verci i s-a cerut să joace și în filme de propagandă. Filmările erau foarte grele, trebuind să fie pe platou la 06.00 și se întorcea acasă cel mai devreme la ora 20.00.

Alături de fiică, după ce a primit Order of the British Empire

Cu soțul

Deoarece situația de pe front o cerea, s-a hotărât ca Vera să cânte pentru trupele engleze care luptau în campania din Birmania. Soldații de acolo considerau că își riscă viața într-un „război uitat“ și era nevoie să li se ridice moralul. Vera a fost trimisă pe calca aerului. Până atunci vedeta nu mai zburase niciodată, așa că i-a fost frică. Oricum turneul trebuia să fie organizat în cel mai mare secret, pentru a evita ca inamicul să afle. Era evident oricui că dacă „Force's Sweetheart“ ar

„FOȘTII SCLAVI” ÎNVING IMPERIUL PREA ÎNCREZĂTOR

Având în vedere contextul politic favorabil, alianța balcanică a acționat rapid, cu sprijinul și încurajarea Rusiei, și a declarat război Imperiului Otoman. Otomanii au fost inițial surprinși de această coaliție de „aliați improbabili” (*Magazin istoric*, nr. 10/2012), altfel gata oricând să se certe între ei. Vreme de ani de zile, publicul otoman fusese convins de articole de presă care sugerau că statele balcanice se temeau de forțele otomane și care contestau capacitățile militare ale acestora.

Spre surprinderea tuturor părților și observatorilor, lucrurile au evoluat într-un mod cu totul diferit. Armata otomană nu a reușit să oprească înaintarea armatelor balcanice. La începutul anului 1913, bulgarii se apropiiau de Istanbul și abia au fost opriți în două bătălii neconcludente la Çatalca, la doar 40 – 50 km de Capitală.

Multe orașe cu populație musulmană importantă, precum Ioannina, Salonic și Monastir (astăzi Bitola, în Macedonia de Nord), fuseseră pierdute sau se aflau sub asediu. Având în vedere importanța strategică și simbolică a acestora în ochii otomanilor, precum și încrederea lor inițială, este lesne de înțeles de ce primul război balcanic a creat un sentiment de disperare și de frică, mai ales printre – însă nu numai – otomanii alfabetizați. Aceste centre, odinioară principalul zid de apărare al imperiului, fuseseră pierdute.

Și mai traumatizant, nu fu-

Ziya Gökalp

sesceră înfrânți de mari puteri precum Austria sau Rusia, cum se mai întâmplase în trecut, ci de, după cum au spus doi importanți naționaliști turci, Ziya Gökalp și Omer Seyfeddin, „foști sclavi ai imperiului”, care își dobândiseră independența relativ recent. În plus, imperiul s-a confruntat cu un val de refugiați musulmani fugiți din calea violenței armatelor adversare și a aliaților lor paramilitari, care activau în Macedonia și Tracia de zeci de ani.

Groznicile atrocități perpetuate împotriva civililor musulmani au creat încă un val de șoc și au alimentat teama. Acestea, inclusiv cele comise de toate părțile în ambele războaie, sunt descrise în Raportul Carnegie, redactat de o comisie internațională

Bekir Fikri

cu participare franceză, britanică, americană, germană, austriacă și rusă și publicat la Washington D.C., în 1914. Mai important, cele perpetuate împotriva musulmanilor au fost semnalate în cărți și broșuri în limba turco-osmană, cu scopul de a informa publicul otoman și de a-i reaprinde patriotismul.

Încă o victimă a războiului a fost și idealul otomanismului – ideea conform căreia toți cetățenii imperiului erau, în primul rând, otomani, egali, nu divizați în categorii religioase și etnice. Deși nu exista încă un consens în ce privește înlocuitorul acestui ideal, practic toți păreau convinși: războiul arătase că identitatea otomană era o ficțiune ce nu funcționa. În ciuda speranțelor, după cum a scris căpitanul revoluționar Bekir Fikri (1882 – 1914), populația creștină, în special cea greacă, nu era deloc motivată să lupte și să moară în numele imperiului. În schimb, se grăbea să se predea și să ajute adversarul. Contează prea puțin dacă această afirmație este adevărată. Mai important este faptul că atât creștinii, cât și musulmanii au ajuns la convingerea că drumurile lor erau separate.

CĂUTAREA UNUI „LIPICI” CARE SĂ ÎNCHEGE IMPERIUL

Căderea otomanismului a ținut și de reușita armatelor balcanice. După cum a remarcat Lev Troțki în relatarea sa, în calitate de jurnalist pe fronturile războaielor balcanice, armatele aliate erau mai motivate decât cea otomană. Mulți din tabăra otomană se întrebau de ce. În afara unor di-

RĂZBOAIELE BALCANICE ȘI SCHIMBAREA IDEILOR POLITICE OTOMANE

BUGRA CAN BAYÇIĞI
(Universitatea Boğaziçi, Istanbul)

În momentul în care ofițerii membri ai Comitetului (în acel moment, secret) Unității și Progresului (CUP) s-au răsculat în munții Macedoniei, în 1908, iar prin revolta lor l-au forțat pe sultanul Abdulhamid al II-lea să repună în vigoare Constituția otomană din 1876 și regimul constituțional, atât cetățenii creștini, cât și cei musulmani ai Imperiului Otoman au sărbătorit public. „Libertatea“

Litografie greacă, realizată cu ocazia reintroducerii Constituției otomane în 1908; pe pânza din mâinile îngerului scrie „Libertate, egalitate, fraternitate“

Sultanul Abdulhamid al II-lea

devenise cuvântul cheie al opoziției – de la revoluționari armeni la naționaliști turci – față de domnia lui Abdulhamid al II-lea, considerată arbitrară și cruntă.

Regimul constituțional trebuia să repare problemele cu care se confrunta Imperiul Otoman și să îi reunească pe creștinii și musulmanii imperiului sub umbrela otomană, întrucât toți se considerau asupriți de domnia lui Abdulhamid al II-lea. Însă cele două războaie balcanice, alături de câțiva ani de politici partizane naționaliste i-au convins pe oameni că speranțele și idealurile vechi pieriseră.

Războaiele balcanice (octombrie 1912 – august 1913; *Magazin istoric*, nr. 10/2002, 12/2003, 5/2011) au fost purtate inițial între alianța formată din Bulgaria, Grecia, Muntenegru și Serbia împotriva Imperiului Otoman. Taberele s-au schimbat în

al doilea război balcanic, când a participat și România (*Magazin istoric*, nr. 7 – 8/1993, 11/2013), inamicul comun fiind Bulgaria.

În timpul primului război, alianța balcanică s-a confruntat cu un Imperiu Otoman prost pregătit și divizat politic și militar. După

cum reiese din sursele otomane contemporane, precum și din relatările ofițerilor germani trimiși să modernizeze armata, existau instabilitate politică și vrajbă din belșug în cadrul imperiului și armatei, o tabără susținând CUP, iar alta fiindu-i împotriva.

importante în mișcare.

O minoritate mult mai mică erau adepții occidentalizării. Precum celelalte grupări, aceștia erau mai degrabă un cerc cultural-politic de intelectuali, și nu o mișcare politică propriu-zisă. Erau grupați mai ales în jurul jurnalului *İctihad* (Opinia), creat cu mult înaintea războaielor balcanice. Până în momentul războiului, adepții occidentalizării au rămas în plan secundar, adversarii lor având legături mai importante cu CUP. Li se atribuia o atitudine prea pro-europeană și bănuitor de antiislamică.

Odată cu războaiele balcanice, ideile radicale care susțineau occidentalizarea devin relativ populare printre intelectuali otomani. În mod specific, faptul nefiind o coincidență, aceste idei s-au răspândit printre anumiți tineri ofițeri participanți la războaie. Printre ei se numără Kiliçzade Hakki, un tânăr ofițer din Niș, crescut în Monastir. Precum Aydemir, și părinții lui fugiseră din calea violenței și s-au stabilit în Monastir, care avea să fie pierdut în urma războaielor balcanice.

Pentru acești indivizi, trauma pierderii pământurilor unde s-au născut și au fost crescuți s-a acumulat peste șocurile menționate anterior. În plus, Kiliçzade Hakki făcea parte dintr-un tribunal militar în timpul războaielor, unde a fost martor la amploarea și cauzele înfrângerii.

Kiliçzade Hakki a debutat pe scena politică otomană cu un articol anonim în *İctihad* intitulat *Un somn foarte vigilent*. Textul a fost publicat în același timp cu anumite evenimente majore din timpul războiului, precum căderea Ioanninei și asediul orașului Edirne. Kiliçzade Hakki își descria un vis, pentru a evita

Kiliçzade Hakki

persecuția politică ce ar fi putut surveni în cazul unui manifest adevărat.

În vis, societatea otomană era transformată în profunzime conform modelului occidental. De exemplu, Kiliçzade Hakki propunea înlocuirea fesului otoman cu o nouă pălărie națională, crearea școlilor moderne în locul medreselor islamice și egalitatea și libertatea femeilor. Din punctul său de vedere, problemele imperiului nu țineau doar de lipsa unei identități sau de probleme de natură tehnică. Țineau în schimb de nețineră pasului cu modernitatea.

Și în acest caz, Bulgaria era exemplul principal. În alt articol, Kiliçzade Hakki observa că bulgarii, pe care îi numea „porcarii de deunăzi”, făcând aluzie la cultura lor tradițională pastorală și neindustrială, reușiseră să umilească armatele otomane mulțumită occidentalizării rapide a societății lor. Din punctul său de vedere, în timp ce otomanii își țineau femeile închise în casă din cauza unor moravuri pervertite, femeile profesoare bulgare educă „copiii bulgari proști”, îi occidentalizau și îi transformau în cetățeni respon-

sabili ai națiunii lor.

Alegera cu care se confruntau otomanii era destul de simplă în ochii lui. Fie se occidentalizau la rândul lor, fie aveau să piară. Nu mai aveau unde să fugă: dacă otomanii ar continua ca înainte, chiar dacă ar fugi la Polul Nord, europenii aveau să îi găsească și să îi nimicească și acolo.

PĂLĂRII OCCIDENTALE ÎN LOCUL „NOII PĂLĂRII NAȚIONALE“

Din cauza asemănărilor sale cu reformele kemaliste, dirijate de Mustafa Kemal Atatürk (*Magazin istoric*, nr. 6/1972, 2/1982, 12/2003), din Turcia din anii 1920 și 1930, *Un somn foarte vigilent* a fost adesea privit de cercetători drept manifestul adepților occidentalizării și ca o anticipare sau o influență asupra kemalismului. Într-adevăr, asemănările sunt evidente, kemaliștii punând în practică o bună parte dintre propunerile lui Hakki, deși în forme diferite, adoptând de exemplu pălăriile occidentale în locul „unei noi pălării naționale“.

Există și alte diferențe cheie între kemalism și *Un somn foarte vigilent*. Cel din urmă propunea ca toți cetățenii să fie înarmați, să li se amintească de răzbunare și de „unitatea musulmanilor“ și spunea că CUP și adversarii săi ar trebui să se dea deoparte și să lase loc unei guvernări tehnocrate, „a experților“. Detaliile acestea evidențiază faptul că articolul propunea soluții pentru trauma războiului balcanic, întreg conținutul practic răspunzând problemelor apărute din acel context. Astfel, are același nucleu

Membrii CUP în 1908

ficulități tehnice, toți dădeau vina pe otomanism. Dar ce anume dețineau armatele balcanice, de care otomanii duceau lipsă?

Din punctul de vedere al unora, precum Bekir Fikri sau intelectualii islamiști, era vorba de sentimentul apartenenței la o religie și al purtării unui război sfânt. În vreme ce adversarii luptau pentru creștinismul lor, otomanii nici măcar nu au declarat jihad pentru a-și susține otomanismul supra-religios. Din punctul lor de vedere, Islamul, cea mai dragă formă de identitate pentru majoritatea, putea să fie lipiciul care să închege ceea ce mai putea fi salvat din imperiu.

Alții, precum Mahmud Muhtar Pașa (1867 – 1935), fost ministru al Marinci, au observat că nu religia, ci naționalitatea și naționalismul motivau armatele balcanice. Dacă doar Islamul ar fi fost suficient pentru a motiva armata, întreba el ironic, cum se explica faptul că studenții școlilor islamice și imamii se abțineau, în cea mai mare parte, de la serviciul militar?

Inițial, au predominat punctele de vedere islamiste și pan-islamiste, însă acestea nu însemnau neapărat o respingere a moderni-

zării moderate. Imperiul Otoman începuse să fie văzut din ce în ce mai mult ca un imperiu al musulmanilor, mai ales al arabilor și turcilor. Între timp, și naționalismul turc începuse să obțină sprijin, mai ales printre turcii tineri.

Gândirea din spatele căutării unui drum nou se regăsește nu doar în memoriile naționaliștilor epocii, precum Şevket Süreyya Aydemir (1897 – 1976) – scriitor comunist turc și martor al asediului orașului Edirne, locul său de naștere, când era doar copil –, dar și la cei precum Falih Rifki Atay (1894 – 1971), jurnalist, căruia naționalismul turc i se părea prea „asiatic“.

Majoritatea naționaliștilor

turci din perioadă, precum revoluționarul Gökâlîp (1876 – 1924), încercau să integreze turcitatea în cadrul marii familii islamice, ceea ce îi mulțumea doar parțial pe islamiști, care vedeau naționalismul ca pe o amenințare. Evenimentele ulterioare aveau să îi separe de asemenea pe arabi de turci. Până în acel moment, deși erau nesiguri despre ceea ce anume însemna să fii turc, erau ferm convinși că, indiferent cum era definită, turcitatea era cea mai importantă. Mulți intelectuali au devenit naționaliști. Cu toate că, precum oriunde altundeva, naționalismul nu și-au inventat națiunile, ci au încercat să prelucreză ideea de națiune turcă și să se asigure că aceștia își puneau turcitatea pe primul loc, deasupra oricărei alte forme de identitate.

AR PIERI ȘI FUGIȚI LA POLUL NORD

Naționaliștii turci, în calitate de cerc politic și cultural, au fost inițial minoritari, însă aveau legături cu CUP și, din ce în ce mai des, membrii importanți ai CUP se declarau susținători. Fenomenul a luat amploare în timpul Primului Război Mondial, când însuși Gökâlîp a ocupat poziții

Retragerea trupelor otomane de la Lüleburgaz la Çatalca, aproape de Istanbul, în noiembrie 1912, în timpul Primului Război Balcanic

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL VĂZUT PRIN OCHII FEMEILOR DIN MEDIUL RURAL

Dr. CRISTINA SIRCUȚA

În timpul unui popas în satul Rădășeni din județul Suceava, într-una dintre casele mai înstărite, soldații, printre care se afla și Gheorghe I. Brătianu, pe atunci în vârstă de 19 ani, se opresc să se odihnească. România se alăturase de curând Antantei și lupta pentru întregirea statului național. În jurnalul scris în tranșee, viitorul istoric și om politic nota că a observat în casă,

La sat, femeia a fost considerată mereu stâlpul casei; în ciuda vitregiilor sorții, a muncit, a suferit, a răbdut, așteptând vremuri mai bune

printre mai multe icoane, un calendar așezat chiar deasupra mesei, în care era subliniată ziua de 15 august 1916. Un document revelator atât pentru istorie, cât și pentru psihologie socială și sociologie. Un sătean să aibă ca reper prima zi de participare efectivă a României la Primul Război Mondial?!

Însemnarea nu semnifică însă, așa cum s-ar fi crezut, o percepere a evenimentului mondial la adevăratele sale proporții și o interiorizare a valorilor, deoarece, după literele îngroșate din calendar, gospodarul din Rădășeni scrisese: „o fătăt vaca“. Mediul rural, zguduit de prefacerile din timpul războiului, își urma viața obișnuită. Pentru țărani, atașați de animale la fel ca de oameni, acesta era un semn de normalitate.

Războiul a atins în multe feluri și viața femeilor de la sat. În absența studiilor istorice privind femeile din mediul rural în timpul conflagrației mondiale, percepția generală este aceea că doar bărbații au fost activi, iar femeile au rămas acasă, având grija copiilor și a gospodăriei. Dincolo de aceste clișee și prejudecăți, au existat multiple moduri în care femeile au fost implicate în spatele frontului și chiar pe front.

PRIMESC DREPTURI, DAR AJUNG ȘI PE FRONT

În lipsa bărbaților mobilizați și a animalelor luate de la țărani pentru nevoile războiului, femeile au făcut cu greu față situației. Susținerea gospodăriei, creșterea copiilor, lipsa de alimente, prioritară fiind acum asigurarea hranei soldaților,

occidentalizator precum kemalismul, care, în fapt, încă dăinuie în viața intelectuală turcă.

Diferă însă de kemalism în privința revanșismului și a nehotărârii între naționalismul turc și pan-islamism. Kemalismul, de asemenea, nu spune nimic despre un „guvern al experților”, întrucât CUP și adversarii săi fuseseră în mare înălțurați de evenimentele din anii 1920. În sfârșit, Kiliçzade Hakki a fost un prieten al lui Mustafa Kemal Atatürk cu mult înaintea războaielor balcanice. Mai multe relatări anecdotice arată că Mustafa Kemal a fost la rândul său impresionat de occidentalizarea rapidă a Bulgariei, unde a fost trimis ca atașat militar otoman după război.

Făcând parte din aceleași cercuri, având experiențe asemănătoare și citind aceleași lucrări, este mult mai probabil că ei au ajuns împreună la concluzii asemănătoare despre occidentalizare. *Un somn foarte vigilent*, pe scurt, a fost un pas important în evoluția punctelor de vedere ale acestor tineri ofițeri, care, în cele din urmă, s-au concretizat în kemalism.

Lăsând deoparte detaliile istoriografice, să revenim la urmările imediate ale traumei balcanice. Pe fondul zvonurilor că guvernul antiunionist era gata să abandoneze Edirne în schimbul dobândirii păcii, membrii CUP au preluat puterea în urma unei lovitură de stat sângeroase, în ianuarie 1913. Deși, precum ceilalți intelectuali otomani musulmani, nu s-au lepădat niciodată formal de otomanism, au favorizat în schimb din ce în ce mai mult islamismul (combinat cu elemente de modernizare moderată) și

naționalismul turc.

CUP a dirijat imperiul spre participarea în Primul Război Mondial. Înfrângerea survenită a provocat ocuparea de către Antanta a majorității teritoriului Turciei și dezastruosul Tratat de la Sèvres (*Magazin istoric*, nr. 8/2020). În urma multor întâmplări și dificultăți, procesul a dus mai întâi la invadarea de greci a unei bune părți a Anatoliei Occidentale, iar apoi la victoria din Războiul de Independență al Turciei (1919 – 1923) sub conducerea lui Mustafa Kemal.

O manifestație publică din 1908, la care au participat și turci, și armeni

Odată ajuns la putere, acesta a luat măsuri radicale de occidentalizare, adoptând alfabetul latin, acordând egalitate juridică și politică femeilor și declarând oficial Turcia ca un stat național și secular al turcilor.

Mustafa Kemal a fost sprijinit de majoritatea naționaliștilor turci și a adeptilor occidentalizării din epoca precedentă. Personaje menționate anterior, precum Kiliçzade Hakki, Aydemir și Atay au ocupat posturi importante în cadrul Republicii.

Toate acestea erau aproape imposibil de prezis în momentul sfârșitului războaielor balcanice. Într-adevăr, după cum scrie Atay în memoriile sale, Turcia lui Atatürk a fost doar un vis în ochii naționaliștilor turci și ai

adeptilor occidentalizării în 1913. Naționaliștii nu erau neapărat adepți ai occidentalizării înainte de kemalism și viceversa. De fapt, majoritatea naționaliștilor erau „modernizatori moderați”, precum Gökalp, în vreme ce părintele fondator al *İctihad* inițial sprijinea naționalismul kurd în urma Primului Război Mondial, deși în final s-a alăturat kemalismului.

Economiști precum Joseph Schumpeter și Werner Sombart au utilizat sintagma „distrugerea creativă” pentru a desemna un proces economic în care forțele pieței distrug continuu ceea ce este vechi și îl forțează pe oameni să inoveze. Lăsând deoparte rezultatul inevitabil definit de acest concept teoretic, crearea Republicii Turce și trauma războaielor balcanice – precum și golul de putere de după Primul Război Mondial – ne demonstrează cum arată

„distrugerea creativă” în istorie.

Anumite evenimente, se pare, distrug ideile și practicile vechi și îl forțează pe indivizi să dezvoltă idei noi. Nu trebuie să ne așteptăm că acești indivizi se vor catapultă la putere și își vor transforma societățile deodată. Distrugerea a fost rapidă: speranțele unității otomane fuseseră reaprins în Balcani în 1908 și efectiv sfârșite la doar patru ani distanță. Însă rezultatul mai traic al distrugerii, sub forma naționalismului turc occidentalizator, avea să apară de-a lungul mai multor ani și nu avea să domine scena decât la un deceniu după distrugerea propriu-zisă.

**În românește de
Andrei OPREA**

*Torcând lângă vatră
(fotografie de Kurt Hielsche,
sursa:
www.muzeuldefotografie.ro)*

îndestulătoare. În unele sate, femeile mergeau să-și procure alimente pentru copii și, din cauza restricțiilor impuse de autorități, riscuau să le fie confiscate ca marfă de contrabandă.

În lucrarea *Perspectiva lumii rurale asupra Primului Război Mondial*, Eugenia Bârlea a studiat rapoartele circumscripțiilor administrative bisericești. Preotul din Rusciori, aparținând de Protopopiatul Sibiu, a avut sarcina de a ajuta familia lui Lazăr Trifon. În martie 1917, capul familiei murise în război. Au rămas în urma lui zece fii, dintre care doi erau soldați. Văduva cere sfatul preotului, deoarece primise o ofertă de a i se adopta cel mai mic dintre copii. Reprezentantul bisericii îi recomandă să nu-și dea copilul spre adopție, deoarece femeia care dorea să-l înfieze era de altă etnie și confesiune.

*Femei ce spală rufăria într-un spital de campanie
(din arhiva Muzeului Național de Istorie a României)*

episcop al Oradiei în 1920, își amintește că țărâncile se achitau de sarcini și luau rolul de bărbat: îngrijesc animalele, ară, treieră, poartă saci, mână caii la căruță etc. Uncori, câte două – trei femei și un bărbat mai în vârstă rămas acasă mergeau în linia întâi, să aducă mâncare soldaților. Nu pretutindeni hrana era

La strânsul fânului, în vreme de pace

La fel ca în orașe, au existat și la sate situații în care virtutea femeilor rămase acasă, înțeleasă ca fidelitate față de soți, era pusă la îndoială. Ion Agârbiceanu a publicat în anul 1929 un roman, *Stana*, al cărui personaj principal cu același nume este o femeie de 35 de ani dintr-un sat transilvănean. Scriitorul nu descrie doar viața grea din timpul Primului Război Mondial, ci prezintă antitetic pe Stana – femeia –, mamă a unui băiat în vârstă de 14 ani, care are relații cu mai mulți bărbați din sat, în timp ce Andrei, soțul ei, țaran model, își pierde un picior pe front. I. Agârbiceanu supralicitează trăsăturile negative ale femeii, care, în viziunea sa, ar explica violența soțului împotriva ei.

Dar incriminările aduse femeilor și chiar cele ce s-au dovedit a fi reale au fost privite și cu empatie. Este sugestiv să citim următoarea scrisoare trimisă unui soldat român, aflat pe front, la 20 ianuarie 1918, de un membru al familiei: „Rița cu copiii tăi cu Niculina și mă-ta trăiesc. Tu ai avut trei copii și tot atâția ai. A murit Elena și s-a născut altă Elenă, lucru de care să nu fii supărat. Bucură-te că treburile tale merg bine și Dumnezeu să te aducă sănătos acasă, să-ți vezi de treburile tale. Noutăți Lefterică sunt așa de multe, însă nu se poate spune. Al tău văr care scrie în numele casei tale. N.B. Mareș, Breaza – Buzău”.

Contemporanii conflictului mondial trăiau o situație-limită. În toate țările implicate în război și în toate mediile sociale, războiul favorizase o slăbire a moravurilor. A trăi pur și simplu era prioritatea.

Din toate aceste mărturii rezultă că Primul Război Mondial a avut un impact major în viața femeilor de la sate, care nu au rămas prezente pasive, preocupate doar de creșterea copiilor. ■

făceau viața extrem de dificilă. Imediat după intrarea României în război, în anul 1916, ca efect al absenței bărbaților din mediul familial, au fost adoptate mai multe măsuri legislative care acordau unele drepturi femeilor. Autoritatea părintească era acum transferată de la tată la mamă și soția era autorizată să administreze averea. Pentru prima dată în istoria României, femeile deveniseră din punct de vedere legal „capi de familie”. S-a adoptat proiectul de lege privind administrarea patrimoniului sătenilor mobilizați. În timpul concentrării țăranilor, soțiile au fost împuternicite ca mandatare legale ale soților în ceea

*Gheorghe Brătianu (stânga)
alături de un camarad,
în anul 1917*

ce privește actele administrative (cum ar fi plata ratelor pentru pământ sau achitarea amenzilor etc.). Doar în acest context s-a facilitat femeilor (și numai femeilor din mediul rural) dreptul de a-și gospodări averea. Potrivit Codului Civil (intrat în vigoare la 1 decembrie 1865), valabil și în primul deceniu interbelic, femeile nu aveau voie să întocmească acte oficiale, fără acordul soților. Drept urmare, aplicându-se unei categorii bine delimitate de femei, măsura legislativă ținea, în realitate, să-i avantajeze pe proprietarii de pământ, care nu doreau ca din cauza războiului să rămână cu terenurile nelucrate sau cu datorii, de pe urma vânzării unor suprafețe de teren neachitate de țărani.

Pe timpul iernii, în satele prin care treceau soldații, de multe ori erau antrenate și femei pentru a pune armata în mișcare. Cea mai importantă mărturie vine de la generalul german Erich von Falkenhayn, comandantul Armatei 9 germane. Comandantul german a lăsat scris în memorii că în Transilvania, în regiunea Munților Făgăraș, s-a folosit de femeile care formau, de altfel, majoritatea populației civile. Înaltul ofițer german nota: „În munți, termometrul a scăzut la -15°. Versanții și cărările au înghețat. Comunicația cu Brigada 2 Munte austriacă se întrerupea câteodată complet, cu toate că se depuneau eforturi supraomenești pentru restabilirea ei și pentru ajutorarea trupelor alpine de pe coama muntoasă. Pentru organizarea coloanelor samarizate s-au rechiziționat, din populația civilă, ultimul om și ultima femeie capabilă

de muncă”.

Și în jurnalul de front al lui Gheorghe I. Brătianu găsim observații interesante privind sătencele de pe valea Troțușului. Bunul-simț popular le îndeamnă la fapte, unele punându-le viața în pericol. Cu toate acestea, nu se dau înapoi de la a ajuta soldații. „Pe drumul ce urcă spre noi, de la Pârâul Boghii, e mișcare și viață. În lung alai, femei și copii ne cară sus proiectile și focoaie lucitoare, întorcându-se la vale cu tuburile trase și înnegrite. Urlând, obuzul nemțesc se repede peste creastă și crapă de ciudă, răscolind pământul. Fetele se scoală, răzând de zăpăceala mătușii speriate. Câteva gloanțe

mai rătăcite mai bâzâie prin aer, dar nimic nu oprește bunăvoința sătencelor. Nici nu-și dau seama că îndeplinesc vreun lucru deosebit, vreo faptă vitejească. Cum se duceau seara la fântână, cu donițele pe umeri, tot astfel ne aduc și acum hrana gurilor flămânde de oțel”.

LUPTA PENTRU SUPRAVIEȚUIRE

Tot greu lupta de zi cu zi era acum pe umerii femeilor. Erau stâlpii casei. Deși, pe timp de pace, țăranile luau parte, alături de soții lor și de copiii mai mari, la muncile câmpului, aratul și semănatul nu intrau în grija lor. Mai mulți contemporani ai conflictului mondial au descris viața din „spatele” frontului, menționând situația femeilor de la sate, în mai multe ipostaze. Roman R. Ciorogariu, ales

*Roman R.
Ciorogariu*

(sursa: Fortepan)

*Nava cu aburi cu zbaturi pentru transport de persoane
„Contele Széchenyi István” a Companiei de transport fluvial și maritim
(Magyar Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság, M.F.T.R.);
imagine din 1896*

*Societatea Magyar Keleti Tengerhajózási Rt utiliza
pentru cursele pe Dunăre și Marea Neagră, până în Orientul Apropiat,
navele: „Erdély” („Ardealul”),...*

(sursa: arhiva Muzeului Tehnic și al Transporturilor din Ungaria, MMKM)

ALBUM ISTORIC

Institutul Cultural Maghiar din București prezintă, împreună cu Muzeul Tehnic și al Transporturilor din Ungaria, o expoziție despre transporturile și relațiile comerciale care s-au dezvoltat de-a lungul Dunării în secolul al XIX-lea, intitulată „Navigația cu aburi de la Viena până la Istanbul”. Expoziția poate fi vizitată la Institutul Cultural Maghiar în perioada 30 martie – 4 mai, la Muzeul Regiunii Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin (15 mai – 30 iunie), la Muzeul de Istorie din Galați (5 iulie – 20 august) și la Casa Avramide din Tulcea (23 august – 5 septembrie).

Vă prezentăm câteva imagini din expoziție, prin amabilitatea Institutului Cultural Maghiar din București.

sursa: arhiva Muzeului Tehnic și al Transporturilor din Ungaria, MMKM

*Lucrări
de construcție
la calea ferată
în zona
Porților de Fier*

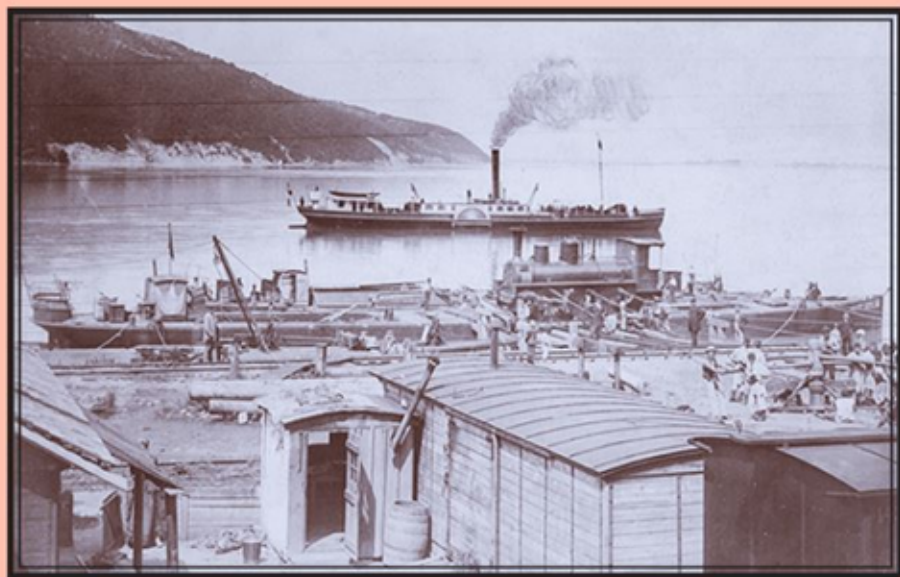
sursa: Fortepan

*Podul „Carol I”,
construit
de Anghel Saligny*

(sursa: arhiva Muzeului Tehnic și al Transporturilor din Ungaria, MMKM)

Încărcarea unei locomotive cu aburi pe șlep, la Baziaș (1883)

(sursa: arhiva Muzeului Tehnic și al Transporturilor din Ungaria, MMKM)

(sursa: arhiva Muzeului Tehnic și al Transporturilor din Ungaria, MMKM)

... „Kelet“...

... și „Kárpát“

(sursa: arhiva Muzeului Tehnic și al Transporturilor din Ungaria, MMKM)

Comisarul poporului pentru Afaceri Străine
Maksim Litvinov joacă șah cu fiul

înaintarea sovietică în Europa va avea ca rezultat distrugerea „civilizației europene și a țărilor burghezo-capitaliste“. O convingere fermă.

În anii '30 ai secolului trecut, la București cercurile decizionale erau preocupate de existența pe plan european a trei tendințe majore de evoluție istorică, de care trebuia ținut seama în definirea unei politici externe și de securitate națională adecvate.

Cea dintâi tendință era a revizionismului politic și teritorial, care după venirea la putere a lui Hitler în Germania (ianuarie 1933) dobândise o creștere exponențială. Rând pe rând, au fost delegitimați piloni importanți ai ordinii versailleze, mai ales în domeniul militar. Alipirea Austriei la Germania (martie 1938) și, mai ales, Acordul de la Munchen au fost resimțite imediat la sud și la vest de teritoriul național prin agitațiile diplomatice și pregătirile militare ale vecinilor nemijlociți cu agendă revizionistă față de România. În fruntea revizuirii ordinii versailleze se afla Germania nazistă, care patrona și puteri mai mici, foste aliate în Primul Război Mondial, inclusiv vecini ai României, secundată de Italia fascistă, care își descoperise interese în Balcani și nu numai.

Cel de al doilea curent era cel al securității colective, Rusia Sovietică fiind promotorul principal, iar, pentru câțiva ani, cât stănga a fost la guvernare, ci i

s-a asociat Franța. În 1934, Rusia Sovietică a fost reprimată prin recunoaștere diplomatică în concertul european și versaillez, concomitent Parisul și Moscova încheind un acord comercial bilateral. Mai mult, între Franța și U.R.S.S. s-a încheiat un tratat de asistență mutuală. El a fost completat de semnarea tratatului de asistență dintre Franța și Cehoslovacia, în 1935, în care se prevedea sprijinirea de către Rusia a statului cehoslovac în cazul unei agresiuni (subînțeles: germane), potrivit a ceea ce s-a numit în limbajul diplomatic al epocii „clauza cehoslovacă“. Anume, că sprijinul sovietic putea fi acordat după ce Franța ar fi intervenit militar în sprijinul Cehoslovaciei. Mai ales din 1935 a început să se discute deschis despre convorbiri de stat major care să operaționalizeze tratatul bilateral franco-rus de asistență mutuală.

România, vecină cu trei puteri revizioniste, s-a înscris acestui curent. Relațiile cu Rusia Sovietică au fost reluate în 1934, iar apoi Nicolae Titulescu, ministrul Afacerilor Străine, a avut mandat să înceapă negocierile pentru un tratat similar celui dintre U.R.S.S. și Cehoslovacia, inclusiv cu „clauza cehoslovacă“. Chiar dacă acest curent era în principal promovat de Moscova – „linia Litvinov“ –, elitele românești nu au ezitat, și la presiune franceză, avându-se în vedere beneficiile aduse securității naționale, să declanșeze această acțiune de fructi-

Semnarea Acordului comercial între Franța și U.R.S.S.,
în noiembrie 1934

DE CE S-A RISIPIT ROMÂNIA MARE?

MIHAIL E. IONESCU

O mențiune este necesară. Cele două direcții de supraviețuire deschise României post-München, alinierea cu unul dintre blocurile formate – versaillez și anti-versaillez – sau politica de „echilibru” între ele, cum s-a numit „linia Gafencu”, nu erau singurele, deși pare a fi astfel. Exista și o a treia cale, anume amorsarea unei înțelegeri politico-strategice cu Rusia Sovietică.

Continuăm analiza începută în nr. 2/2021 cu evenimentele care au jalonat înscrierea României în sfera de influență germană după Acordul de la München.

Imagine din timpul întrevederii din 24 noiembrie 1938; de la stânga: regele Carol al II-lea, cancelarul Adolf Hitler, Marele Voievod Mihai și ministrul de Externe Joachim von Ribbentrop

Această cale nu a fost nici măcar luată în calcul la București, după episodul Titulescu (1934 – 1936), din mai multe motive. Cel dintâi era existența unei incompatibilități structurale cu Rusia Sovietică, vădită atât în diferența sistemelor de organizare internă și în revendicările teritoriale ale Moscovei față de România (Basarabia), dar și în acțiunea destabilizatoare internă promovată prin Partidul Comunist din România (dezmembrarea teritorială era înscrisă în programul acestuia). În același timp, „linia Litvinov”, asumată la Moscova în 1933 – 1935, era acum respinsă de Vest (Anglia și Franța), odată ce acceptase la München îndepărtarea Rusiei Sovietice din afacerile europene. În al doilea rând, în jocul european de putere, doar

marile puteri pot avea inițiative. Puterile minore (cazul României, indiscutabil, deși era o „poartă” de zăvorăre a Balcanilor dinspre Nord) pot cel mult să fie – salvator sau interesat – informate despre ce urmează sistemic de către una sau alta dintre marile puteri. În sfârșit, dar nu în cele din urmă, și poate cel mai semnificativ: percepția adânc înrădăcinată a elitelor românești și a opiniei publice, că bolșevismul și politica Rusiei Sovietice erau pericolul cel mai mare la adresa securității naționale. La mijlocul lui octombrie 1939, Carol nota în jurnal că soluția optimă în vâltoarea războiului abia început era încheierea unei păci între Aliați și Germania și formarea unui front împotriva „pericolului comunist”, cu argumentul că, dacă Germania era înfrântă,

politica de „conciliere” cu Germania.

La 24 noiembrie 1938, în secret față de opinia publică și cancelariile aliate, Carol al II-lea a avut o înțelegere cu Hitler la reședința personală a acestuia din urmă (Berghof, lângă Berchtesgaden), la care a participat și șeful diplomației germane, J. von Ribbentrop, care a redactat nota de convorbire. Conținutul discuției, așa cum e descris în această notă, mutările ulterioare ale lui Carol al II-lea permit desprinderea de concluzii privind politica pe care acesta s-a decis s-o urmeze după Acordul de la Munchen, fiind apoi aplicată – cu sinusoide și întortocheri inevitabile – de România până la alungarea lui de pe tron (septembrie 1940) și, pentru o vreme, din reflex, logică sau lipsă de alternativă viabilă, și după aceea.

În urma convorbirii cu Hitler, în ipoteza noastră, din motive care derivă din lecțiile post-Munchen și concluziile extrase din discuția cu liderii naști, Carol al II-lea a înțeles să lege decisiv șansele conservării integrității teritoriale a României de un război între Germania și U.R.S.S., și nu de constituirea unui front comun între blocul anglo-francez și Moscova. Întreaga strategie desfășurată ulterior, chiar după declanșarea conflagrației, a stat sub semnul acestei orientări politico-strategice de fond. Chiar dacă premisa ipotezei era una corectă – o sprijină de

Tancuri poloneze în Cieszyn (Teschen), în 1938

altfel regula epilogului în desfășurarea ultimului conflict mondial –, războiul germano-rus fiind luat în calcul ca decisiv pentru soarta Europei, cadența evenimentelor pe plan internațional, calendarul lor au zdrobit în evoluție istorică implacabilă integritatea teritorială a României.

Iată momentele decisive ale înțelgerilor lui Carol

al II-lea cu înalții responsabili germani, când acesta a intuit inevitabilitatea războiului germano-sovietic.

În jocul mondial de putere, doar marile puteri pot avea inițiative. Puterile minore (cazul României, indiscutabil, deși era o „poartă” de zăvorăre a Balcanilor dinspre Nord) pot cel mult să fie – salvator sau interesat – informate despre ce urmează de către una sau alta dintre marile puteri.

1. „Când regele României a întrebat dacă Führerul crede că de acum înainte Rusia intenționează să promoveze revoluția mondială și prin mijloace militare, Führerul a răspuns că nu consideră acest lucru imposibil. Eu [ministrul de Externe, Ribbentrop – n.n.] am subliniat că la Moscova au reorganizat complet propaganda Cominternului în ultimele câteva săptămâni, ceea ce e dovada că ei continuă să lucreze în mod consecvent pentru revoluția mondială” (discuția cu Hitler, 24 noiembrie).

2. Două zile mai târziu, când l-a întâlnit pe feldmareșalul Göring, regele a început întrebând interlocutorul „despre atitudinea față de statul ucrainean, care dorește să fie independent de regimul bolșevic de la Moscova”. Göring a răspuns scurt: „Vom sprijini mișcarea de eliberare ucraineană cu orice mijloace”.

Regele Carol al II-lea în timpul vizitei în Marea Britanie

Noul cancelar german salută
populația Berlinului, ianuarie 1933

ficare a unei ocazii de negândit sau interzisă până atunci.

Al treilea curent prezent în politica europeană a fost numit în istoriografie al „concilierii” (*appeasement*) puterilor revizioniste, întâi de toate Germania, evident odată cu episodul abisnian (1934; *Magazin istoric*, nr. 10/1986), care a implicat Italia fascistă, și care a sporit progresiv în anii următori. Prin ocuparea zonei demilitarizate a Rinului (martie 1936) și anexarea Austriei s-a ajuns, în toamna anului 1938, la Acordul de la Munchen.

Între cele trei curente, în funcție de politica Angliei, întâi de toate, dar și a Franței, pe plan european s-a înregistrat o anumită pendulare, dar în mod evident s-a impus, în septembrie 1938, la Munchen, pentru puțin timp, curentul „concilierii”. După Munchen a devenit limpede că Europa de Est este lăsată, ca sferă de influență, în seama Germaniei. Prin primul Arbitraj de la Viena (2 noiembrie 1938), decis doar de Italia și Germania, sudul Slovaciei a fost anexat Ungariei. A fost prima dovadă a noii realități. Atât acest „arbitraj”, cât și dosarul Ruteniei (Ucraina Subcarpatică), amenințată cu ocupația de Ungaria, au transmis la București acest mesaj clar privind starea geopolitică a Centrului și Estului Europei. De aceea, România s-a opus

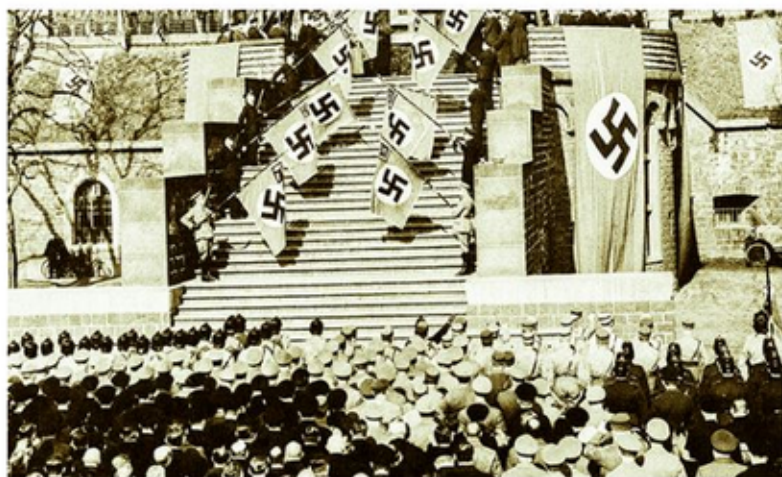
puternic în acele luni post-Munchen ca Rutenia să fie ocupată de Ungaria și, în pofida presiunilor Poloniei, nu a vrut să participe la împărțirea acestei părți a fostei Cehoslovacii. Menținerea statului cehoslovac era importantă pentru România pentru că asigura aprovizionarea cu armamentul deja comandat la uzinele cehoslovace, iar Rutenia, rămasă în afara Ungariei care o revendica, evita prelungirea graniței ungaro-române, în caz de război, și întărirea potențialului militar al statului vecin.

Ce politică de securitate națională a adoptat atunci, în perioada de după Acordul de la Munchen, România?

În a doua jumătate a anului 1938, Carol al II-lea a făcut o călătorie în Vest, la Londra și Paris, oprindu-se, la întoarcere, sub pretextul unei întâlniri de familie, în Germania, unde a avut întrevederi cu cancelarul A. Hitler și cu feldmareșalul H. Göring, responsabil pentru planul de înarmare al Germaniei (*Magazin istoric*, nr. 3/2009). Ținta acestei călătorii a fost să testeze personal starea relațiilor între marile puteri din Europa și impactul asupra României.

În capitalele *de facto* aliate, monarhul român a putut constata că solicitările făcute – acordarea unor credite pentru lansarea industrializării țării, precum și pentru plasarea de comenzi de armament – nu au primit un răspuns pozitiv. În ambele capitale occidentale era predominantă înclinația contra cronometru pentru pregătirea de război. Era principala concluzie desprinsă de Carol în aceste capitale, căreia i se adăuga în subsidiar și aceea că ele sunt angajate temporar în

Manifestație nazistă în Renania ocupată

„SĂ FIE ȚINUT ÎN TURN CÂT ARE A PLĂȚI“

CĂTĂLINA CHELCU

(Academia Română, Filiala Iași,
Institutul de Istorie „A.D. Xenopol“)

La 21 iunie 1681, în Cancelaria lui Gheorghe Duca, aflat la a treia domnie în Moldova, a fost alcătuită o scrisoare adresată „credincioșilor și cinstiților boieri caimacami ai Iașului”: Miron Costin mare logofăt, Alexandru Buhuș mare hatman și Toderașcu lordachi Cantacuzino mare vistiernic. Erau astfel înștiințați despre hotărârea domnească de a-l întemnița pe fostul mare vistiernic Gheorghe Ursachi până când acesta va restitui datoria pe care o avea la negustorul iovean Alexandru Balaban.

Conflictul dintre cei doi foști parteneri în treburile negustorești a fost celebru în epocă, desfășurându-se pe parcursul unui deceniu. Cauza probabilă a acestui conflict a fost rivalitatea politică și economică dintre Duca vodă și boierul Ursachi. Ceea ce ne-a stârnit interesul din cuprinsul scrisorii din iunie 1681 a fost sancțiunea aplicată pentru nereturnarea unei datorii. Iată ce poruncește Duca vodă: „Dacă Ursachi nu plătește niște bani dumisale Balaban, după hotărârea noastră, să fie ținut în turn cât are a plăti, și dumneavoastră să nu-l lăsați să iasă, pentru că, după obicei, datornicul trebuie să stea în temniță“.

Gravură de William Hogarth (1697 – 1764),
din 1735, ce înfățișează
o închisoare a datornicilor din Anglia

Datoria pe care Gheorghe Ursachi o avea față de negustorul Alexandru Balaban se ridica la aproape 140.000 de taleri; pentru că nu i-a achitat, cel din urmă l-a dat în judecată. Procesul ce a urmat s-a desfășurat sub supravegherea domnului și s-a încheiat în defavoarea fostului vistiernic, care, întemnițat și chinuit din porunca lui vodă, și-a văzut

averea scoasă la mezat pentru acoperirea datoriei.

Această sursă ne-a oferit ocazia să stăruim în textul de față asupra utilizării pedepsei cu închisoare ca metodă de constrângere aplicată datornicilor în Moldova medievală și premodernă, atât a celor care nu își achitau la timp dările, cât și a celor care făceau împrumuturi particulare, dar nu le

onorau așa cum se convenise la contractarea acestora.

**BECIURI
PLINE DE OAMENI
PEDEPSIȚI
ÎN TOATE CHIPURILE**

Debitorii care nu reușiseră să achite împrumuturile bănești erau pedepsiți cu în-

*Inițial, Hitler
(aici alături de amiralul Horthy)
a reacționat negativ
la cererile Ungariei,
după anexarea Basarabiei de U.R.S.S.*

Acestei concluzii regele Carol al II-lea i-a adăugat o speranță, vădită deșartă ulterior, anume că, în condițiile unei reorientări publice către Germania și ale satisfacerii necesităților acestora în materii prime strategice, întâi de toate petrol și produse alimentare, această mare putere ar fi în măsură să acorde garanții teritoriale României. El își întemeia speranța, devenită convingere datorită legăturilor sale tot mai strânse cu feldmaresalul Göring, pe cele comunicate de premierul Constantin Argetoianu, trimis să testeze scena politică în Germania înainte de sosirea sa. Potrivit acestuia, într-o întâlnire avută la 18 noiembrie 1938, la Berlin, cu Göring, interlocutorul a făcut aluzia că Germania ar putea garanta frontierele României. Era prima dată când se afirma acest lucru de un înalt oficial german, aflat în imediata apropiere a lui Hitler, în noul context est-european, iar Argetoianu i-a comunicat informația regelui Carol înainte de sosirea acestuia în Germania.

Stim azi, din informații documentare furnizate chiar de Carol al II-lea pe timpul crizei sfârșite cu cedarea Basarabiei la 28 iunie 1940, pe ce s-a întemeiat în acest „scenariu german”, plămădit după conversația cu Hitler din noiembrie 1938. Astfel, la 26 iunie 1940, la câteva ore după primirea la București a ultimatumului sovietic care reclama, sub amenințarea războiului, Basarabia, Carol l-a chemat pe reprezentantul diplomatic al Germaniei în România, W. Fabricius, și i-a declarat că în cursul vizitei din noiembrie 1938 la Berlin i s-a spus în mod clar „că o înțelegere cu Reichul exclude o înțelegere cu Sovietele”. Iar în aceeași întâlnire cu Fabricius, Carol avansează și teza că această poziție a lui Hitler este motivul pentru

acest act agresiv.

După doar 24 de ore, la 27 iunie, Carol al II-lea i-a declarat lui Manfred von Killinger, reprezentantul Reichului pentru Europa de S-E, că în noiembrie 1938, la Berlin, el a promis lui Hitler și Göring că va lupta împotriva bolșevismului și a ținut promisiunea făcută. A adăugat că dacă România este lăsată singură în fața Sovietelor, Rusia va ajunge în Balcani, în dauna Germaniei. Măcar, a continuat Carol, Germania să oprească Ungaria și Bulgaria să se asocieze, în aceste împrejurări, agresiunii Rusiei, pentru a putea opune rezistență armată cu utilizarea inclusiv a forțelor de la frontierele cu ele.

Legat de cererea privind Ungaria, Carol spunea categoric adevărul, știind că este posibilă asocierea ei cu U.R.S.S. în agresiunea militară, ceea ce bănuia atunci și Berlinul. Este greu de crezut că regele Carol ar fi riscat să declare aceste lucruri diplomatului Reichului, mai ales că cerea să fie comunicate cele discutate inclusiv Führerului, dacă nu ar fi fost reale. Probabil că aceasta a fost intenția lui Carol, anume să reamintească lui Hitler, dar mai ales altora din anturajul său, discuțiile din noiembrie 1938 și ce i-a declarat acesta. Momentul în care Ungaria a făcut presiuni la Berlin pentru a grăbi momentul revendicării Transilvaniei, anume imediat după cedarea Basarabiei, și reacția negativă a lui Hitler dau credibilitate mărită celor transmise la 26 și 27 iunie la Berlin de regele Carol. Cum vom vedea, Hitler a răspuns la 29 iunie acestor afirmații ale monarhului român, care lăsa să se întrevadă un Führer nesincer și lipsit de simțul prevederii evoluțiilor istorice.

(Va urma)

cu tatăl său, „la mare urgie domnească pentru *vina lui*“.

Vânzarea bunurilor fugaru-lui, adică „haine și arginturi și vii“, i-a scos din necaz pe chezași, iar banii au fost restituiți domnului țării. O cale de a ieși din închisoare era garanția pusă de chezași pentru achitarea datoriilor. Impunerea asumării răspunderii de către garanți și de rudele rău-platnicului pentru neachitarea datoriilor acestuia a fost un mijloc de recuperare a sumelor restante folosit de domnie.

ÎNCHIȘI „CÂTĂVA VREME“

În cazul în care datornicul nu putea să-și plătească împrumutul sau fugea de plată în Țara Românească sau în Polonia, ori trecea la cele veșnice, chezașii sau rudele datornicului erau constrânși, prin întemnițare, să returneze banii la Vistierie – în cazul dărilor –, și creditorilor – în cazul împrumuturilor. Treccrea în dependența altui stăpân, în cazul Țiganilor cu datorii nereturnate, sau vânzarea moșiilor datornicilor au reprezentat măsuri de sacrificiu făcute de cei pentru care închisoarea a însemnat un posibil pericol pentru averea și soarta lor sau o experiență nefericită.

Perioada detenției varia în funcție de cât de repede datornicii sau chezașii acestora ori rudele rămase în țară sau supraviețuitoare găseau resurse să achite datoriile: „câteva zile“, „două luni“, un an, „câtăva vreme“, „multă vreme“ sau alte termene, imprecise. De pildă, un Ambrosie, care și-a „plătit

Grigore al II-lea Ghica,
ilustrat de Theodor Aman

capul de la un turc, anume Alâș ceaș de la Dii (Adrianopol), cădzând într-o năpaste despre acest turc în zilele Radului vodă, și l-au dat la închisoare de-au ședzut până în zilele lui Gașpar vodă tot închis“, până când a fost răscumpărat de

*Desen realizat
de egiptologul francez
Émile Prisse d'Avennes
(1807 – 1879),
ce înfățișează un negustor otoman
cu garda sa*

vornicul Ionașco Cujbă, cum se arată într-un act de la mijlocul secolului al XVII-lea.

Sursele istorice privitoare la pedeapsa cu închisoare pentru datorii se înmulțesc începând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în comparație cu prima parte a acestui veac. Ele dovedesc faptul că temnița – nume generic pentru locul unde datornicii erau sancționați pentru neplată – a constituit un loc de detenție temporară. Pentru a reîntra în posesia banilor pe care îi împrumutaseră, creditorii trebuia să se adreseze autorității judiciare (domn sau dregători), care evalua bunurile debitorului rău-platnic, pentru a stabili dacă valoarea lor echivala cu suma datorată.

Pentru unii, o datorie ce însuma „doi lei“, nereturnată, a însemnat pierderea moșiei, dar și evitarea întemnițării. Alții aveau noroc, pentru că, și dacă în urma estimării bunurilor făcute de oamenii domniei valoarea acestora era sub cuantumul datoriei, scăpau în cele din urmă de detenție. Așa i s-a întâmplat lui Mirăuță Bedreag brașoveanul, care a făcut, inițial, închisoare pentru o datorie de 1.960 lei, pe care îi avea de dat lui Iliaș, fiul lui Enache elucer: „neavând cu ce mă plăti – povestește el –, m-au pus la închisoare“. Și-a recăștigat libertatea prin renunțarea la dughenele sale cu pivniță de pe Podul Hagioaici din Iași (azi Bulevardul Independenței). Creditorul său a acceptat această compensație, chiar dacă imobilele valorau mai puțin decât suma datorată.

Într-un alt caz, proprietarul altei dughene din Iași a rămas

chisoare (*Magazin istoric*, nr. 8 – 9/2005), până când făceau rost de banii datorati. Slujbașii domnești ce nu reușeau să strângă dările pentru care își luaseră răspunderea aveau aceeași soartă. Boierii care făceau împrumuturi în numele domnului țării pentru urgențele bănești ale acestuia, nemaiputând să le returneze creditorilor, ajungeau în temniță tot cu voia domnului.

Privarea de libertate pentru un timp mai scurt sau mai îndelungat era urmarea comiterii unei infracțiuni denumite „faptă”, iar ispășirea sentinței se făcea în concordanță cu gravitatea acesteia. „Gros”, „groapa ocni”, „pușcărie”, „temniță”, „vartă”, „opreală” sunt denumiri ale locului de detenție întâlnite în sursele istorice, diferind în funcție de categoria socială din care proveneau învinuiții. Trăsătura dominantă a acestei pedepse cu închisoare a fost intimidarea, cu posibilitatea răscumpărării vinsei prin diverse mijloace, lipsindu-i finalitatea corectivă, proprie dreptului modern. Pedepsa se aplica mai mult pentru datorii, având caracter preventiv.

Condițiile de detenție nu sunt greu de dedus, de vreme ce în același loc erau închiși „oamenii de rău făcători, vinovați, furii și ucigașii, ca în temnițe, care lucru era tuturor cu grijă și cu groază a privi [...] temnița tâlharilor” – după cum spune *Letopisețul Țării Moldovei de la Istratie Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir (1661 – 1705)*. Boierului Ursachi, cel pe care Duca vodă îl amenința, indirect, prin scrisoarea către dregători, cu

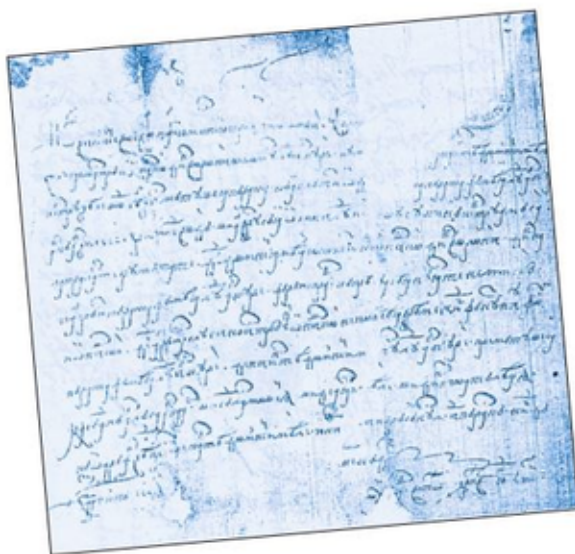
închisoare, până la urmă, spune Neculce, „i-au luat tot și l-au închis în temniță, cu tâlharii (*Magazin istoric*, nr. 9/2020). și-l scote în toate zilele de-l băte la talpe, pân’i s-au zgârcit vinele și-au rămas olog pân’ la moarte lui”. Iar în timpul lui Dumitrașcu Cantacuzino, „și beciurile și Divanul cel mare erau pline tot de omeni pe cari îi pedepsia în tote chipurile, mai ca și în zilele răului Duca vodă”.

Pedepsirea datornicilor se făcea și în *vartă* (provine din cuvântul polonez *warta*, „turn de pază”) și făcea referire la poarta domnească. La începutul secolului al XVIII-lea, înțelesul cuvântului este și acela de „gardă”, „strajă”, fapt pentru care închisoarea la vartă, adică în turnul de pază de la Curtea domnească, era sinonimă, mai degrabă, cu arestul, ca măsură provizorie de constrângere înaintea judecării. Conducerea închisorii din turnul de pază al Curții

domnești se afla încă din timpul lui Gheorghe Duca în sarcina scimenilor – ostași străini plătiți, mercenari (*Magazin istoric*, nr. 7/2013).

Supunem atenției pentru început situațiile în care închisoarea a fost pedepsa aplicată celor care nu și-au restituit datoria în bani, rezultată ca urmare a unui împrumut, după depășirea termenelor fixate de creditor. Astfel, într-un document din secolul al XVII-lea, o datorie de 1.000 de taleri nereturnată a constituit vina pentru care rău-platnicul a fost băgat la temniță. Datornicul era Enache bănar – adică cel care făcea bani –, iar creditorul chiar Istratie Dabija vodă: „pusu-l au la închisoare în temniță și era să dea mărice sale, lui vodi, 1.000 de taleri”, de unde a ieșit pe cuvântul chezașilor, în număr de 30. Însă lipsa banilor l-a îndemnat să fugă la Rașcov (localitate în stânga Nistrului), lăsându-i pe aceștia, dimpreună

*Document datat în 1644, prin care Vasile Lupu
întărește o proprietate dobândită de un boier
în urma unei judecări pentru o datorie cu mătușa acestuia*

XVII-lea și în prima jumătate a veacului următor. Neavând drept de stăpânire a pământului, negustorii otomani erau interesați de recuperarea creditelor sau a sumelor avansate pentru produsele ce urma să le achiziționeze din Moldova.

VODĂ I-A „STORS PE TOȚI CEI PE CARE ÎI ȘTIA CĂ AU BANI“

Pentru mulți, dările sau alte obligații fixate boierilor și mănăstirilor din Moldova au constituit o cumpănă din cauza imposibilității achitării lor, ducându-i pe aceștia prin închisorile domnești. Restanțele în strângerea dărilor de slujbașii sau dregătorii domnești și de stăpânii de moșii (în satele dependente de ei) au fost sancționate cu închisoare. Aceiași soartă au avut-o și dregătorii care luau în arendă de la domnie sau de la unii mari dregători dări al căror cuantum nu fusese vărsat în visticie.

Mai mult decât predecesorii săi, Gheorghe Duca a lăsat urmașilor imaginea unui domn care nu lăsa loc de compromisiuri când venea vorba de strângerea contribuțiilor, motiv pentru care a recurs la constrângere în vederea obținerii sumelor fixate. Astfel, închisoarea „pentru bani“ a fost o metodă mult folosită în acest scop, ceea ce a stârnit dezaprobarea contemporanilor, așa cum reiese și din *Letopisețul Țării Moldovei de la Istratie Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir (1661 – 1705)*: „Deci Duca vodă s-au făcut groaznic asupra tuturor

*Un turn
din zidul orașului Nürnberg,
utilizat în Evul Mediu
drept închisoare pentru dărnici*

și asupra țara cu orânduielele [...] de era grosurile pline de oameni și de femei sărace, leșinați de foame. Mulți au murit prin grosuri. Boierii și jupânele sărace închiși la scimeni și la puști legați pentru bani. Pentru acea vrăjmășie și groază au urât toți pre Duca Vodă și se ruga lui Dumnezeu să-i mântuiască din mâinile lui“.

Impunerile fiscale noi la care au fost supuse și categoriile privilegiate au pricinuit nemulțumiri. De aici și descrierea deloc pozitivă a lui Duca vodă: „mare tiran și nespuse de zgârcit, a scornit născocirile cele mai rele și a început, sub cuvântul cinstirii, să stoarcă pe toți boierii bogați și pe toți cei pe care îi știa că au bani, ca târgoveți, negustori și mulți țărani“, iar „țara“, după Ion Neculce, „era împresurată cu dările, că să făcea cheltuele mari la visticie“.

Pedeapsa cu închisoare

pentru datorii a fost o metodă de constrângere preventivă eficientă pentru a obține sau recupera banii de pe urma dărilor restante sau a împrumuturilor făcute la diverși creditori. Eficiența metodei a constat, în primul rând, în asumarea ei de către domnie, al cărei mecanism de represiune a mizat pe dorința redobândirii libertății de către rău-platnic, punându-i la dispoziție o cale de obținere a acestuia, și anume plata datoriei.

Presiunea exercitată asupra datornicului s-a răsfrânt de multe ori asupra chezașilor săi, care garantaseră pentru el în onorarea sumelor restante, precum și asupra familiei sale, prin responsabilizarea acestuia pentru „vina“ lui, mai cu seamă când acesta părăsea țara pentru a scăpa de pedeapsă, știindu-se neputincios în fața zapciului sau a creditorului. Moartea datornicului nu însemna și stingerea datoriilor, de vreme ce ele se repercutau tot asupra garanților și rudelor.

Constrângerile politice și economice externe și fiscalitatea excesivă promovată de cei mai mulți dintre domnii Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și prima jumătate a veacului următor se pot constitui în motive ale practicii închisorii pentru datorii în acest interval de timp. Drept urmare, Duca vodă invoca „obiceiu“, ca practică juridică, în pedepsirea cu închisoare a lui Gheorghe Ursachi până la plata datoriilor sale. Și marele visticar Nicolae Costin, ca să iasă din închisoarea unde a stat un an, „250 de pungi de bani“. ■

Un laz, ilustrat de Amedeo Preziosi
(1816 – 1882) în 1852

cu o pagubă importantă de pe urma unui datornic, de vreme ce, din cei 1.200 de lei împrumutați și-a recuperat doar echivalentul a „trii sute de lei” – atâta cât valorau stăpânirile unuia dintre chezașii săi, care era rudă cu datornicul.

DATORII LA OTOMANI

Trebuie menționat faptul că pedeapsa cu închisoare s-a acordat pentru mulți dintre datornicii care erau debitori la negustori otomani. Prezența acestora în Țările Române a fost una dintre consecințele accentuării dominației politice și economice otomane asupra acestui spațiu. În privința Moldovei s-a observat că, dacă până în a doua jumătate a secolului al XVII-lea economia acestei țări a stat într-un anumit echilibru între influența

economiei apusene și a celei otomane, din ultimele decenii ale aceluia secol echilibrul s-a rupt în favoarea includerii Moldovei în sistemul economic otoman, tendință care se va accentua în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

În această nouă conjunctură economică, prezența la nord de Dunăre a negustorilor otomani a devenit tot mai vizibilă. Aceștia erau specializați în negoțul cu miere, cu ceară și cu animale, produse necesare pieței otomane, dar și pentru aprovizionarea garnizoanelor,

a campaniilor militare și a capitalei imperiului, Istanbul. Pe lângă activitățile pur comerciale, negustorii otomani au practicat și cămătăria, împrumutând bani, în funcție de capitalul pe care îl dețineau, domnilor, boierilor sau unor oameni simpli, precum orășeni sau mici stăpâni de pământ.

Noul climat politic a permis comercianților otomani, mai ales celor lazi (popor din Asia Mică, înrudiți cu georgienii, de pe țărmul de est al Mării Negre, ce practicau negustoria), care își accentuează prezența în Moldova în acea perioadă, să comită abuzuri. Cel mai grav au fost afectați locuitorii țării de perceperea unor dobânzi foarte mari la împrumuturile pe care le dădeau negustorii.

Aceste abuzuri, în ciuda încercărilor unor domni, nu au putut fi curmate decât spre jumătatea secolului al XVIII-lea, atunci când și climatul eco-

nomic începea să se modifice printr-o retragere a economiei otomane în fața avansului celei apusene. De pildă, conform *Cronicii Ghiculeștilor*, Grigore al II-lea Ghica, după ce stătuse pe tronul Moldovei timp de șapte ani, fiind apoi numit domn al Țării Românești între 1733 – 1735, „a dăruit [în Țara Românească] toate odăile lor, iar pe ei i-a izgonit peste Dunăre. Și negustorilor turci care au mai rămas le-a îngăduit libertatea mare de care se bucurau mai înainte de supărau pe săraci, împovărându-i cu dobânzi peste dobânzi pentru banii pe care-i împrumutau și pe care-i încasau ei înșiși. Pe timpul acestui domn, nici un turc nu putea să încaseze bani de la vreun sărac cu de la sine putere, ci se făcea dreptate tuturor prin judecată de către ispravnicii ținuturilor. Domnul mai poruncise cu privire la dobândă să nu se împlinescă mai mult de zece în doisprezece”.

Vrând să-și recupereze sumele împrumutate sau cele avansate în contul mărfii promise, otomanii apelau la sprijinul domniei pentru a-i sili pe debitori să plătească. În acest context, deveneau comune justificări ale privării de libertate, precum: „avându noi nevoie de bani unui turcu pentru patru lei ne-au pus la chisoare și în fere” sau, așa cum se tânguia Irina, soția răposatului Mărdari din Dolhești, pentru datoria pe care a lăsat-o soțul ei „turcul m-au loat pe mine de gromaz să me ducă la casa lui”.

Presiunea pe care o puneau pe chezașii și pe rudele celor neputincioși în a-și achita datoriile era îngăduită de domnie în a doua jumătate a secolului al

gre, ministrul român al Afacerilor Străine Nicolae Titulescu afirma că ele sunt într-adevăr „inima Turciei“, dar în același timp sunt și „plămânii României“, cele două organe fiind nevoite să funcționeze într-un singur corp, astfel încât „simpla înțelepciune dictează celor două națiuni să formeze un întreg“. În realitate, atitudinea Bucureștilor era foarte rezervată față de decizia unilaterală a Turciei de a remilitariza, din 1936, Bosforul și Dardanelele, interpretând acțiunea ca o abandonare a articolului 23 al Tratatului de la Lausanne din 1923, prin care cele două strâmtori erau declarate libere. Cu atât mai mult cu cât acțiunea Turciei avea loc în contextul remilitarizării zonei Renaniei de Germania lui Hitler, fapt ce contravenea dreptului internațional și călca în picioare prevederile Tratatului de la Versailles din 1919, dar și Tratatul de la Locarno din 1925, care stipula că Renania va rămâne demilitarizată permanent, oferindu-se astfel Franței o zonă

Eugen Filotti

tampon de-a lungul Rinului.

Interesant este, din acest punct de vedere, ce nota fostul premier Constantin Argetoianu în memorii, la 18 iunie 1936, cu puțin timp înaintea semnării noului document: „Mi-a mai spus [N. Titulescu – n.n.] că închiderea Strâmtorilor este un dezastru pentru noi, că turcii au făcut-o din ordinul rușilor (suntem doar toți aliați sinceri, am observat eu), că la Montreux nu

mai e nimic de făcut decât de salvat forma (această eternă formă care acoperă neantul și permite celor îndrăzneți să-și realizeze toate dezideratele)“. Nu doar Argetoianu descrie îngrijorarea României față de transformarea Mării Negre într-o mare practic închisă prin modificările regimului Strâmtorilor dorite de Turcia. O serie de documente (*România – Turcia, relații diplomatice*, vol.1, 1923 – 1938) publicate de Direcția Arhive Diplomatice din Ministerul Afacerilor Externe demonstrează nu doar că Bucureștii nu erau de acord cu propunerea Ankarci, ci chiar proiectau o soluție negociată cu sprijinul Cehoslovaciei și Iugoslaviei, parteneri în Mica Înțelegere,

Titulescu trimitea către Ministerul Afacerilor Străine de la București, la 10 aprilie 1936, o telegramă prin care dădea trimisului extraordinar și plenipotențiar al României la Ankara, Eugen Filotti, mai multe indicații pentru discutarea cu partea turcă a problemei remilitarizării Strâmtorilor. „Ca răspuns la telegrama dvs. 684, rog a vedea pe Tevfik Rüşti Aras [ministrul turc de Externe – n.n.] și a-i spune că sunt adânc îndurerat de comunicarea sa (reînarmarea Strâmtorilor – n.n.). Nu voiesc să vorbesc pentru moment de fond, ci numai de procedeu. Deja, la Londra, Tevfik Rüşti Aras a procedat față de mine într-un chip pe care eu voiesc să-l judec aci, punându-mă la curent cu cele ce voia să facă la Consiliul Societății Națiunilor, în momentul în care începea ședința, atunci când Iugoslavia discutasese chestiunea în ajun. Tevfik Rüşti Aras, în vizita

Miniștrii de Externe ai Greciei, Turciei, României și Iugoslaviei semnează la Atena, în 1934, documentul prin care se crea Înțelegera Balcanică

Convenția de la Montreux, încheiată în deceniul patru al secolului trecut, a rămas neschimbată, deși raporturile de forțe în zonă s-au modificat. Continuăm prezentarea începută în numărul trecut a condițiilor care au dus la semnarea documentului.

STRÂMTORILE MĂRII NEGRE ȘI BĂTĂLIA PENTRU PORȚILE ORIENTULUI

ȘTEFAN CIOCHINARU

Firesc, Tratatul de la Lausanne nu a adus fericire în Turcia. Contextul politic european se schimba și el cu repeziciune. Pe măsură ce statul turc se consolida, reformele lui Atatürk câștigau teren, iar politica de stat urmărea tot mai mult independența deplină.

Din cauza situației din Europa, unde Hitler și Mussolini începuseră să revendice teritorii, Turcia naționalistă a trecut la rândul ei la promovarea unei politici de revizuire a Tratatului de la Lausanne. Astfel, printr-o notă din 11 aprilie 1936, Turcia a înștiințat statele semnatare ale Tratatului de intenția de a repune în discuție prevederile lui, în

special pentru dobândirea suveranității asupra Strâmtorilor aflate sub control internațional.

BUCUREȘTI INTRĂ ÎN ALERTĂ!

La vremea aceea, după cum aflăm dintr-o notă a Legației române de la Ankara, relațiile turco-române se aflau la un

nivel înalt. La îndemnul lui Mustafa Kemal, ministrul turc de Externe a trimis următorul mesaj la București: „Suntem datori Românilor. Înțelegerea de la Montreux va lăsa urme pozitive asupra înțelegerii existente. Noi avem încredere în România și dorim să vă asigurăm de această încredere“. E adevărat că, în privința Strâmtorilor Mării Ne-

goslavia, România), idee a lui Take Ionescu, și ale Înțelegerii Balcanice (România, Iugoslavia, Grecia și Turcia) au sprijinit Guvernul turc la Conferința de la Montreux. Ministrul elen de Externe declara: „Fortificarea Strâmtorilor nu constituie o revizuire a tratatelor, deoarece nu este vorba de o schimbare teritorială, ci numai de o reînarmare pentru nevoi de apărare“. Pe această linie se axau și Cehoslovacia, Iugoslavia și statele baltice. Acestea afirmau că nimic nu se poate decide fără acordul lor, deoarece ele reprezintă o forță morală ce nu poate fi neglijată.

Istoria își are ironiile ei, astfel încât divergențe în cadrul dezbaterilor de la Montreux s-au iscat între România și Marea Britanie în ceea ce privește articolul 19 al Convenției de la Montreux, referitor la trecerea vaselor de război prin Strâmtori. În luarea sa de cuvânt, ministrul Afacerilor Străine român N. Titulescu a cerut să se adauge la fraza „în cadrul securității Turciei“ și cuvintele: „și a statelor cu ieșire la Marea Neagră“. România a susținut în acest fel ideea Uniunii Sovietice, care considera că această Convenție ar trebui să se încheie între statele riverane.

În textul Convenției sunt inserate „Reguli generale pentru tranzitarea strâmtorilor internaționale: navele de război, navele auxiliare, aeronavele militare și auxiliare beligerante își pot exercita dreptul de trecere prin, pe sub sau pe deasupra strâmtorilor internaționale neutre și a rutelor de circulație arhipelagice recunoscute de dreptul internațional general; neutralitatea statului riveran

S.M. Bruce

unei strâmtori internaționale nu este încălcată de trecerea în tranzit a navelor de război, navelor auxiliare, aeronavelor militare și auxiliare beligerante și nici de trecerea inofensivă a vaselor de război sau auxiliare beligerante prin acest loc; neutralitatea unui stat arhipelagic nu este încălcată de exercitarea dreptului de trecere arhipelagică a navelor de război, navelor auxiliare, a aeronavelor militare sau auxiliare beligerante; navele de război, navele auxiliare, aeronavele militare și auxiliare neutre pot executa dreptul de trecere prin, pe sub sau pe deasupra strâmtorilor internaționale și prin apele arhipelagice ale beligeranților conform dreptului internațional general; ca măsură de precauție, statul neutru trebuie să informeze statul beligerant, în intervalul de timp pe care îl dorește, cu privire la dreptul său de trecere“.

Prestația excepțională a delegației române conduse de Nicolae Titulescu nu a rămas fără urmă. Din redactarea textelor Convenției de la Montreux

rezultă că interesele României, mai ales acelea care decurgeau din tratatele de asistență, erau respectate, că identitatea scopurilor urmărite de acțiunile politice în interesul păcii facilita respectarea intereselor românești prin încheierea de acorduri de securitate suplimentare. Astfel, dacă fondul nu a putut fi modificat (militarizarea Strâmtorilor), cel puțin forma finală a reflectat și nevoile românești, după cum vom arăta mai departe. În acest sens, în cadrul Conferinței de la Montreux, dar mai degrabă din rațiuni de politică internă, Nicolae Titulescu arăta că „dacă țara mea a acordat o încredere nelimitată loialității Turciei, ea nu face decât să execute testamentul domnitorului Ștefan cel Mare, care în secolul al XVI-lea spunea pe patul său de moarte: «Dacă veți fi vreodată nevoiți să cădeți la învoială cu vreunul din dușmanii voștri, alegeți-i pe turci, pentru că ei sunt cei mai cinstiți». Ne este cu atât mai ușor să cădem de acord astăzi cu Turcia, dat fiind că ea nu este dușmana noastră ci, dimpotrivă, o prietenă pe a cărei fidelitate punem temei“.

REGIMUL DUNĂRII, CHEIA DIPLOMAȚIEI ROMÂNE LA MONTREUX

Resemnarea finală față de remilitarizarea Strâmtorilor, atât de convenabilă Rusiei și Turciei, dar neconvenabilă României și Occidentului, toate acțiunile diplomaților români la Montreux trebuie înțelese nu doar prin imposibilitatea de a bloca acțiunile

de despărțire ce mi-a făcut la Londra, mi-a comunicat că va înscris chestiunea înarmării Strâmtorilor la ordinea de zi a întrunirii de la 4 mai, la Belgrad. Procedul întrebuit azi de Tevfik Rüşti Aras este contrariul propriei sale propuneri. El pune România și statele Micii Înțelegeri în cea mai grea situație pentru apărarea drepturilor lor față de Austria, Ungaria și Bulgaria. Ce sorti de izbândă pot să mai aibă cererile noastre față de aceste state când chiar unul dintre aliații noștri, bazându-se pe considerații de securitate și onoare, cere schimbarea regimului militar existent? Fac un călduros apel către Tevfik Rüşti Aras să amâne orice demers până la discutarea chestiunii la 4 mai, la Belgrad. Nu se poate refuza unui aliat o asemenea cerere, mai ales când chestiunea este înscrisă pe ordinea de zi. Aștept răspuns urgent" – solicita imperativ Titulescu în încheierea telegrammei. Filotti a procedat conform instrucțiunilor, numai că Tevfik Rüşti Aras i-a răspuns că nu poate satisface cererea românilor, „deoarece demersul și momentul facerii lui sunt stabilite de Consiliul de Miniștri, aprobat de partidul guvernamental și de președintele Republicii, astfel încât ministrul turc al Afacerilor Străine nu poate întârzia executarea strictă a mandatului primit". După cum se vede, junii turci crescuseră lupi mari.

MONTREUX, UNDEVA ÎN ELVEȚIA

În aceste condiții, la 10 aprilie 1936 Guvernul Tur-

*Președintele Turciei, Mustafa Kemal Atatürk,
și ministrul de Externe Tevfik Rüşti Aras*

ciei a trimis o notă oficială semnatarilor Tratatului de la Lausanne, invitând statele să participe la negocieri pentru o nouă reglementare a statutului Strâmtorilor, în condițiile garantării securității și inviolabilității teritoriului statului turc și pentru dezvoltarea constantă a navigației comerciale între Marea Mediterană și Marea Neagră. Noua Conferință privind regimul Strâmtorilor Bosfor și Dardanele a avut loc între 22 iunie – 21 iulie 1936 la Montreux (tot în Elveția). Au participat Turcia, U.R.S.S., Marea Britanie, Franța, Bulgaria, România, Grecia, Iugoslavia, Australia și Japonia. Italia a refuzat să trimită o delegație la tratative, întrucât țările participante susțineau sancțiunile internaționale împotriva sa după invadarea Etiopiei.

La Montreux, la deschiderea lucrărilor (22 iunie), Nicolae Titulescu a propus pe S.M. Bruce, reprezentantul Australiei, și pe Nicolae Politis, ministrul plenipotențiar al Greciei la Paris, ca președinte și respectiv vicepreședinte al Conferinței, iar ca președinte

de onoare pe M. Motta, șeful Departamentului politic federal al Elveției. În discursul rostit în aceeași zi, diplomatul român a accentuat importanța vitală a Strâmtorilor pentru securitatea României și a arătat că acțiunea Turciei va găsi toată înțelegerea și sprijinul convenit din partea delegației țării noastre. Jurist desăvârșit, Titulescu sublinia că procedura adoptată de Guvernul turc respecta legislația internațională și conchidea: „Dar gestul Turciei cere și o răsplată. Să ne examinăm fiecare interesele. Să ne apărăm fiecare, în această Conferință, cu energie, interesele noastre naționale. Dar să nu uităm că, atunci când o țară care a făcut din respectarea actuali ordini teritoriale din Europa și din mijloacele care asigură această ordine însăși baza politicii sale externe prezintă în anumite domenii cereri raționale și nu găsește înțelegerea pe care o caută, s-ar putea să se dea o lovitură serioasă credinței în sistemul adoptării legilor pe calea consimțământului reciproc”.

Statele membre ale Micii Înțelegeri (Cehoslovacia, Iu-

BĂILE HERCULANE

CONSTANTIN CILIBIA

La 1 mai 2019 s-au împlinit 100 de ani de administrație românească în stațiunea Băile Herculane.

Băile imperiale austriece din Băile Herculane, aflate acum într-o stare de degradare vizibilă

Stațiunea Băile Herculane este recunoscută pentru apele termale, atât în țară, cât și peste hotare. Prin potențialul său balnear, climateric și turistic, se înscrie printre cele mai frumoase stațiuni de acest tip din Europa. Datorită vârstei sale, poate fi considerată una dintre cele mai vechi din lume.

Localitatea Băile Herculane se află așezată în partea de sud-vest a țării, pe valea râului Cerna, la o altitudine de 170 m, între Munții Cernei și ai Mehedințului, beneficiind de o climă cu puternice influențe mediteraneene, vale presărată cu ape termale și minerale, împodobită cu pinul de Banat. Stațiunea este ușor accesibilă, fiind situată pe drumul european E67, care face legătura dintre București și Timișoara, și pe drumul județean Tg. Jiu – Baia de Aramă. Localitatea are legătură feroviară pe magistrala București – Timișoara, navală prin portul dunărean Orșova și aeriană prin Aeroportul Internațional „Traian Vuia” din Timișoara.

Izvoarele termale de aici îl au ca patron spiritual pe eroul legendar din mitologia greacă, Hercule. Înainte de cucerirea Daciei de romani, băile erau folosite de populația locală prin așa-numitele „gropane” (groapă mare), care mai pot fi văzute și azi.

Stațiunea a intrat în toponimia romană sub denumirea de *Ad Aquas Herculi Sacras*, *Ad Mediam*. Apele termale de aici au fost considerate de romani sacre, fiind atribuite lui Hercule, pre-

cum și altor divinități: Esculap (Asclepios, zeul medicinei în mitologia greacă) și Hygicia (Higia, zeița sănătății, tot la greci).

Utilizarea izvoarelor termale de la Herculane apare menționată și în izvoarele epocii medievale.

După instaurarea Dualismului austro-ungar (8 iunie 1867), începând cu anul 1873, administrația austriacă a fost înlocuită cu cea maghiară.

Abia după înfăptuirea României Mari la 1 Decembrie 1918, localitatea Băile Herculane a devenit autonomă ca formă de organizare. Preluarea de *facto și de jure* a administrației românești s-a făcut cu întârziere și cu mare greutate, deoarece Banatul, teritoriu situat între Mureș, Tisa și Dunăre, a fost obiectul unor negocieri internaționale intense la Conferința de Pace de la Paris, desfășurate în cursul anului 1919. Unirea Banatului cu România a fost consfințită la 3 august 1919, odată cu retragerea trupelor

Stațiunea în jurul anului 1900

turce, ci și prin cheia nevoii vitale a Bucureștilor de a rezolva problema suveranității asupra Dunării. În timpul Conferinței de la Montreux, obiectivul a fost atacat și Nicolae Titulescu a ridicat chestiunea regimului Comisiei Europene a Dunării.

În anul 1936 existau două Comisii ale Dunării: una numită Comisia Internațională, cu sediul la Viena, creată prin tratatele de pace în anul 1921; cealaltă, cu sediul la Galați, numită Comisia Europeană, creată prin Tratatul de la Paris, în 1856. România considera necesară suprimarea celei de-a doua Comisii, o instituție anacronică, ce exercita un control teritorial străin de ne-acceptat. Trebuie precizat că România nu contesta caracterul internațional al Dunării. În afara atribuțiilor care țineau de competența teritorială și care trebuia să treacă asupra statului român, se avea în vedere ca acea Comisie Internațională a Dunării, cu sediul la Viena, să-și extindă competența până la gurile fluviului. Cu alte cuvinte, se punea problema unificării

regimului Dunării, căci niciun fluviu internațional din lume nu era supus unui regim de supraveghere exercitat de două comisii. Nicolae Titulescu afirma într-un interviu acordat ziarului *Le Temps*, din 10 iulie 1936: „Dunărea străbate, printre alte țări, Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia. România reclamă dreptul de a fi tratată pe picior de egalitate, în ce privește regimul Dunării, cu austriei, cehoslovacii, ungurii și iugoslavii. A accepta, ca români, restricții de suveranitate cu privire la aceeași Dunăre doar pentru motivul că în trecut nu îndrăzne nimeni să impună vreo servitudine Austro-Ungariei pentru că era mare putere, pe când noi eram siliți să acceptăm, acum aproape 100 de ani, condițiile impuse de marile puteri pentru a primi dreptul de a deschide ochii la lumina zilei ca stat național este un act potrivit demnității românești, pe care nimeni, dar nimeni în țara mea, nu ar putea să-l accepte”.

În plus, marea afacere care fusese Comisia Europeană a Dunării era acum în declin și

se confrunta cu mari dificultăți financiare. Pe scurt, cheltuielile funcționării sale nu mai corespundeau cu veniturile produse de taxele de navigație, ceea ce a făcut ca, după reînceperea lucrărilor – întrerupte în timpul Primului Război Mondial –, aceste taxe să fie considerabil mărite. Lucrările tehnice, impuse ca o necesitate de înnisiparea continuă, au înghițit sume foarte mari, pe care cuantumul taxelor nu mai putea să le acopere. Împrumuturile din tezaurul public sau de la diferite bănci particulare nu mai puteau fi rambursate. Comisia Europeană era, practic, în faliment, iar scăderea extraordinară a traficului fluvial și maritim, rezultat al haosului și marasmului economic de după Primul Război Mondial, întuneca orice orizont favorabil pentru Comisia Europeană a Dunării. Ca și cum situația nu ar fi fost suficient de gravă, ajutorul guvernelor țărilor dunărene a devenit tot mai greu de obținut, poate cu excepția celui dat de Guvernul român, care, interesat în mod deosebit de executarea lucrărilor și ale cărui interese economice erau serios amenințate, a fost întotdeauna gata să accepte cele mai mari sacrificii pentru a nu risca să vadă țara amenințată de blocarea, mereu amenințătoare, mereu posibilă, a ieșirii la Mare. În aceste împrejurări, Guvernul român avea toată îndreptățirea să proclame în mod diplomatic că nu acceptă să se prăbușească singurul său debușeu fluvial important la Marea Neagră, pivotul existenței sale economice.

Palatul din Sulina al Comisiei Europene a Dunării

Souvenir de Sulina. Palais C. E. D.

Sulina 1909/10. TEODOR

(Va urma)

DIPLOMATUL ACHIL BARCIANU

CIPRIAN NIȚULESCU

Achil-Sava Barcianu s-a născut la 24 noiembrie 1890 în comuna Rășinari (județul Sibiu), ca fiu al lui Daniil Popovici Barcianu (1847 – 1903) și al Silviei (născută Olteanu), sora generalului Marcel Olteanu (Magazin istoric, nr. 8/2019). Tatăl său făcuse studii de pedagogie, filosofie și biologie în Germania, între 1869 – 1874, finalizate cu un doctorat în științe naturale la Leipzig (după ce urmasa la Sibiu în anii 1858 – 1869 studii la Gimnaziul evanghelic german și la Institutul teologic-pedagogic), devenind profesor la Institutul Teologic din Sibiu între 1876 – 1901. În 1892 era casier al Comitetului Partidului Național Român, iar spre sfârșitul vieții inspector al școlilor confesionale ortodoxe românești din Arhiepiscopia Sibiului. A fost întemnițat la Vác, la 27 iulie 1894, după procesul Memorandiștilor (Magazin istoric, nr. 5/1992), fiind condamnat la doi ani și jumătate închisoare, apoi grațiat și el de împăratul Franz Joseph la 15 septembrie 1895. În memorii (redactate îndeosebi în anii 1945 – 1950, când avea domiciliu forțat la Sibiu), Alexandru Vaida-Voevod, referindu-se la acel moment, își amintea: „Achil Barcianu, de doi – trei anișori [...] se juca toată ziua printre deținuți”. Daniil Barcianu, căruia o stradă din Capitală îi poartă numele, era fiul pașoptistului Sava Popovici Barcianu (1814 – 1879) din Rășinari, cu studii de medicină la Viena, profesor de teologie în Sibiu din 1854, cu sprijinul prietenului său, mitropolitul Andrei Șaguna, iar ulterior scriitor și membru corespondent al Academiei Române.

Viitorul diplomat, rămas orfan și de tată la 12 ani, a absolvit Facultatea de Litere și Filosofie din Budapesta, iar în anii 1914 – 1918 a fost pe front, ca sublocotenent și locotenent rezervist în armata austro-ungară. În decembrie

1918 devine secretarul Biroului de Presă al Consiliului Dirigent de la Sibiu, condus de Iuliu Maniu. În septembrie 1919, Achil Barcianu a fost transferat la Biroul de Presă din Londra, creat pentru apărarea actului de la 1 Decembrie 1918.

La 16 iulie 1921 Barcianu intra în corpul diplomatic ca secretar III de legăție în Centrala ministerului, după ce în decembrie 1920 obținuse diploma de doctor în Litere la Universitatea din Cluj. La 1 iulie 1924 era avansat secretar

Hotelul „Traian”, azi

sârbe, intrarea trupelor române în Timișoara și instaurarea administrației românești.

La Băile Herculane, vechea conducere maghiară a fost înlocuită cu cea românească la 1 mai 1919.

Tot în aceea zi a fost ales și primul primar provizoriu al localității Băile Herculane, în persoana lui Petru Vălușescu. Predarea-primirea s-a făcut de reprezentanții statului maghiar către autoritățile române: prefectul județului, dr. D. Dobrin, generalul Nicolae Cena, subprefectul prof. dr. Petru Barbu și inginerul silvic I. Câmpăneanu.

Semnarea documentelor de predare-primire a avut loc în clădirea cunoscută până azi sub numele de „Vila Sissi” – unde împărăteasa Elisabeta a locuit cu ocazia a cinci sejururi la Băile Herculane –, care a devenit și prima primărie provizorie a localității. După aflarea vestii, în urale de mare bucurie și entuziasm, s-a intonat imnul *Deșteaptă-te române* și s-a pornit în marș de fanfară spre biserică. Au fost înălțate multe steaguri tricolore, iar din piepturile tuturor se

*Vila ridicată în anul 1875,
unde împărăteasa Elisabeta (Sissi)
a locuit în timpul sejururilor la Băile Herculane*

auzeau strigătele: „Ura...! Ura...! Ura...! Trăiască...! Trăiască...! Trăiască Unirea cea Mare...!”

Mulțimea a plecat din centrul stațiunii spre biserica parohială cu hramul „Schimbarea la Față”, păstorită de vrednicul de pomenire preot paroh Vasile Popovici, participant la Marea Unire, care a ținut o frumoasă slujbă de *Te-Deum* și a adresat un cuvânt de mulțumire lui Dumnezeu pentru binefacerile revărsate asupra neamului nostru. Martorii menționează un entuziasm de nedescris. Fanfarele adunate din mai multe sate bănățene intonau cântece patriotice, populare, de joc și voce bună.

Inițial a avut loc o preluare provizorie a stațiunii, sub conducerea fostului administrator maghiar, inginerul silvic Ernest Bortók, care a depus jurământul de fidelitate. Predarea-primirea definitivă s-a făcut la 1 iunie 1919, cu o oarecare dificultate din partea fostului administrator Kosztolanyi Karoli. Acesta, nemulțumit de situație, a protestat în numele Gărzilor Roșii maghiare. În aceste condiții dificile a fost numit administrator dr. Alexandru Crăciunescu, originar din Cernăuți. El a luat și primele măsuri de refacere a clădirilor vechi din stațiune. Denumirile maghiare sau germane au fost înlocuite cu altele noi, în limba română.

Greutățile pentru vizitatorii din Vechiul Regat nu s-au oprit aici. Ei nu puteau beneficia de efectul terapeutic al apelor termale, fără pașaport și viză de intrare, încă câteva luni după Marea Unire, până la preluarea cu adevărat a administrației de partea românească. Dacă în anul 1918 stațiunea avea doar câteva case, cu timpul, a devenit o stațiune modernă, care an de an a adunat vizitatori din toată lumea.

După ce a trecut printr-o nouă etapă de dezvoltare a capacităților de primire a turiștilor în anii 1970, care a dus la ridicarea marilor hoteluri, stațiunea a intrat într-o continuă degradare după anii '90, care continuă până astăzi. În ciuda mai multor inițiative ale unor organizații private, care au strâns fonduri pentru salvarea principalelor obiective din localitate, lucrurile se mișcă încă foarte greu. Avem însă speranța că până la urmă se va reuși îndepărtarea pânzei care ascunde de ochii turiștilor clădirile abandonate și parțial în ruină.

La peste 100 de ani de la Marea Unire se cuvine să ne aducem aminte de înaintașii noștri și să le cinstim memoria. ■

(Brazilia rupsesse relațiile cu Germania, Italia și Japonia din 28 ianuarie 1942). Potrivit notei secretarului general al M.A.S. Gheorghe Davidescu, din 10 martie 1942, s-a dorit în acele zile numirea ca ministru la Buenos Aires a lui Barcianu, alături de numirea ca însărcinat cu afaceri la Santiago de Chile a consilierului de legație Radu Flondor (nepotul de frate al marelui unionist Iancu Flondor), care activase din 7 decembrie 1941 la Legația din Brazilia. Însă ministrul Argentinei la București, Enrique Amaya, nu a putut să acorde agrementul deoarece statele sud-americane aveau o înțelegere ce le împiedica să accepte reprezentanți diplomați europeni care ar veni din alt stat sud-american în urma ruperii relațiilor diplomatice. În consecință, ministrul Mihai Antonescu trebuia să autorizeze demersurile necesare pentru repatrierea membrilor Legației din Rio de Janeiro, după ce guvernul portughez accepta protecția intereselor României în Brazilia. Propunerea numirii lui Barcianu ca ministru la Buenos Aires existase și la 9 septembrie 1940, potrivit unei telegrame a ministrului Afacerilor Străine M. Manoilescu (care transmitea la acea dată decizia desființării Legației din Brazilia, idee la care s-a renunțat în următoarele zile). La sfârșitul lui mai 1942 A. Barcianu se afla la Lisabona (unde i se predase de către ministrul plenipotențiar V. Cădere suma de 6.000 franci elvețieni, cheltuieli de transport) și urma să plece cu un transport german de la Lisabona la Frankfurt împreună cu cancelarul Legației,

ei, T. Vătășianu, și consilierul de legație Arthur Anastasiu.

Revenit în țară, la 7 august 1942 Barcianu era numit director al Direcției Afacerilor Politice, post în care îl găsim până la 1 august 1944, când este numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar în Bulgaria (decretul de numire a fost semnat de mareșalul I. Antonescu la 16 august 1944, iar prima telegramă de la noul post este trimisă de Barcianu la 21 august). A fost decorat de prim-ministrul Gh. Dimitrov cu o înaltă distincție. De la Sofia este rechemat la 19 decembrie 1947 (succesorul său fiind din acea zi consilierul de presă al Legației, Paul Cornea, doctor în medicină, adesea confundat cu istoricul literar). În iulie 1946 se pregătea numirea sa ca secretar general al M.A.S., idee la care în final s-a renunțat.

Dacă în anii 1938 – 1944 A. Barcianu a primit însărcinări importante în diplomatie (la 1 noiembrie 1943 obținând și gradul de ministru plenipotențiar clasa I), în prima parte a carierei s-a considerat nedreptățit în raport cu alți ardeleni din generația sa, încadrați după război în Ministerul Afacerilor Străine. La 27 aprilie 1923 îl informa pe ministrul Afacerilor Străine I.G. Duca: „Am fost numit pe ziua de 16 iulie

1921 secretar de legație clasa III-a în baza diplomei mele de doctor în litere [...], pe când cea mai mare parte dintre colegii mei, a căror numire a fost făcută în aceleași condițiuni, au fost avantați față de mine. Astfel, ca să citez câteva cazuri concrete, domnul J. Fay a fost numit secretar clasa I-a, d-nii E. Savu, I. Mocsonyi, O. Beu au fost numiți secretari clasa II-a, deși toți sunt mai tineri decât mine și se aflau la data numirii lor sub limita de 30 de ani.”

In contextul instalării liderului comunist Ana Pauker în fruntea M.A.S. la 7 noiembrie 1947, doar în toamna lui 1947 au fost dați afară 493 de salariați (între noiembrie 1947 – martie 1948 fiind angajați 268 de noi funcționari, dintre care 96 diplomați și consuli), în decembrie 1948 mai existând numai 42 de sa-

Al doilea din stânga, având alături pe Margareta Mexi

II de legație, iar la 1 ianuarie 1928 obținea gradul de secretar I de legație. În aprilie 1922 îl găsim la Direcția Afacerilor Politice și Juridice, pentru ca la 10 ianuarie 1925 să fie transferat la Legația din Budapesta. În ianuarie 1929 era transferat de la Budapesta la Legația din Rio de Janeiro, potrivit deciziei ministrului Afacerilor Străine G.G. Mironescu, din 1 decembrie 1928 (la acea dată Barcianu era însărcinat cu afaceri la Budapesta).

La Rio de Janeiro Barcianu a sosit la 21 februarie. Legația din Brazilia fusese înființată în 1928, ministru plenipotențiar fiind numit Caius Brediceanu, acreditat și la Buenos Aires. Însă la 27 noiembrie 1928 Brediceanu transmitea din Brazilia că din cauza unei boli „căpătate în serviciu” trebuia să părăsească țara cu primul vapor pentru un concediu medical mai lung. De la 1 august 1929 Legația rămânea oficial fără titular, din „nevoi bugetare”, până la 1 februarie 1934, când este numit ministru plenipotențiar Alexandru D. Zamfirescu, fiul scriitorului, diplomatului și omului politic Duiliu Zamfirescu. În toată această perioadă (1929 – 1934) cel care a condus Legația din Rio de Janeiro, ca însărcinat cu afaceri, a fost Achil Barcianu. La 1 mai 1934 era transferat în Centrul Ministerului Afacerilor Străine, iar la 15 aprilie 1934, înainte de a părăsi Brazilia, era înaintat consilier de legație. La 23 noiembrie 1936,

Militar, în Primul Război Mondial

pe atunci consilier la Direcția Economică a M.A.S., era numit director adjunct la Direcția Cabinetului și Cifruului, ministrul Afacerilor Străine fiind Victor Antonescu. La 1 septembrie 1938 era delegat secretar general al ministerului, ce era condus de Nicolae Petrescu-Comnen, iar din decembrie 1938 de Grigore Gafencu.

La 15 februarie 1939 este numit trimis extraordinar și ministru plenipotențiar în Bra-

zilia, fiind așadar a doua misiune în acea țară. În august 1939 sosea în Brazilia ca ministru plenipotențiar al Ungariei N. Horthy, fiul conducătorului statului maghiar. La 27 august 1939 Barcianu transmitea că Horthy jr. îi declarase că România și Ungaria sunt „două națiuni izolate, înconjurată de mase germane și slave. România fiind însă aceea care a «violat căsnicia Ungariei» (dl Horthy a întrebuințat de fapt o expresiune mult mai drastică, pe care nu o pot repeta), ar trebui să facă primul gest pentru ca apropierea să se poată realiza [...], natura gestului care ar trebui făcut a rămas nedefinită”.

Intr-o problemă apărută odată cu intrarea trupelor germane în țara noastră a fost aceea a fondurilor României (guvernamentale sau particulare) din băncile americane, blocate de Trezoreria S.U.A. la 10 octombrie 1940. La 9 decembrie 1940 Barcianu transmitea: „Aflu indirect că Banca Braziliei ar dori să cumpere deocamdată trei până la patru milioane din dolarii României blocați în Statele Unite, în schimbul unei reduceri convenite. Banca Braziliei ar obține deblocarea și ar deschide Guvernului nostru un cont liber în dolari la Rio de Janeiro”.

Misiunea în Brazilia a încetat la 7 martie 1942, prin ruperea relațiilor diplomatice româno-braziliene

Fotografie din perioada interbelică

În decembrie 2020 presa internațională anunța moartea la Moscova a legendarului spion britanic George Blake, a cărui viață aventuroasă am prezentat-o în numărul trecut al revistei. Îi continuăm traseul existenței de „cârțiță“.

GEORGE BLAKE IDEALIST SAU TRĂDĂTOR?

ION BISTREANU

Demascarea lui Blake nu a fost urmarea unor greșeli personale, ci rezultat al unor evenimente în lanț. În 1959, Mihail Golenewski, înalt ofițer în serviciile poloneze de informații, dezertează în Occident, luând cu sine nu numai amanta, ci și două prețioase informații: sovieticii au o „cârțiță“ – nume de cod „Lambda 2“ – la centrul Royal Navy de la Portland, și o alta – „Lambda 1“ – chiar în SIS. Destul de repede, sunt arestați și condamnați cinci spioni (unul dintre ei, cetățean sovietic, cu falsă cetățenie canadiană) din așa-numitul „Portland Spy Ring“.

- În arest, ca spion sovietic
- Lambda 1 și Lambda 2, două „cârțițe“ sovietice
- Un proces de 69 de minute, cu perdelele și jaluzelele de lemn trase
- Sentință: 42 de ani închisoare
- După o evadare ca în filme, ajunge la Berlin, în sectorul sovietic
- La Moscova, cu Volgă la scară
- Gordievski decorat de regină, el de KGB
- Tony Blair nu-l primește în Anglia
- Ca și Kim Philby, un spion din convingere

lariați „vechi“ ai M.A.S. (8% din total).

La 1 aprilie 1948 Barcianu părăsea noul Corp diplomatic prin demisie. Cererea de demisie datează din 15 martie 1948, după ce la 2 ianuarie 1948 semnase jurământul de credință Republicii Populare Române în prezența Ecaterinei Chivu (șefa Personalului din Ministerul de Externe). La 6 mai 1948, Primăria comunei Rășinari îi elibera un certificat care preciza că Barcianu era de „naționalitate și cetățenie română“, iar la 2 iunie 1948, directorul adjunct al Diviziunii Personalului, Iuliu Bogdan, îl informa: „La dosarul dvs. personal lipsește certificatul de cetățenie, pe care vă rugăm să-l depuneți în cel mai scurt timp și să vă prezentați la minister pentru informații“. Există astfel posibilitatea ca în iunie 1948 să fi revenit pentru o perioadă în activitate la M.A.E. (în contextul Conferinței internaționale de la Belgrad din 30 iulie – 7 august 1948 privind navigația pe Dunăre, pentru care era chemat din S.U.A. în calitate de prim-delegat al României ministrul plenipotențiar Vespasian Pella, observator special al României la O.N.U. în 1947 – 1948, care declina din motive medicale însărcinarea). Barcianu era considerat un bun cunoscător al problemelor balcanice, dunărene și ale Europei Centrale. De asemenea, o notă din 15 iulie 1948 din dosarul său de Securitate preciza că fusese comprimat, „iar actualmente rechemat la lucru“. La 5 octombrie 1949 se semnala că Achil Barcianu „face parte încă din M.A.E.; nu este încadrat în P.M.R.“. În acest dosar este

La birou...

precizat și că fostul său coleg de minister, C. Sofronie (născut în 1885, șeful Serviciului interpreților din 1939, iar din martie 1945 șeful Fondului de cheltuieli speciale din M.A.S.) declara că Barcianu este unul dintre cei mai buni diplomați, iar fostul diplomat Edmond Gh. Gussi îl considera filoen-glez, nu filorus. Potrivit unui

... și într-o clipă de destindere

nepot de frate al diplomatului, domnul arhitect Dan Petrașcu (care ne-a oferit și fotografii din arhiva de familie), Barcianu a avut o activitate remunerată până în decembrie 1951. La începutul lui 1952 a suferit o semi-paralizie. Tot în 1952 se instala la parterul casei ce data din 1867 a familiei Barcianu, Muzeul Etnografic al comunei Rășinari.

Interesant este faptul că Barcianu a rămas în post ca ministru plenipotențiar și în toamna lui 1940, sub regimul legionar, dar și în anii 1945 – 1947, sub Guvernul Groza, chiar dacă fusese numit de Antonescu. Nu s-a implicat în politică. Vorbea franceza, germana, maghiara, portugheza, engleza. Nu a avut urmași, dar a fost căsătorit de două ori: în mai 1922 cu Margareta Mexi (de origine aromână, decedată la 13 iulie 1940 în Rio de Janeiro, autoarea și a cărții de povestiri pentru copii *În țara Jacaminilor*, publicată în 1936 la Editura „Bucovina“ din București, cu o prefață a Elizei Brătianu), iar în decembrie 1945 se căsătorea cu Irina Bogdan (fiică a arhitectului Constantin Carol Cicu, fost vicepreședinte al Federației de Scrimă din România). Fratele său, Andrei Barcianu, născut în 1889, avca studii economice în Belgia (Liège), devenind director la Monopolul Alcoolului. Era căsătorit cu sora pictoriței Olga Greceanu, fiica unui polonez și a unei nemțoaice, măritată cu inginerul N. Greceanu, proprietar și al culci de la Măldărești.

Achil Barcianu a decedat la 2 iulie 1965 la București, fiind înmormântat la Rășinari. ■

Michael Randle și Patrick Pottle, cei doi englezi, activiști pentru pace, care l-au ajutat pe George Blake să evadeze; irlandezul Sean Bourke a încercat și el să trăiască în U.R.S.S.

Presa britanică nu a primit, nici atunci, nici în anii următori, mai multe informații privind activitatea de spionaj a lui Blake, acesta fiind prezentat doar ca „fost funcționar guvernamental” și identificat de presă, prin evocarea reînțoarcerii din Coreea, ca funcționar la Foreign Office. Întrucât în 1961 existența SIS nu era recunoscută oficial (abia în 1994 s-a votat în Parlament Legea prin care se conferea acestui serviciu un statut legal), Blake nu a putut fi identificat nici în Parlament, nici în presă ca agent al acestui serviciu. Dosarul complet al acușării și rațiunile dimensiunii pedepsei nu au fost niciodată dezvăluite, Blake fiind menționat lapidar drept „cel mai mare trădător din perioada Războiului Rece”.

In închisoare s-a împrietinit cu trei deținuți: doi englezi – Michael Randle și Patrick Pottle, activiști pentru pace, condamnați pentru un protest în fața unei baze militare americane – și Sean Bourke, un irlandez radical, condamnat pentru un atentat împotriva unui polițist. Cei trei se declară indignați de pedeapsa „inumană” pe care a primit-o Blake, irlandezul arătându-se gata să îl ajute să evadeze. Timp de vreo doi ani

s-a pus la punct planul evadării.

Spre sfârșitul ispășirii pedepsei, Bourke avea un regim special de părăsire pe timpul zilei a închisorii. Reușește să introducă în închisoare un *walkie-talkie*, pentru a ține legătura cu Blake în pregătirea și realizarea evadării. Sunt cooptați în plan și cei doi militanți, deja liberi, care se ocupă de procurarea unui automobil și de asigurarea unui adăpost. Fără a exista informații solide, s-a speculat că evadarea ar fi fost finanțată de regizorul de film Tony Richardson (laureat al Premiului Oscar), însă autoritățile au acreditat mulți ani teza că în spatele evadării s-ar fi aflat serviciile de spionaj sovietice. După circa două luni de la evadare au încetat căutările, britanicii fiind convinși că Blake a părăsit deja Anglia. Presa a lansat, la un

moment dat, informația că ar fi plecat ascuns într-un instrument muzical al Orchestrei de Stat din Cehoslovacia.

După evadare, Blake a stat ascuns în primele zile chiar în apropierea închisorii. Apoi a fost mutat în casa unui prelat. Soția acestuia, care urma un tratament psihiatric, i-a spus medicului curant că l-a văzut în casa sa pe cel căutat de poliție ca spion evadat. Terapeutul i-a replicat că are halucinații, uitându-se prea mult la televizor, și i-a prescris... calmante.

Pentru a părăsi Anglia este folosit Randle. În ajunul Crăciunului, acesta, împreună cu soția și doi copii mici, pleacă „în excursie” pe continent, într-o rulotă în care era confectionată o ascunzătoare pentru Blake. Ajung în Berlin, unde Blake tre-

George Blake cu soția rusoaică

Abia câteva luni mai târziu, în cercul suspjecțiilor intră și Blake. Polonezul adusese cu el copia unui raport al serviciilor britanice de informații privind recrutarea a 27 de agenți polonezi. S-a constatat că pe lista foarte restrânsă a celor care au avut acces la document figura și Blake. De fapt, britanicii îl puteau aresta cu câteva luni mai înainte, când soția unui bun prieten de pahar din serviciile de informații vest-germane (BND), sătulă de infidelitățile soțului, l-a denunțat la poliție că este agent dublu britanic și rus, indicându-l și pe Blake. Informația a fost transmisă și britanicilor, însă aceștia au ignorat-o.

La 3 mai 1959 începe procesul. Dată fiind sensibilitatea dosarului, judecătorul decide ca acesta să aibă loc cu ușile închise. Și, pentru prima oară după război, în timpul procesului sunt trase perdelele și jaluzelele de lemn de la ferestre. Blake a recunoscut toate acuzațiile aduse de procurorul general, subliniind că absolut toate informațiile la care a avut acces (conform estimărilor CIA, cca 4.700 documente secrete și strict secrete) au fost fotocopyate și transmise KGB și au fost demascați 42 de agenți ai serviciilor britanice de spionaj.

Informațiile oferite sovieticilor au provocat un adevărat dezastru și în rețelele de spionaj britanice de la Cairo, Damasc și Beirut. Blake a negat că ar fi trădat cetățeni britanici, ci doar cetățeni ai altor state socialiste (după mărturisirea proprie, cca 400!); „acești oameni nu erau nevinovați, erau agenți ce au acționat de bunăvoie și cu bună știință împotriva propriilor lor guverne”. A respins acuzația că aceștia ar fi primit pedepse grele,

*De la lista
adusă de Mihail Golenewski
a pornit demascarea lui Blake*

unii fiind chiar executați, susținând că i-a trădat numai după ce a primit garanții că niciunul nu va fi condamnat la moarte și că se vor lua doar „măsuri profilactice, de îngrijire a accesului acestora la informații sensibile”. Greu de crezut, cunoscute fiind pedepsele din U.R.S.S. și alte state socialiste pentru acuzații de spionaj. După 1990, în arhivele STASI au fost găsite documente privind condamnarea a șase agenți la 17 ani de închisoare, iar unul transferat la Moscova, unde a fost executat. În final, Blake a

*Generalul-locotenent est-german
Robert Bialek,
o victimă a lui George Blake*

indicat și ofițerii SIS pe care i-a compromis; ca rezultat, dosarele acestora au fost marcate cu un „semafor”, pentru a indica unde să nu fie trimiși în misiune, sub acoperire diplomatică, pentru că sovieticii le-ar putea cunoaște adevărata identitate.

Peste ani, Dick White (șef al MI5 între 1953 – 1956 și al MI6 între 1956 – 1968) declara că informațiile transmise de Blake au condus la moartea mai multor agenți folosiți de britanici în țările socialiste, printre care Robert Bialek, general-locotenent în poliția R.D.G., și P. Popov, ofițer GRU (serviciile sovietice de informații militare).

Procesul a durat doar 69 de minute. La 4 mai a fost pronunțată sentința: câte 14 ani pentru trei capete de acuza-re, cu executare consecutivă, în total 42 de ani. Blake, care se aștepta la maximum 14 ani (cât prevedea, de fapt, legislația în cazuri de trădare), a leșinat. Era cca mai mare pedeapsă, în timp de pace, pronunțată în Marea Britanie. În ajunul pronunțării sentinței, premierul conservator Harold MacMillan a fost sunat de Lord-judecătorul șef, care s-a interesat cât de mari au fost daunele, informându-l totodată despre pedeapsa pe care intenționa să o pronunțe. Premierul nota în jurnalul său: „Azi am avut un șoc destul de dur. Lord-judecătorul șef a decis o sentință sălbatică – 42 de ani”. A doua zi, interpellat în Camera Comunelor, a încercat să minimizeze dimensiunile dezastrului provocat de trădarea lui Blake, admitând că acesta „a provocat serioase daune intereselor țării, dar nu ireparabile”, și că „nu a avut acces la secrete privind apărarea și programul nuclear”.

cerut extrădarea lui. A fost arestat în Irlanda și judecat, dar cererea de extrădare a fost respinsă, pe motiv că acțiunea lui a fost motivată politic. A murit câțiva ani mai târziu, sărac, fără adăpost, cu sănătatea subrezită de consumul exagerat de alcool. Oleg Kalugin, cunoscutul general KGB care a spionat pentru S.U.A. (*Magazin istoric*, nr. 6 – 12/1999, 1 – 2/2000; 5/2014), scria mai târziu că Bourke ar fi fost otrăvit de sovietici. Autopsia a pus însă diagnosticul de „edem pulmonar acut“.

În cartea lui Bourke au fost divulgate și numele celor doi englezi care au ajutat la evadarea lui Blake. Aceștia au publicat, la rândul lor, în 1990, o carte cu propria versiune a evadării. În urma unei mișcări semnate de 110 parlamentari ai Partidului Conservator, cei doi au fost arestați. Procesul a fost spectaculos. Cei doi au refuzat un avocat, s-au apărut singuri și au declarat că nu au acționat pentru bani (în sprijinul lor, Blake a transmis o înregistrare video în care a confirmat acest lucru) și au susținut că, deși au condamnat trădarea, nu au fost de acord, moral, cu dimensiunea

pedepsei. Juriul i-a achitat! S-a încercat și judecarea preotului Papworth, în casa căruia Blake s-a ascuns câteva zile după evadare, dar acesta s-a apărat, susținând că a crezut că ar fi vorba despre un militar dezertor.

Blake nu a manifestat niciodată vreun regret pentru trădarea sa. „Cuvântul «trădător» ar putea fi folosit în descrierea mea, dar am motive pentru a justifica ceea ce am făcut... Nu m-am simțit niciodată britanic. Or, ca să trădezi, în primul rând trebuie să aparții. Eu niciodată nu am aparținut.“

Chiar și după 1991, când ideologia în care credea a fost discreditată, iar imperiul pentru care a spionat s-a dezmembrat, a rămas convins că a acționat corect. Însă, mai târziu, într-un interviu (2012), nuanța: „Nu

cred că există viață după moarte. Din clipa în care creierul nu mai primește sânge, totul s-a sfârșit, nu va mai fi nimic – nici pedeapsă pentru lucruri rele, nici recompense pentru ceea ce a fost bun“. Grav bolnav și aproape orb, moare la 26 decembrie 2020, la vârsta de 98 de ani.

Blake a fost considerat, la fel ca spionul britanic Kim Philby, spion din convingere, mânat de idealuri, nu de recompense materiale. A fost ultimul supraviețuitor al unei generații notorii de agenți dubli britanici, recrutați de U.R.S.S. în perioada Războiului Rece, și a fost considerat drept unul dintre trădătorii care a adus cele mai mari daune serviciilor britanice de informații.

În mesajul de condoleanțe transmis familiei, președintele Vladimir Putin l-a elogiat ca „un profesionist strălucit, cu o vitalitate și curaj deosebite. De-a lungul unor ani de eforturi dure și obositoare, a avut o contribuție neprețuită la asigurarea parității strategice și la menținerea păcii în lume. Inimile noastre vor păstra mereu o amintire caldă acestui om legendar“. ■

CĂLUGĂRENI (Criptografie: 5, 2, 8, 4)

Laurian BUTURE

Soluția rebusului **BASARABIA**, din nr. 3/2021

RUS – LAPUSNA – IZEH – STEFAN
– GAFENCU – ACT – A – IRIA – ATEI – P
– TS – MIU – C – CETATEA ALBA – ALI
– ORNATA – TIPAR – U – ALN – EVAL –
SCURTU – LATINA – SIIT – IN – CIMPOI – U

Soluția jocului **MITOLOGICĂ**, din nr. 3/2021

MARELE ZEUS
(MARE-LE/ZE – U-S)

ce în sectorul controlat de sovietici.

În U.R.S.S. a fost primit cu toate onorurile; apartament în centrul Moscovei, o dacea în apropierea Capitalei, un automobil Volga și o pensie consistentă. În plus a fost decorat cu Ordinul „Lenin” și, pe parcurs, cu numeroase alte ordine și medalii. A

fost încadrat în KGB cu gradul de colonel și a primit o nouă identitate: Gheorghi Ivanovici Behter.

În anul 2007 are loc un moment insolit în războiul evasi-permanent dintre serviciile de spionaj britanice și rusești. La o lună după ce fostul ofițer KGB Oleg Gordievski, fugit din U.R.S.S., era decorat de regina Elisabeta a II-a pentru servicii aduse (timp de 11 ani!) Marii Britanii, Blake este, la rândul său, decorat la Moscova pentru servicii aduse U.R.S.S.! „Datorită lui Blake – declara atunci șeful FSB (Serviciul de Securitate Internă desprins din fostul KGB – n.a.) – U.R.S.S. a evitat numeroase daune politice și militare, care ar fi putut fi provocate de S.U.A. și Marea Britanie dacă uriașa operațiune specială cunoscută ca tunelul berlinez ar fi avut succes”.

In perioadă a tradus în limba olandeză lucrări ale lui Lenin. Apoi, de două – trei ori pe săptămână, a ținut timp de câțiva ani lecții la Institutul de economie mondială și relații internaționale. După doi ani s-a căsătorit, având din această a doua căsătorie un băiat. La patru ani după evadare, a fost vizitat de mamă, care, între timp, revenise în Olanda și își recăpătase cetățenia.

Cu Kim Philby (în stânga), la o masă câmpenească

În 1990 a publicat cartea *No other choice*, care apare și în Anglia. Procurorul general obține decizia de blocare a onorariului (90.000 de lire); Blake câștigă procesul intentat la CEDO, însă primește doar 5.000 de lire și compensarea cheltuielilor de judecată.

La mijlocul anilor '90 cei trei băieți din mariajul cu Gillian l-au vizitat la Moscova. Dacă la venirea acestora și-au strâns doar mâinile, la plecare s-au îmbrățișat, Blake mărturisind mai târziu că astfel a căpătat certitudinea că familia lui din Anglia l-a înțeles. La începutul anilor 2000 a trimis o scrisoare premierului Tony Blair, cerând permisiunea de a vizita Marea

Britanie pentru a-și vedea nepoții. Premierul a răspuns, public, că dacă va călători în Anglia sau în vreo altă țară vest-europeană, va fi imediat arestat.

S-a adaptat relativ repede noului mediu, chiar dacă a fost dezamăgit de versiunea reală a comunismului sovietic, departe de imaginea idilică pe

care și-o crease în tinerețe. „Am crezut că omul sovietic e noul OM, dar nu a fost; comunismul a fost un ideal care, dacă s-ar fi materializat, ar fi meritat cu adevarat..., dar eu cred că e o idee nobilă și omenirea se va întoarce cândva la ea”. Întrebat odată cum se simte în U.R.S.S. a declarat, cu o notă de umor: „Precum o marcă străină de automobil pe drumurile din Rusia”.

Ce s-a întâmplat cu ceilalți „eroi” ai evadării lui Blake? Bourke s-a refugiat și el în U.R.S.S., unde a trăit 18 luni, dar nu s-a acomodat. S-a întors în Irlanda, a scris o carte despre evadarea lui Blake, ceea ce a generat un demers în justiție al Marii Britanii, care a

Atestat de merit emis, la 18 decembrie 1990, de KGB pe numele tovarășului George Blake, pentru rezultatele concrete obținute în activitatea de informații

*Ceremonia căsătoriei
regelui cu Berthe,
reprodusă (ca și imaginea
din pagina 61 sus
și cea din pagina 63 jos) din aceeași
lucrare monumentală
întocmită
de călugării
de la Mănăstirea Saint-Denis
și cuprinzând
circa 700 de manuscrise*

În acea zi de noiembrie nu numai oamenii de rând și preoții își recită cu fervoare rugăciunea, ci, în castelul din Orléans, o fac înșiși cei doi, regele Franței, Filip I, și Berthe, soția lui, înghenuncheați, printre lacrimi, când cu voce tare, când în șoaptă. Filip și-a cam pierdut însă speranța, se gândește chiar să-și repudieze soția și să ia de nevastă o nemțoaică. Se spune că sunt foarte fertile.

DUPĂ DOUĂ DECENII DE CĂSNICIE

În sfârșit, destinul este de partea lor. În decembrie 1081, Berthe îl naște pe cel care va deveni regele Ludovic al VI-lea cel Gras. Cuplul regal va rezista până în 1092 și va avea cinci copii – în afară de Constance de France, prima născută, în 1078, și de Ludovic, în 1081 –, pe Henri, Charles și Eudes, alți trei băieți, morți în primii ani de viață. Dar Filip se plictisește rău de Berthe și, după 20 de ani de conviețuire, o alungă, pe motiv că... este prea grasă. În plus, regele își simte succesiunea amenințată, pentru că Ludovic are o sănătate foarte fragilă și nu se știe dacă va ajunge să domnească. Viața îl va contrazice pe suveran. Ludovic cel Gras va rămâne pe tronul Franței din 1108, la moartea lui Filip I, până în 1137, deci aproape trei decenii.

Dar la timpul acela Filip-tatăl poate fi îngrijorat. În 1092 nu are decât un băiat de 11 ani, care riscă să moară. Cronicarul Suger scrie în biografia lui Ludovic al VI-lea că William al II-lea cel Roșcovan, rege al Angliei (1087 – 1100), al treilea fiu al lui William Cuceritorul, „năzuia la regatul Franței, dacă s-ar întâmpla, prin cine știe

ce nenorocire, ca singurul moștenitor să moară.“ Iar de la Berthe Filip nu mai poate aștepta alți copii. Este, așadar, momentul potrivit să scape de ea.

Revenind la Curtea din Orléans, în 1092, vedem o biată regină, de numai 34 de ani, îndurerată, care se retrage repudiată de soț, la Montreuil-sur-Mer, în Pas-de-Calais. Filip o instalează, de fapt o întemnițează, în castelul de acolo, ce face parte din zestre

ei, cum se numește pe atunci ceea ce soțul dă soției cu prilejul angajamentului matrimonial. Este însă și un loc unde, eventual, te poți descurta de consoartă.

BERTRADE STĂPÂNEȘTE SITUAȚIA

Filip are 40 de ani și un temperament fierbinte. De vreme ce este liber, pornește în căutarea altei soții, mai svelte. Până în ziua când primește vizita unui emisar al doamnei Bertrade de Montfort, de trei ani soția lui Foulques le Réchin, conte de Anjou. Acesta îi spune că Bertrade se teme să nu fie repudiată de soț, care s-a purtat în mod rușinos și cu alte două soții, care au precedat-o, așa că preferă să i-o ia ea înainte, să îl părăsească și să-și găsească un alt bărbat. „Întrucât vă admiră foarte mult, Sire, și întrucât sunteți un bărbat liber, fără soție, ar vrea foarte mult să vă vadă“, continuă solul.

Filip nu așteaptă să i se spună de două ori. O cunoaște pe Bertrade. Mare parte a domniei lui (1060 – 1108) a luptat contra unui vasal redutabil, William Cuceritorul, duce de Normandia, devenit rege al Angliei în 1066, avându-l ca aliat pe acest Foulques le Réchin, conte de Anjou, și el amenințat de William. Iar Foulques îi este și un fel de văr îndepărtat, străbunicul contelui era și străbunicul regelui. Filip știe, contele de Anjou are o soție cu adevărat atrăgătoare.

Așa că pleacă imediat spre Tours, unde lo cuiește aceasta împreună cu soțul. Este subjugat imediat de frumusețea tinerei, de senzualitatea ei, de ochii languroși. Cronicarul Suger o descrie ca

IUBIȚI EXCOMUNICAȚI DE PAPĂ

Berthe de Frisia în compania soțului, regele Filip I, și a celor doi copii mai mari, Constance și Ludovic (portrete imaginare; miniatură din secolul al XIV-lea din Grandes chroniques de France, care prezintă toți regii dinastiilor merovingiană, carolingiană, capețiană)

FLORENTINA DOLGHIN

15 noiembrie 1080. O ploaie mărunță de toamnă cade asupra Orléansului. Micul oraș de pe Valea Loarei – reședința preferată a regilor Franței, la acest început de secol XI – ascunde o mare tristețe. Pe străzi, unde vântul spulberă totul, greu de zărit vreun trecător. Chiar și pândarii, cei de veghe, care ar trebui să se afle la posturi, pe zidurile de apărare, sunt acasă, strânși în jurul focului din sobe. Se roagă cu toții, în genunchi, ca „regina noastră Berthe, soața regelui nostru Filip, să aducă pe lume un băiat... ca bunul nostru rege să aibă mereu forța de a procrea și să poarte în sângele lui sămânța vieții”.

De opt ani – de când regele Filip I, al patrulea rege din dinastia Capetienilor (fiul lui Henric I și al Anei de Kiev, *Magazin istoric*, nr. 8/2000, și primul rege cu acest nume al Franței), în vârstă de 20 de ani, s-a căsătorit cu Berthe de Frisia, de

numai 14 ani – această rugăciune este obligatorie în tot regatul. Fiecare supus, când are un pic de răgaz, trebuie să profite și să-l implore pe Creator ca perechea regală să nu rămână fără urmași pe linie bărbătească.

*William al II-lea,
regele Angliei
între 1087
și 1100,
care i-a succedat
tatălui,
William
Cuceritorul*

căsătoria depinde de autoritatea Bisericii, dar doctrina Bisericii nu este uniformă. Modelului ecleziastic încă i se opune un model mai degrabă laic, aprobat de o parte a clerului.

Contele de Anjou este de neconsolat. El își iubește soția. Câteva zile mai târziu trimite o scrisoare plină de injurii regelui și se pregătește de un război cu el. Filip nu-i dă nicio atenție. El este fericit. Nici nu-i răspunde la epistolă. Contele, care știe că poate conta pe toți vasalii pe care conduita regală i-a revoltat, îl amenință cu o coaliție și cu asediarea Orléansului. Dar suveranul se ține de glume. „Da, sigur, dacă o să adune în oastea lui pe toți încornorații, s-ar putea să-mi biruie armata”.

Până la urmă contele se va liniști, iar Bertrade, în doi – trei ani, foarte sigură pe puterea ei asupra nefericitului, se va amuza invitându-l la palatul regal. În timpul dincurilor în trei, la Orléans, doamna va fi foarte caldă, gazda perfectă, afectuoasă cu fostul ei partener, reușind performanța de a-i reconcilia pe cei doi bărbați.

DE DOUĂ ORI EXCOMUNICAT

Altfel, este dezolant să vezi ce preocupări poate avea suveranul, ce se declară creștin, într-o vreme ca aceea, când cavalerii se pregătesc să pornească pentru a elibera Sfântul Mormânt. Este anul 1096, al începutului primei Cruciade, eveniment ce va bulversa civilizația occidentală,

or, Filip, absorbit de povestea lui de dragoste cu voluptoasa contesă de Anjou, îl neglijează total. Papa Urban al II-lea, cel care cheamă la Cruciada spre Ierusalim, îi transmite că nu se va căsători în vecii vecilor cu Bertrade. Evident, el ignoră mariajul, deja celebrat.

Pentru început, Papa Urban al II-lea, iritat de insolentă, convoacă un conciliu la Autun, prezidat de el, și îl excomunică pe rege. Un pic alarmat de amploarea luată de caz, Filip promite să renunțe la Bertrade, să se separe de ea. Papa îl absolvă și, satisfăcut, se întoarce la Roma. Dar două zile mai târziu, Filip și Bertrade sunt din nou împreună. Înștiințat imediat, Urban al II-lea este cuprins de o mare și sfântă mânie. Îl excomunică a doua oară pe rege, la Clermont. Filip este pedepsit pentru moravuri, pentru că, asemenea lui Henric al IV-lea, împăratul Sfântului Imperiu German, alt excomunicat (în 1076), se ridică împotriva Sfântului Scaun. Urban amenință că întregul regat francez va avea de suferit. Adică se vor interzice oficierea de slujbe și toate practicile religioase din regat.

Berthe de Frisia, prima soție, moare la Montreuil-sur-Mer, iar Filip profită. Anunță că Dumnezeu a avut bunătatea să-l elibereze de primul mariaj, episcopii făcând bine acum să anuleze căsătoria lui Bertrade cu bătrânul conte Foulques și să recunoască mariajul regal. În zadar. Dar regele rămâne decis să nu renunțe la dragostea lui.

Viața de zi cu zi a celor doi este tot mai complicată, tot mai marcată de atitudinea Bisericii. Când ajung într-un oraș, serviciile religioase încetează imediat și toți locuitorii se întorc la casele lor și se roagă cu obloanele trase. Exco-

Sigiliul lui Filip I

fiind o persoană plăcută, dar periculoasă, o femeie care știa să-i subjuge pe bărbați voinței proprii, inclusiv pe soț, care îi executa orbește poruncile. Oricum, acesta era mai în vârstă decât ea cu 30 de ani. Așadar, trimisul contesei prezentase o situație departe de realitate.

Îndrăgostit până peste urechi, Filip este o pradă ușoară pentru Bertrade. Când ea îl roagă să o răpească, pun la cale amândoi momentul. Care le izbutește. În ajunul Rusaliilor, Filip intră în Biserica „Saint Jean“, unde ea ascultă slujba, și, într-un moment de neatenție al călugărilor și până ca enoriașii prezenți să se dezmeticească, o ia efectiv pe sus, adică o urcă pe calul lui, și dispar. În vreme ce soțul o așteaptă la castelul de pe domeniu.

Miniatură înfățișându-i pe
Papa Pascal al II-lea și pe Filip I

Pățania declanșează un mare scandal. Biserica nu-i iartă pe cei doi. Poruncește regelui să-și trimită concubina înapoi acasă, la Tours. Înalțul cler este convocat pentru a se găsi un mod de acțiune. Implacabil în decizia lui, suveranul convoacă la Paris câțiva membri ai clerului favorabili lui, pe care cronicarii îi etichetează drept lingușitori (arhiepiscopul de Senlis, episcopii de Troyes și de Meaux, chiar și arhiepiscopul de Reims, care doar asistă) și, la 27 mai

1092, își celebrează mariajul cu Bertrade de Montfort, încă soție legitimă a lui Foulques. Ca și Filip, de altfel, încă soț legitim al lui Berthe. Le binecuvântează uniunea arhiepiscopul de Senlis, în prezența tuturor episcopilor de pe domeniul regal. Cum este posibil? În veacul al XI-lea

Abatele Suger, născut în 1080 sau 1081, sub numele de Charles Higounet, dar cunoscut ca Suger, a fost principalul ministru al regilor Ludovic al VI-lea cel Gras și Ludovic al VII-lea cel Tânăr, succesorul celui dintâi. Originile sale sunt disputate de medievisti. Jacques Madaule, Regine Pernoud și Jacques Heers susțin că provenea dintr-o familie de țărani, Jean Dufour că aparținea unei familii înstărite, posesoare de pământuri, iar Rolf Grosse – uneia de cavaleri. În mod cert, în primii lui ani de noviciat la abația Saint-Denis, Suger l-a întâlnit pe Ludovic, viitorul rege, căruia îi va rămâne total devotat, îndeplinind misiuni diplomatice în străinătate, fiindu-i consilier, în special în operațiuni militare. Din 1118 Suger este un familiar al enturajului regal, iar din 19 februarie 1122 devine abate la Saint-Denis (pentru 30 de ani) și, concomitent, consilier și ministru, îndrumător al fiului lui Ludovic, care, în 1137, la sfatul lui, se va căsători cu Eleonora de Aquitania (*Magazin istoric*, nr. 6/2013). Suger va fi chiar regent al Franței între 1147 și 1149, în timpul participării lui Ludovic al VII-lea la Cruciada a doua. La întoarcere monarhul îl proclamă „Părinte al Patriei“, iar când același suveran încearcă să-i sugereze fidelului său consilier că ar vrea să se despartă de Eleonora de Aquitania, acesta îl avertizează ce pericole ar comporta pentru țară gestul său. Ludovic al VII-lea va „cuteza“ să desfacă uniunea matrimonială atât de „spornică“ pentru Franța abia după moartea lui Suger, din 1151.

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **IOAN SCURTU ÎN SLUJBA ISTORIEI** (volum îngrijit de prof. univ. dr. Corneliu-Mihail Lungu și dr. Ioan Lăcătușu)

Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2020, Editura Ștefănița, București, 2020, 482 pp.

● **SOLDATUL ROMÂN ÎN ANII RĂZBOIULUI DE ÎNTREGIRE NAȚIONALĂ – ATITUDINI ȘI STĂRI DE SPIRIT – DOCUMENTE** (coordonatori general-maior Corneliu Postu; colonel inginer Leonard Mocanu; lect. univ. dr. George-Daniel Ungureanu)

Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2020, 439 pp.

● **Michael Shafir – ROMÂNIA COMUNISTĂ (1948 – 1989). O ANALIZĂ POLITICĂ, ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ** (traducere din limba engleză de Mihai-Dan Pavelescu)

Editura Meteor Press, București, 2020, 432 pp.

● **Viorel Roman – ÎN VREMEA MOLIMEI. ROMÂNIA 2020. ARTICOLE, INTERVURI, OPINII, AUFSÄTZE, INTERVIEWS, MEINUNGEN** (introducere de Dimitrie Grama)

Editura Cosmopolitan-Art, Timișoara, 2020, 465 pp.

● **Ion Alexandru Mizgan – BIZANȚUL LA VENETIA**

Editura Theosis, Oradea, 2013, 116 pp.

● **Vasile Brezeanu – UN PIONIER AL INDUSTRIEI TEXTILE DIN ROMÂNIA: STAN RIZESCU**

Pucioasa, 2018, 170 pp.

● **Constantin Ionescu – PRIZONIER ÎN GERMANIA. ÎNSEMĂNĂRILE UNUI CĂPITAN DE ARTILERIE 1916 – 1917** (ediție îngrijită de Adrian-Silvan Ionescu)

Editura Humanitas, București, 2021, 154 pp.

● **Adrian Stroe – UN DEBITOR AL TIMPULUI: PETRE STRIHAN**

Editura Militară, București, 2020, 292 pp.

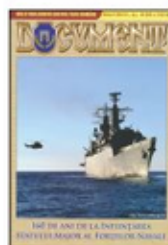
● **Matilda Kșesinskaia – MATILDA. PRIM-BALERINA TEATRULUI IMPERIAL RUS ȘI AMANTA ȚARULUI NICOLAE AL II-LEA** (traducere din limba engleză și note de Alina Băltăc; prefată de Antoaneta Olteanu)

Editura Corint Books, București, 2021, 410 pp.

● **Paul-Jean Franceschini – JOHN F. KENNEDY – MARILYN MONROE: O IUBIRE IMPOSIBILĂ** (traducere din limba franceză de Monica Grădinaru; prefată de Diana Mandache)

Editura Corint Books, București, 2021, 169 pp.

● **DOCUMENT. BULETINUL ARHIVELOR MILITARE**

Anul XXIII, nr. 4(90)/2020, 100 pp.

● **RIM. REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ**

Nr. 1 – 2 (177–178)/2020, 106 pp.

municații se trezesc singuri pe străzile pustii, inundate de murmurul continuu al celor ce se roagă. Într-un sfârșit, când se hotărăsc să plece, clopotele bisericii îi recheamă pe enoriași la slujbă.

După câțiva ani, în 1105, sătul să fie tratat ca un ciumat, Filip transmite Papei că, de data asta, „se leacă de adulter”, renunță cu adevărat la legătura vinovată cu Bertrade. Convocat la Paris, trebuie să jure, cu mâna pe Evanghelic: „Eu, Filip, rege al Franței, mă dezic de greșala mea. Nu voi mai avea cu femeia aceasta nicio legătură și nu voi mai vorbi cu

*Efigia funerară a regelui,
de la necropola regală a Franței,
Mănăstirea Saint-Denis*

ea decât în prezența unor persoane mai presus de orice bănuială. Cu ajutorul Domnului, voi fi credincios jurămintelor pe care le-am făcut”. Bertrade, la rândul ei, depune jurământ în același sens și amândoi sunt absolviți de păcat. Dar cei doi soți continuă să trăiască împreună. În 1106 sunt văzuți la Angers, unde sunt foarte bine primiți de... contele Foulques. De data asta noul papă, Pascal al II-lea, este nevoit să închidă ochii. Mai ales că are nevoie de sprijinul regelui în lupta Papalității contra împăratului german Henric al IV-lea, celălalt excomunicat.

abandonat plăcerilor mai mult decât era îngăduit, nu și-a menajat sănătatea. Nu a participat la prima Cruciadă (1096 – 1099), cum am văzut. N-a făcut nimic pentru a-și apăra fiul, pe viitorul Ludovic al VI-lea cel Gras, de ura lui Bertrade, care voia ca unul dintre cei doi fii ai ei cu Filip, Filip (născut în 1092) sau Fleury (născut în 1095), să moștenească coroana Franței. În ziua când mama-vitregă i-a turnat într-o ceașcă otrăvă, Ludovic a scăpat numai printr-un miracol. De altfel, femeia a încercat de mai multe ori să-l otrăvească. Dar Filip nu o va abandona niciodată pe

Bertrade. Vreme de 16 ani. Cel puțin așa afirmă marele istoric Georges Duby în lucrările sale consacrate feudalității franceze, îndeosebi în *Cavalerul, femeia și preotul (Căsătoria în Franța feudală)*.

Totuși, pentru a-l proteja, regele îl trimite pe Ludovic, pentru formare și instrucție, la abația Saint-Denis, unde viitorul suveran va lega o prietenie de o viață cu Suger. Altfel, probabil că Bertrade ar fi reușit până la urmă să-l otrăvească. La 29 iulie 1108, în castelul regal de la Melun, Filip moare pe neașteptate, la 56 de ani, dintre care 48 pe tron.

Ca durată domnia lui este a treia în istoria Franței, urmându-le celor ale lui Ludovic al XIV-lea (72 de ani) și Ludovic al XV-lea (59 de ani). Imediat după decesul suveranului, Bertrade, care are 38 de ani, este alungată din palat. Se retrage în mănăstirea de la Fontevrault, în Țara Loarei, una dintre cele mai mari și mai vestite abații de călugărițe, unde se călugărește și unde va muri nouă ani mai târziu, în 1117. ■

CĂLUGĂRIȚĂ, LA 38 DE ANI

Influența lui Bertrade asupra suveranului este dezas-truoasă. Suger scrie că de când s-a unit cu Bertrade, în detrimentul soției lui legitime, Filip nu a făcut nicio faptă demnă de majestatea sa regală. S-a lăsat prins în mrejele voluptuoase ale acestei femei, a neglijat treburile statului, s-a

*3 august 1108. Încoronarea lui Ludovic cel Gras,
la Orléans (miniatură de Jean Fouquet, cca 1460)*

Continuăm povestea începută în numărul din luna martie.

DE CE A ÎNTÂRZIAT ITALIA RATIFICAREA TRATATULUI BASARABIEI

Conf. univ. dr. SILVIA CORLĂTEANU-GRANCIUC
(Institutul de Istorie, Chișinău)

Odată cu recunoașterea internațională a U.R.S.S. s-a intensificat dinamica discuțiilor oficialilor români cu Guvernul de la Roma în chestiunea ratificării Tratatului Basarabiei. Cursul ascendent al raporturilor economice italo-sovietice a determinat o stimulare și a relațiilor diplomatice româno-italiene. Însuși

Mareșalul Pietro Badoglio, în mașină, cu pălărie, este salutat de locuitorii din Soroca

Mussolini, într-o scrisoare expediată ministrului italian la București, recunoștea, în august 1924, „asiduitatea și insistența diplomatului Alexandru Lahovari, la Roma, în chestiunea Basarabiei”. Diplomația italiană a urmărit să folosească dificultățile din raporturile româno-sovietice pentru a restabili relațiile economice și comerciale cu Rusia Sovietică, jucând cartea Basarabiei. Prioritar pentru Italia era interesul economic de stat.

După obținerea recunoașterii internaționale în 1924, Uniunea Sovietică devine tot mai agresivă în sfera politicii externe. Sunt lansate zvonuri potrivit cărora Stalin, împreună cu Cicerin, comisarul poporului pentru Afaceri Străine, vor efectua o vizită în Italia.

Conform știrilor preluate din *Daily Telegraph*, presa italiană anunța (mai 1926) „imediata vizită în Italia a lui Cicerin și Stalin, vizită, care făcea parte din proiectul sovietic de a semna acorduri între Rusia și țările nemulțumite de Liga Națiunilor, cu tendințe de a constitui o

Ligă care va fi contrapusă celei de la Geneva”. Rusia, anunța *Daily Telegraph*, insistă că Italia va adera la o nouă politică de orientare internațională a Rusiei. Vizita, care nu a avut loc, reliefa interesul sovietic pentru neratificarea de către italieni a Tratatului Basarabiei.

PRIER

4

1680. În această zi de Duminica Floriilor țarul rus Feodor al III-lea (1676 – 1682), imberb, subțire ca o trestie, bolnav de scorbut, participă la procesiunea religioasă, unde remarcă în public o fată, Agafia Grușetkaia, „frumoasă ca un înger”, cum spune el. Află în scurt timp că tânăra vorbește patru limbi, cântă la clavecin și, îndrăgostit, anunță Curtea că vrea să se însoare cu ea.

Dar unchiul lui, membru al clanului Miloslavski, din care se trage și mama țarului, îl sfidează. Ca țar, trebuie să-și găsească o mireasă conform metodelor tradiționale, printr-o paradă de mirese. Din 18 mirese, rămân șase pentru inspecția regală. Feodor nu alege niciuna și, de supărare că nu se poate căsători cu fata aleasă, se retrage în pat și refuză să mai mănânce. Așa că în iulie, într-o ceremonie nupțială privată, Feodor o ia de soție pe Agafia, care în anul următor va naște un băiețel, mama și copilul murind la trei zile după nașterea copilului.

6

1917. „Plină de solitudine, comandatura dă nume tuturor ulițelor și maidanelor și pune tăblițe de lemn cu numele străzilor la fiecare colț – scrie Gerhard Velburg, un soldat german aflat în România ocupată, de fapt în zona Fetești. Acum țărani știu măcar cum se cheamă ulița pe care s-au născut și pe care și-au petrecut cea mai mare parte din viață. Și noi, soldații, aflăm la ce adresă locuim: stăm, adică, la colțul străzilor Hindenburg și Ludendorff. Mai rar să locuim la niște bieți soldați pe un colț atât de important din punct de vedere strategic. Strada principală se cheamă, bineînțeles, Kaiserul Wilhelm”.

19

1775. La 18 km nord-vest de Boston, pe islazul Lexington, în cadrul primei bătălii din războiul pentru independența coloniilor engleze, Thomas Gage, generalul britanic, trimite 700 de oameni să captureze muniția rebelilor și să-i aresteze pe doi dintre ei, cei mai periculoși, John Hancock și John Adams. Cum inamicul nu răspunde la ordinul de a se dispersa, soldații britanici deschid focul. Mai mulți localnici sunt răniți. La întoarcere, detașamentul englez este atras într-o ambuscadă, fiind salvat doar de întăririle sosite la timp. Asemenea încăierări militare – încheiate, în cazul de față, cu multe victime: 73 de britanici uciși și 174 răniți, 49 de americani uciși și 39 răniți – reprezintă doar acțiuni premergătoare declanșării războiului de independență al coloniilor americane.

20

1995. În această zi, la inițiativa lui François Mitterrand, Marie Curie (1867 – 1934, care încă din 1903 a împărțit cu Henri Becquerel un prim Premiu Nobel pentru fizică, pentru descoperirea radiului, din 1909 a fost profesoară titulară a catedrei de fizică generală de la Sorbona, iar în 1911 a primit Premiul Nobel pentru chimie pentru descoperirea radioactivității) este depusă la Panthéon, împreună cu rămășițele pământești ale soțului ei, Pierre Curie. Este prima femeie înhumată în acest mausoleu construit ca biserică de regele Ludovic al XV-lea.

24

1886. În apropierea Parisului, se înfruntă într-un duel cu sabia – devenit celebru în epocă, amintit și de Marcel Proust în volumul III din *În căutarea timpului pierdut* – Arthur Meyer, director al cotidianului *Le Gaulois*, foarte apreciat de aristocrație și de dreapta conservatoare, și Edouard Drumont, autorul unei lucrări faimoase în materie de antisemitism, *La France juive*.

Ultimul a râs copios de Meyer și de prietenii lui, actrița Sarah Bernhardt și ducesa d'Uzès. Duelul șochează toată lumea Capitalei. Miop și nerăbdător, Drumont se năpustește asupra adversarului, așa încât, cei doi se trezesc luptând corp la corp. Meyer, lipsit de libertate de mișcare, face un gest rușinos și degradant: îndepărtează cu mâna stângă arma lui Drumont, în timp ce cu dreapta îi crestează adânc coapsa. Pentru fapta lui va plăti de două ori: o dată în justiție, o amendă de 200 de franci, apoi în fața societății pariziene, unde i se reproșează lipsa de onoare. Meyer este de-a dreptul traumatizat de duelul rușinos, catalogat drept „luptă cu cuțite”. El renunță complet la preocupările mondene.

Îl întreprinde în Bazinul Dunărean, pentru a-și afirma nu doar existența, dar și forța și prestigiul său, așa cum acest Acord are integrate elemente de ordin economic în relația cunoscută a împrumutului de 200.000.000 de lire. Spinoasa chestiune a Basarabiei a rămas însă în suspans. Averescu, deși era profund mâhnit, nu a insistat. Dar, între timp, cu sunt determinat să ratific Tratatul Basarabiei dacă ajung să obțin o bună contrapartidă din partea României. Raționamentele care mă conduc să iau această decizie sunt multiple și vreau să le rezum într-o mică schemă. În primul rând, este vorba de loialitatea internațională. Așa cum un reprezentant al Italiei a semnat un Acord atunci, este obligat să onoreze această semnătură prin ratificarea obligatorie. Se poate întârzia, dar nu se poate evita. În al doilea rând, dacă Averescu se întoarce la București cu promisiunea mea referitoare la ratificare, el va obține un succes enorm și poziția sa politică și cea personală se vor fortifica grandios. Aceasta ne convine, deoarece Averescu este un prieten sincer al Italiei. În ceea ce privește angajamentele noastre față de Rusia există asigurări verbale, dar nu există niciun angajament formal. Întârzierea de către noi a ratificării [Tratatului Basarabiei] a fost un test al fidelității oferit Rusiei, dar rezultatele testului nu au fost cele așteptate. În ultima perioadă Rusia se poartă absolut negativ față de Italia și prin refuzul de a înregistra compania CICE

Alexandru Lahovari

[Compania Italiană de Comerț Extern – n.n.], și prin propaganda ostilă regimului fascist, care s-a intensificat. Poliția a descoperit dovezi în sediul unei reprezentanțe comerciale ruse din Milano. Guvernul rus, astfel, nu a demonstrat fidelitate în acorduri. E mai bine deci să fii atent față de un guvern prietenos, român, decât față de un guvern ostil rus. Astfel, ratificarea italiană va constitui un act de loialitate internațională, deoarece ori se retrage semnătura de pe Tratat ori se ratifică semnătura deja prezentă, și aceasta nu schimbă cu nimic starea de fapt a Basarabiei. Poate că anunțul ratificării italiene va determina o criză în raporturile italo-ruse. Doresc să cunosc care ar putea fi consecințele acestei deteriorări“.

Răspunsul oferit a doua zi de Manzoni a fost: „Criza va fi gravă, aş spune mortală, chestiunea Basarabiei, aş spune cu regret, este unica chestiune vie între Italia și Rusia în aceste momente. Ratificarea va fi

considerată de Rusia un act ostil din partea Italiei“.

O ATITUDINE MODIFICATĂ

Chiar dacă ambasadorul Italiei la Moscova a expediat acest răspuns în cheie negativă, Mussolini luase deja decizia. De menționat că până a ajuns Mussolini la această concluzie au avut loc un șir de întruniri și s-au înregistrat lungi schimburi de scrisori între diplomații români și cei italieni. Relevante pentru primăvara anului

1925 sunt cele între ministrul Afacerilor Străine, I.G. Duca, și ministrul italian la București, baronul Pompeo Aloisi, în cadrul cărora oficialul român a insistat asupra ratificării Tratatului Basarabiei. La aceasta Aloisi a răspuns că nu considera oportună ratificarea Tratatului, invocând diverse pretexte, între care faptul că „România boicotează Italia în rezolvarea mai multor chestiuni, inclusiv financiare“. După dezbaterile din Parlamentul României în această chestiune, a urmat un schimb de scrisori oficiale între București și Roma. În vara anului 1925, au avut loc mai multe vizite ale reprezentanților români în Italia, inclusiv a regelui Ferdinand.

Schimbarea raportului de forțe în Europa, tratatul româno-francez (1926), criza NEP-ului, agresivitatea U.R.S.S. în plan internațional, scăderea dinamicii relațiilor economice ale Italiei cu Rusia și, totodată, creșterea puterii politice a lui Mussolini și a partidului său, apropierea

Mussolini i-a scris imediat ministrului italian la Moscova, contelui Manzoni, cu un aer de scuze în fața Rusiei: „În ceea ce-l privește pe Cicerin, Comisariatul rus al Afacerilor Străine a fost anunțat de șeful Agenției de Știri, prin intermediul Ministerului de Externe al Italiei, că în presă s-au strecurat informații inexacte și tendențioase. Italia nu a făcut niciun pas la București referitor la o alianță militară cu o garanție a unui *status quo* teritorial. În acest plan a existat o inițiativă a României pe care noi am respins-o, limitându-ne la negocieri pentru un viitor acord de prietenie absolut platonic“.

Tot atunci, U.R.S.S. ducea tratative cu Japonia (care avea interese în Extremul Orient), pentru a o determina să nu ratifice Tratatul Basarabiei (*Magazin istoric*, nr. 3 – 4/2018). Diplomații italieni erau atenți la ce se vorbea în Ambasada Japoniei la Moscova, informându-l despre acestea cu regularitate pe Mussolini.

UN ACT CONSIDERAT OSTIL RUSIEI

După eșecul Conferinței de la Viena cu Sovietele (27 martie – 2 aprilie 1924; *Magazin istoric*, nr. 3/2018), Guvernul României intensifică demersurile pe lângă autoritățile italiene în chestiunea Basarabiei. Au loc un șir de vizite ale reprezentanților români în Italia. După vizita lui Alexandru Averescu din primăvara anului 1924, în septembrie același an a fost trimis la Roma Alexan-

Gaetano Manzoni

dru Constantinescu, ministrul Agriculturii și Domeniilor, pentru o întrevedere cu Mussolini. În cursul ei s-a convenit ca Mussolini să ia contact cu ambasadorul sovietic la Roma pentru a încerca reglementarea problemei Basarabiei într-un mod amical și discret. În cadrul unei audiențe, Mussolini i-a declarat lui Alexandru Constantinescu că își va ține cuvântul dat de Italia și va examina forma legală sub care

va fi efectuată ratificarea Tratatului Basarabiei. Mai mult, s-a oferit să intervină pe lângă Soviete, astfel încât acestea să recunoască unirea Basarabiei cu România. În ce condiții? Printr-un schimb: Basarabia contra Tezaurului Românici la Moscova. S-a ajuns până la discutarea unui tratat comercial italo-român, însă, pe întreg parcursul acestor discuții, la mijloc rămânea aceeași dilemă a alegerii între părțile în conflict: România sau U.R.S.S.

Discuțiile privind semnarea unui acord cu România au fost purtate până în 1926, când un proiect de tratat a fost conceptualizat *de jure și de facto*. Mussolini, îngrijorat de situație, dar mai ferm, îi scria contelui Manzoni la Moscova, în septembrie 1926: „Pot să vă spun că Acordul politic italo-român este ca și semnat și va fi în scurt timp parafat la Roma. Importanța politică a acestui Acord este evidentă. Este un alt pas pe care Italia

Benito Mussolini (stânga)
în dialog cu Franco Marinotti (1938)

ziare românești. Presa românească s-a aruncat asupra lui Averescu, cea italiană a rămas deziluzionată. Agenția națională de știri italiană „Stefani” a publicat un articol despre Acordul de prietenie dintre România și Italia, inclusiv despre schimbul de scrisori dintre Mussolini și Averescu, în care se menționa că problema ratificării Tratatului Basarabiei (întrebare pusă de Averescu la întâlnirea cu Mussolini) rămânea pentru Italia o chestiune de timp și de oportunitate.

Presa sovietică a publicat dezaprobarea Guvernului U.R.S.S. față de Acordul de prietenie româno-italian. A fost criticat personal liderul fascist Benito Mussolini, ziarele sovietice demarând o campanie antiitaliană. La 10 ianuarie 1927, Lev Kamenev, viitorul ambasador sovietic la Roma, a avut o lungă întrevedere, între patru ochi, cu ambasadorul Italiei la Moscova, Gaetano Manzoni. În amplul raport expediat Romei, contele Manzoni scria că a făcut tot posibilul să-l convingă pe Kamenev că din 1920 unica problemă diplomatică între U.R.S.S. și Italia era că diplomația italiană nu a fost înțeleasă corect de Soviete, subliniind, totodată, că de semnarea Acordului italo-român se făcea responsabilă Rusia însăși, prin atitudinea rezervată față de relațiile economice italo-sovietice.

Roma, în schimbul ratificării Tratatului, îi va cere în scurt timp lui Alexandru Averescu o eventuală reapropiere a României de Bulgaria și Ungaria și chiar va încerca să precizeze care ar fi „compensațiile politice pe care România

ar putea să le ofere Italiei, drept răsplătă pentru riscurile pe care și le asumă, care vor fi sacrificiile economice și culturale ale României versus Italia”.

UN SEMN DE SIMPATIE

După vizita la Roma, la 30 ianuarie 1927, a demnitarului Mihail Manoilescu, sub pretextul unor negocieri comerciale, dar *de facto* pentru a discuta cea mai importantă problemă a relațiilor diplomatice, ratificarea Tratatului Basarabiei, și după un contact cu mareșalul Pietro Badoglio, care deja efectuase o vizită la Chișinău, Soroca și Tighina, încă din noiembrie 1926, Manoilescu a primit asigurarea că acordul va fi ratificat, ceea ce s-a și întâmplat peste cinci săptămâni.

Un detaliu impresionant și sensibil ne oferă corespondența primită de Mussolini din Basarabia, la 7 ianuarie 1927, legată de vizita mareșalului Pietro Badoglio la Chișinău și în alte orașe basarabene. Această vizită oferea speranțe mari românilor cu privire la ratificarea necîntărzită a Tratatului Basarabiei de Italia. Cu ocazia vizitei mareșalului Badoglio la Chișinău, la 9 noiembrie 1926, la gara feroviară l-au întâmpinat oficialitățile orașului, dar și o delegație de primari din comunele județului Lăpușna. După întâmpinarea înaltului oaspete cu pâine și sare, primarul comunei Nemțeni, plasa Bujor, a ținut un discurs în limba italiană în care a exprimat grațitudine „înaltului oaspete, care, în calitate de reprezentant al Guvernului Italiei, este

acum, aici, cu noi, în inima Basarabiei și mai mult, această vizită reprezintă un semn de simpatie din partea surorii mai mari Italia”.

După întoarcerea lui Badoglio la Roma, pe adresa lui Mussolini a fost trimisă o scrisoare de grațitudine, în care se relatea emoția întâlnirii cu reprezentatul prim-ministrului italian, la Chișinău. În plicul ce conținea scrisoarea amintită a fost inserată fotografia de grup din momentul întâlnirii la gară și textul discursului, în italiană, citit de primarul comunei Nemțeni. Scrisoarea arată odată în plus dorința românilor basarabeni de a trăi împreună cu toți românii din România, dar, totodată, presupunem, că cei care au organizat expedierea acestei scrisori direct lui Mussolini au încercat, printr-un act de diplomatie populară sinceră, să atenționeze conducerea Italiei asupra necesității de a-și respecta cuvântul dat de a ratifica Tratatul Basarabiei.

Tratatul Basarabiei a fost ratificat de Parlamentul Italiei la 8 martie 1927, reaşezând relațiile româno-italiene într-o nouă albă, în conformitate cu normele dreptului internațional. Tergiversarea italiană arată că problema ratificării Tratatului a constituit un punct important de interes și dispută în relațiile româno-sovieto-italiene. După o serie de înțelegeri cu Sovietele în scopul valorificării oportunităților economice pe piața din Răsărit, dar care nu s-au ridicat la nivelul așteptărilor Romei, Italia, într-un final, și-a onorat semnătura pe documentul de la Paris. ■

româno-italiană au putut determina Italia să ratifice Tratatul Basarabiei. Mussolini fusese profund indignat și de faptul că Guvernul sovietic refuza să înregistreze compania italiană CICE. Conducătorul companiei CICE, Franco Marinotti, susținător convins al lui Mussolini, atât politic, cât și financiar, reușise să construiască relații comerciale cu Rusia bolșevică încă din 1921. Până la Revoluție fusese angajat al Filialei CICE la Moscova. În 1921 exportase în Rusia produse ale mai multor companii din cadrul CICE: Fiat, Pirelli, Marcelli, Tosi, Lanificio Rossi, Linificio e Canapificio Nazionale. Către 1925 – 1926, ca urmare a crizei NEP-ului și a politicii externe agresive promovate de U.R.S.S., companiile din cadrul CICE au întâmpinat dificultăți pe teritoriul sovietic. După ce autoritățile U.R.S.S. au refuzat să înregistreze compania, Mussolini s-a îndreptat spre alte piețe de desfacere.

Atitudinea diplomației italiene față de relațiile cu România s-a modificat, inclusiv în chestiunea Basarabiei. S-a pus în discuție încheierea unui tratat comercial româno-italian, negocierea taxelor la produsele italiene, obținerea de la Guvernul italian a unui împrumut. În urma tratatelor financiare a fost obținut un împrumut fără dobândă din partea Romei (în materiale) în valoare de 200 de milioane de lire (cu o

dobândă de 7%). În schimb, societății italiene AGIP i s-a promis, pentru a fi exploatate, câteva perimetre petrolifere din România. Mai rămăneau încă nerezolvate unele chestiuni, între care și problema Tratatului Basarabiei.

O CHESTIUNE DE TIMP ȘI DE OPORTUNITATE

La 16 septembrie 1926 a fost semnat Acordul de prietenie și colaborare româno-italiană (ratificat la 18 iulie 1927), care nu făcea referiri la eventuala ratificare a Tratatului Basarabiei, însă așeza relațiile diplomatice și comerciale între România și Italia pe coordonatele unei colaborări eficiente. Italia nu s-a angajat să acorde un sprijin militar României în cazul în care ar fi fost atacată de U.R.S.S. În eventualitatea

atacării României de vecinii revizionisti, Italia era dispusă să-i acorde numai un ajutor diplomatic și politic. În varianta publicată, Acordul de prietenie nu includea nicio aluzie la Tratatul Basarabiei, dar era de la sine înțeles că Guvernul italian prefera să procedeze gradual, realizând perfect că în această ecuație era implicată U.R.S.S., extrem de sensibilă la problema Basarabiei. Chiar în ziua semnării Tratatului de prietenie cu România, Mussolini i-a scris regelui Victor Emanuel al III-lea: „Astăzi am semnat cu generalul Averescu Acordul de prietenie italo-român. Conținutul lui va fi publicat mâine. La acest Acord am anexat două scrisori care revigorează chestiunea ratificării Tratatului Basarabiei. Acestea vor permite Italiei să joace «cartea rusă». De asemenea, va fi publicat doar un protocol de ordin economic. În întregime,

Acordul de prietenie trebuie considerat un pas pozitiv în penetrarea italiană în Bazinul Danubian și deschide noi oportunități economice între aceste două țări. Averescu este un prieten sincer al Italiei, în pofida polemicii jurnalistice care nu conține nimic special și probatoriu“.

Publicarea în presă doar a Acordului de prietenie, fără scrisorile însoțitoare care dau explicații asupra ratificării Tratatului Basarabiei, fără vreo aluzie la ratificarea documentului, a provocat critici dure din partea unor

Pompeo Aloisi (primul din stânga) într-o fotografie din 1936

Clavecinul reginei Elisabeta și Joseph Vernet în 1778

În anul 1977 este transportat și depozitat la castelul Posada, pe durata lucrărilor de restaurare a castelului, fiind readus la Peleş în anul 1990.

Clavecinul, cu o cutie de rezonanță în continuarea claviaturii, este prevăzut cu o dublă claviatură, cu două etaje. Având trăsături stilistice Louis XV, piesa prezintă șase picioare ușor curbate, în muchii. Față de informația lui Bachelin, trebuie adusă o precizare: mecanismul clavecinului este lucrat în atelierele Andreas Ruckers din Anvers, în anul 1621, deci în secolul al XVII-lea. De altfel, inscripția de deasupra claviaturii indică precis cele câteva date: Andreas Ruckers Anverpiae 1621.

Deasupra și lateral, la nivelul claviaturii, se găsește o pictură florală, aurită la porțiunile laterale, în stil specific flamand. Cele șase panouri ale corpului sunt pictate în ulei pe lemn, cu scene marine, policrome, în maniera lui Joseph Vernet. Mișcarea, consistența formelor, bogăția tonurilor, subtilitatea griurilor conferă piesei frumusețe și valoare. Instrumentul are mecanismul original (corzile, șuruburile, placa) și, de asemenea, partea mecanică și claviatura. Din punct de vedere muzical, este un instrument reprezentativ pentru clavecinele franțuzești din secolul al XVIII-lea. În interiorul panourilor apare semnătura lui Pascal Taskin, cu datare 1771, și iscălituri ale meșterilor restauratori.

Pascal Taskin (1723 – 1793) a fost un creator și restaurator de instrumente muzicale al Casei Regale a Franței. Este cunoscut în epocă pentru intervențiile sale asupra clavecinelor Ruckers. Acest Ruckers,

ca și Taskin, au fost doi Stradivarius ai clavecinelor, unul flamand, iar celălalt francez. Mai apoi, Taskin a preluat instrumentul, a păstrat din el doar placa de rezonanță și câteva dintre mecanisme, l-a transformat integral într-un clavecin francez, printr-un proces cunoscut în epocă, numit *ravelement*.

Piesa este consemnată ca fiind originală Ruckers în catalogul Ruckers, *A harpsichord and virginal building tradition* (Un clavecin și o tradiție de construcție originală), Grand O'Brien, University of Edinburgh, 1998.

Inutilizabil ca instrument muzical (corzi rupte, fisuri ale cutiei de rezonanță, uzura decorației, se remarcă porțiuni cu auritura stearsă, mai ales la borduri, fragmente dislocate din componentele carcasi etc.), valoarea clavecinului este actualmente muzeistică. Atrag atenția o serie de scene pictate, atribuite artistului francez Joseph Vernet (1714 – 1789), șase panouri din lemn de mărimea și forma clavecinului, cu peisaje marine ori pe malul unor cursuri de apă. În afara panoului frontal al claviaturii, unde este reprezentată o furtună pe mare, este vorba, mai ales, de peisaje în faptul zilei sau pe înserat. Situațiile melodramatice

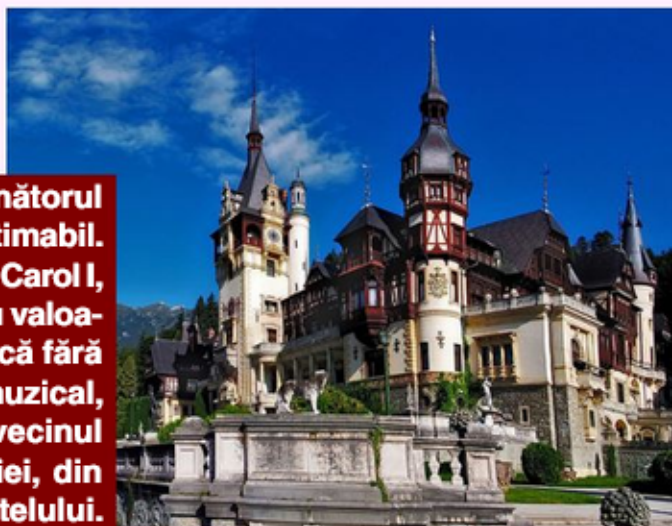
Regina Elisabeta s-a remarcat ca un patron al artelor; Concert susținut de George Enescu (stânga; la vioară) și Dimitrie Dinicu (dreapta; la violoncel); în fundal se distinge clavecinul

CLAVECINUL REGINEI ELISABETA A ROMÂNIEI

LILIANA MANOLIU
(expert în Artă Decorativă)

Castelul Peleş este deţinătorul unui patrimoniu de artă inestimabil. Colecţia de artă a regelui Carol I, recunoscută în epocă pentru valoare şi unicitate, ar fi mai săracă fără prezenţa unui instrument muzical, din secolul al XVII-lea, clavecinul reginei Elisabeta a României, din Sala mare de concerte a castelului.

Castelul Peleş, fosta reşedinţă de vară a regilor României, actualmente Muzeul Naţional Peleş

În calitate de bibliotecar regal, elveţianul Leopold Bachelin a ordonat riguros şi a realizat o descriere amănunţită a galeriei de tablouri achiziţionate de regele Carol I. De asemenea, el a avut privilegiul de a cunoaşte interioarele castelului Peleş şi de a discuta personal cu suveranul român şi cu soţia acestuia, regina Elisabeta.

Rezultatele muncii sale sunt cuprinse în câteva lucrări de referinţă: *Castel-Pelesch, résidence d'été du Roi Charles Ier de Roumanie à Sinaia. Notice descriptive et historique par Leo Bachelin. Avec 27 eaux-fortes et 38 gravures sur bois* (Castelul Peleş, reşedinţa de vară a regelui Carol I al României la Sinaia. Notă descriptivă şi istorică de Leo Bachelin. Cu 27 de gravuri în acvaforte şi 38 de gravuri pe lemn), Paris, 1893, şi *Le Château Royal de Sinaia* (Castelul regal de la Sinaia), Paris, 1893.

Clavecinul este descris în monografia lui Leo Bachelin, *Le Château royal de Sinaia*, pagina 9, fiind menţionat ca făcând parte din ansamblul budoarului reginei Elisabeta (Carmen Sylva). „Se remarcă de asemenea un clavecin de mare valoare istorică, al cărui mecanism datează din secolul al XVI-lea, în timp ce exteriorul, transformat cu timpul, decorat cu picturile lui Joseph Vernet,

ne conduce în secolul al XVII-lea, epoca în care acest curios instrument, care a aparţinut doamnei Elisabeth (1764 – 1794), sora lui Ludovic al XVI-lea, făcea parte din mobilierul castelului Montreuil“.

Conform catalogului manuscris, păstrat la Muzeul Naţional de Artă din Bucureşti, clavecinul a fost cumpărat de regele Carol I de la consulul german Felix Bamberg, în anul 1886, împreună cu un lot de picturi. La sfârşitul catalogului, Bamberg specifică: „la acestea, se mai adaugă un clavecin împodobit cu cinci picturi“. Clavecinul a fost aşezat, iniţial, la parter, în salonul mic, stil Louis XV, aparţinând reginei Elisabeta. Această încăpere a fost desfiinţată în a doua etapă de amenajare a castelului Peleş (1890 – 1914).

După construirea sălii de concerte a fost adus la etajul I. În timpul Primului Război Mondial, clavecinul este transportat la Nicolina-Iaşi, împreună cu alte piese de valoare din patrimoniul castelului. Revine la Peleş în anii 1920. În perioada 1948 – 1952, clavecinul se găsea la Palatul Regal din Bucureşti, împreună cu alte piese de artă din patrimoniul muzeului, revenind la Sinaia în anul 1954.

Să urmărim istoria Muntenegrului (Magazin istoric, nr. 2 – 3/2021) în secolul trecut.

MUNTENEGRU ÎNTRE RUSIA ȘI OCCIDENT

Dr. ION GABRIEL ANDREI

Războaiele Balcanice, soldate cu ocuparea și împărțirea Sandjak-ului de Novi Pazar și a Metohije între Muntenegru și Serbia, precum și cu anexarea de către Serbia pro-rusă a Kosovo și a Macedoniei Vardare, au determinat reacția Austro-Ungariei. Cum Muntenegru ajunsese să aibă o frontieră terestră comună cu Serbia, ce avea aspirații pan-sârbe în Balcanii de Vest, Austro-Ungaria a reușit să blocheze anexarea de către Muntenegru a orașului Skodra, care asigura Muntenegrului, și implicit Serbiei, un acces facil la litoralul adriatic. Trupele muntenegele au fost nevoite să se retragă din Skodra, iar orașul a fost atribuit nou constituitului stat albanez independent. De altfel, Austro-Ungaria a sprijinit constituirea Albaniei independente în 1912 tocmai ca o barieră în calea accesului Serbiei pro-ruse la Marea Adriatică. În contrapartidă pentru Skodra, Austro-Ungaria a făcut o concesie Rusiei și a renunțat să mai insiste ca Albania să obțină zona Gjakova/Djakovica din vestul Kosovo, locuită de etnici albanezi romano-catolici. Muntenegru a obținut vestul Kosovo, inclusiv mănăstirile sârbe medievale Peci și Decani, fără ca Serbia să se opună. În prezent, Serbia își fundamentează opoziția față de recunoașterea independenței Kosovo tocmai pe existența respectivelor mănăstiri medievale, deși Belgradul nu-și poate argumenta poziția și pe criteriul etnic, întrucât Kosovo este locuit în majoritate absolută de etnici albanezi, nu de etnici sârbi.

Infanteriști muntenegeeni mărșăluiesc spre front

Ultima jumătate de secol de existență a statului independent Muntenegru, în timpul domniei lui Nikola I (prinț între 1860 – 1910 și rege între 1910 – 1918), a fost marcată, exact ca și în pre-

zent, de o profundă divizare a populației muntenegele între adepții unirii cu Serbia și cei care o respingeau. Parlamentul Muntenegrului, constituit prin primele alegeri, din 1905, era divizat între Partidul Popular

(„Klubași”), unionist pro-sârb, și Adevăratul Partid al Poporului („Pravași”), care se pronunța pentru independență. Nikola I se sprijinea pe Adevăratul Partid al Poporului în eforturile sale de a evita atât anexarea

din „Începutul furtunii” ar putea determina o aproximativă datare a picturilor, spre sfârșitul vieții artistului, în perioada sa de declin (de altfel și restul peisajelor, întrucâtva sentimentale, dominate de lumina lunară).

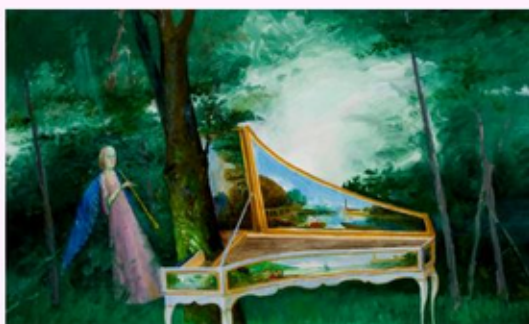
Compozițiile au o ordonare a maselor și planurilor bine echilibrată. Culisele, fundalurile în care apare arhitectura unor palate sunt de o geometrie în general clasică; în orașul care se conturează în fundal se remarcă turnul clansat al unei biserici sau mănăstiri (de sugestie gotică), iar folosirea în prim-planul culiselor a arborilor realizează efectul unei perspective aproape aeriene (impresia este întărită și de arhitectura podurilor din fundal).

Compozițiile sunt animate de personaje (spălătorese, pescari), apare și o familie de țărani, mai apoi o turmă de oi, acestea într-o stare de repaus mai ales (în cazul pescarilor se întrevede sfârșitul zilei de muncă, când se fac pregătirile de înapoiere pe țarm), eventual surprinse în conversații tandre.

Cromatic este dominant albastrul, în tonalități diferite de degradări spre gri, apar și nuanțe de violet, roșu, roșu pal, verde.

Piesa de o importanță excepțională, un unicat în România, este clasată în patrimoniul național la categoria tezaur.

Un grup de experți în restaurarea instrumentelor vechi, la inițiativa domnului Laurențiu Constantin, directorul Festivalului de muzică veche din București, a analizat și identificat starea de conservare a instrumentului, socotind că acesta este recuperabil.

„Clavecina reginei Elisabeta”,
un tablou de Ștefan Câlția

Au trecut pe la Peleş patru echipe de experți din diferite domenii și s-a ajuns la concluzia că instrumentul poate fi restaurat, pentru a fi readus la viață, nu doar de refacere, ca o mobilă splendidă. În viitorul apropiat, ar trebui să se deschidă la Peleş laboratorul local de restaurare, în care să înceapă restaurarea propriu-zisă.

Se lucrează la proiectul de restaurare a clavecinelui de mai mulți ani, în parteneriat public-privat între Asociația Antiqva și Muzeul Național Peleş. S-au parcurs toate etapele necesare, inclusiv acreditarea unui restaurator olandez, Ketil Haugsand, într-un domeniu în care noi nu avem experți, e vorba de mecanisme de clavicin și părți rezonatorii. Cu puțină șansă, clavicinul ar redeveni funcțional.

Trebuie să precizăm că procesul de restaurare este destul de costisitor, motiv pentru care, în câteva rânduri, s-au organizat o serie de evenimente, concerte pentru strângerea de fonduri.

Intenția nu este doar restaurarea clavicinelui, ci realizarea unui mic festival sau o stagiune de clavicin la Peleş, iar câțiva importanți claviciniști europeni au confirmat deja participarea. „Ar mai fi vorba de realizarea unui catalog, a unui film documentar și a unor înregistrări cu acest instrument”, a declarat domnul Constantin.

Fundația Ștefan Câlția sprijină proiectul Asociației Antiqva de restaurare a clavicinelui istoric Taskin, prin donarea lucrării semnate de artist „Clavicinul reginei Elisabeta”.

În speranța aducerii la viață de odinioară, clavicinul reginei Elisabeta a României îmbogățește patrimoniul castelului Peleş, așteptând vremuri mai bune. ■

**Radio
România
București fm [98,3 FM]**

ianuarie 1916 capitularea Muntenegrului.

Regele Nikola I nu și-a putut păstra tronul în contextul victoriei Antantei în 1918, astfel că Muntenegrul a fost inclus în Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor constituit la 1 decembrie 1918 prin proclamația prințului moștenitor regent al Serbiei, Aleksandar Karadjordjević.

Alipirea Muntenegrului la Serbia și detronarea dinastiei Petrovici Njegoș s-au făcut de Marca Adunare Națională a Poporului Sârb din Muntenegru – numită și Adunarea de la Podgorica –, la 25 noiembrie 1918, în urma unor alegeri controversate, câștigate la 19 noiembrie 1918 de gruparea pro-sârbă Partidul Poporului, care avea lista electorală pe buletine de culoare albă, în timp ce muntenegrenii care susțineau independența aveau buletinele verzi. De atunci, muntenegrenii care se opun unirii cu Serbia poartă denumirea de „Zelenași” („Verzii”), iar cei care o susțin „Bijelași” („Albii”). În momentul alegerilor, Muntenegrul se afla sub ocupația armatei sârbe. Guvernul Serbiei constituise deja la 15 octombrie 1918 un Comitet Executiv Central care a elaborat legislația electorală pentru alipirea Muntenegrului și dizolvase Parlamentul muntenegrean. Ca

și la alegerile parlamentare din 30 august 2020, și la alegerile din 19 noiembrie 1918 Biserica Ortodoxă Sârbă a susținut gruparea muntenegreană care viza unirea cu Serbia. Titularul listei pro-sârbe cu buletine de vot albe a fost mitropolitul ortodox de Peci, Gavriilo Dozici.

Regele Nikola I nu a recunoscut legitimitatea Adunării de la Podgorica și a continuat să susțină constituirea unei confederații iugoslave, în care Muntenegru să fie partener egal în drepturi cu Serbia. Nici „Zelenași” nu au recunoscut legitimitatea Adunării de la Podgorica. „Zelenașii” au organizat, în capitala Cetinje, Rășcoala de Crăciun (pe stil vechi) din ianuarie 1919, sub comanda lui Krsto Zrnov Popovici, împotriva anexării Muntenegrului la Serbia, care a fost înfrântă de armata sârbă. După victoria unioniștilor pro-sârbi și anexarea Muntenegrului la Serbia, au fost arestați politicieni muntenegreni care se opuseseră, precum Bozo Petrovici Njegoș care fusese premier timp de 26 de ani, până la primele alegeri parlamentare din 1905. Andrija Radovici, fost protejat al lui Nikola I, devenit în 1907 prim-ministru și ministru de Externe și principal promotor al unirii cu Serbia, lider al Partidului Poporului, a fost în 1918 principala forță

motrice politică internă din Muntenegru care a determinat victoria unioniștilor „Bijelași” la alegerile pentru Adunarea de la Podgorica și anexarea la Serbia. Andrija Radovici a evoluat din postura de arestat ca opozant față de regele Nikola I la cea de conducător al Comitetului Executiv Central pentru unificare și de deținător al locului secund, după mitropolitul Gavriilo Dozici, pe lista electorală victorioasă a „Bijelașilor” în 1918.

Familia Petrovici Njegoș, odată cu plecarea în exil, a avut atitudini oscilante față de includerea Muntenegrului în Iugoslavia. Prințul moștenitor al tronului, Danilo, a renunțat la drepturile sale în martie 1921, după mai puțin de o săptămână de la decesul tatălui, regele Nikola I. Noul moștenitor al tronului, prințul Mihajlo, a renunțat la drepturile sale în 1929 și a recunoscut apartenența Muntenegrului la Regatul Iugoslaviei, motiv pentru care a primit o pensie de stat din partea regelui Aleksandar Karadjordjević. În 1941, prințul Mihajlo a refuzat oferta făcută de miniștrii de Externe ai Italiei fasciste și Germaniei naziste de a urca pe tronul unui regat al Muntenegrului aflat sub protectorat italo-german. După Al Doilea Război Mondial, prințul Mihajlo a acceptat să revină în Iugoslavia la invitația lui Josip Broz Tito, lucrând pentru scurt timp în M.A.E. iugoslav. Ulterior, a intrat în opoziție față de Tito și a plecat din nou în exil, activând în cadrul emigrației sârbe anti-titoiste. Actualul moștenitor al tronului, prințul Nikola, a sprijinit independența Muntenegrului față de Serbia la referendumul din 21 mai 2006.

Participanți la Adunarea de la Podgorica

Munteneșului de Serbia, cât și pierderea propriului tron în fața dinastiei Karadjordjević din Serbia. Unioniștii – Partidul Poporului – au alternat cu Adevăratul Partid al Poporului în câștigarea alegerilor parlamentare din Muntenegru, exact ca și în actualul Muntenegru de după dezmembrarea R.S.F. Iugoslavia.

În 1914 Muntenegru și Serbia au inițiat discuții privind eventualitatea constituirii unui stat comun. Regele Nikola I dorea ca Muntenegru să devină partener cu drepturi egale al Serbiei în cadrul unei confederații, practic o avanpremieră a Uniunii Statelor Serbia și Muntenegru din anii 2000, și nu ca Muntenegru să devină o simplă provincie a Serbiei. În consecință, discuțiile privind forma viitoarei unificări nu au avut vreun rezultat, iar Serbia și implicit Rusia nu au obținut accesul la Marea Adriatică.

Muntenegru și-a evidențiat importanța geo-strategică în Primul Război Mondial, când a fost aliat al Serbiei și al Rusiei și, în plan mai larg, al Antantei, împotriva Puterilor Centrale. Franța a sesizat utilitatea Muntenegrului pentru eforturile de anihilare a bazei navale militare austro-ungare din golful Boka Kotorska și a trimis în sprijinul armatei munteneșene piese de artilerie care, amplasate pe Muntele Lovćen, au bombardat portul Kotor. Flota austro-ungară din Kotor a distrus bateriile de artilerie și fortificațiile franco-munteneșene de pe Muntele Lovćen în octombrie 1914, precum și portul Bar în 1915, pentru a împiedica aprovizionarea, pe cale maritimă, a armatelor muntene-

Nikola I în 1916

greacă și sârbă.

Serbia nu a renunțat la obiectivul obținerii ieșirii la Marea Adriatică și, dacă nu l-a putut convinge pe regele Nikola I să accepte anexarea Muntenegrului, a încercat să încorporeze Albania. La 17 septembrie 1914, premierul sârb Nikola Pašić a încheiat cu premierul albanez Esad Pașa Toptani Tratatul de alianță de la Niș, prin care Serbia obținea dreptul de a construi o cale ferată până la portul adriatic albanez Durrës. Practic, Albania intra sub controlul Serbiei. Esad Pașa Toptani fusese comandantul garnizoanei militare otomane din Skodra care capitulase în fața armatei munteneșene în aprilie 1913, în primul război balcanic. În vara anului 1915 armata sârbă ocupa Albania, iar Belgradul consolidă pozițiile premierului albanez Esad Pașa Toptani.

Prin Pactul de la Londra din 28 aprilie 1915, care a determinat intrarea

Italiei în Primul Război Mondial de partea Antantei, Muntenegrului i s-a promis anexarea zonelor Boka Kotorska și Dubrovnik, iar Serbiei anexarea Dalmației centrale, cu marele oraș portuar Split și cu Peninsula Pelješac. Nordul Albaniei, cu orașul Skodra și portul adriatic San Giovanni di Medua/Shengjin, urma să fie împărțit între Muntenegru și Serbia, care astfel ar fi trebuit să se extindă până la râul Drin. Râul conecta Marea Adriatică de Kosovo și de Macedonia Vardară deținute de Serbia,

Prin victoria din 6 – 7 ianuarie 1916, în lupta de la Mojkovac, armata munteneșă a blocat temporar ofensiva trupelor austro-ungare, permițând armatei Serbiei să se retragă spre Albania până în Insula Corfu din Grecia, de unde a fost evacuată de Antantă.

Însă tot în ianuarie 1916, zona golfului Boka Kotorska și orașul Kotor au constituit punctul de pornire al ofensivei decisive a armatei austro-ungare, care în aceeași lună a reușit să înfrângă armata munteneșă, determinându-l pe regele Nikola I să accepte negocieri pentru armistițiu. Deși în final regele Nikola I nu a semnat armistițiul și s-a refugiat în exil, Guvernul munteneșă a acceptat în

Balon de supraveghere austro-ungar în golful Kotor

Krsto Zrnov Popovici

laborat pe front cu partizanii comuniști titoiști. În replică, Germania nazistă a ocupat militar Guvernoratul Muntenegru, inclusiv Sandjak-ul, precum și Provincia Cattaro – golful Boka Kotorska, Guvernoratul Dalmației, Istria, fosta zonă de ocupație militară italiană din sudul Statului Independent Croația (NDH) și Regatul Albaniei, pentru a controla Marea Adriatică și a împiedica o debarcare a Aliaților pe litoralul ex-iugoslav.

Populația Muntenegrului a avut o atitudine diversă față de regimul de ocupație al Axei. Politica Italiei fasciste a fost sprijinită de susținătorii independenței Muntenegrului anti-sârbi din gruparea „Zelenașilor” („Verziji”), conduși în plan militar de Krsto Zrnov Popovici și în plan politic de Sekula Drljević, fideli dinastiei Petrović Njegoš.

Elocvent pentru diversitatea atitudinii muntenegrenilor față de unitatea cu sârbii în cadrul Iugoslaviei este faptul că Krsto Zrnov Popovici a recunoscut în anul 1929 statul iugoslav, dar în 1942 a constituit Brigada Lovćen, ce a luptat alături de trupele italiene de ocupație în Al Doilea Război Mondial împotriva partizanilor titoiști. Un fiu al său a luptat contra Axei

în rândurile partizanilor, pierzându-și viața, iar al doilea fiu a activat în eşaloanele superioare ale Armatei Populare Iugoslave (JNA). Tot ca o ironie a istoriei, Veljko Milatović, un partizan titoist muntenegrean care l-a ucis în luptă în 1947 pe Krsto Zrnov Popovici și care ulterior a fost promovat în funcțiile de președinte al Parlamentului și al Președinției Muntenegrului, a devenit, începând cu anii 1960, un promotor al originii etnice diferite față de sârbi a muntenegrenilor și un adversar al alipirii Muntenegrului la Serbia din 1918. Tot Veljko Milatović s-a încadrat în curentul muntenegrenilor, precum Sekula Drljević și Savici Marković Stedimlja, care susțineau amplificarea colaborării cu Croația, ca obstacol față de anexarea Muntenegrului de Serbia. Jovan Plamenac, liderul politic al Răscoalei de Crăciun din ianuarie 1919 a „Zelenașilor”, fost ministru muntenegrean al Educației și de Interne, a devenit premier al Guvernului muntenegrean în exil, însă în 1925 a recunoscut statul iugoslav și a devenit un politician centralist la Belgrad. După ocuparea Muntenegrului de armata italiană, a devenit un colaborator al liderului muntenegrean anti-sârb Sekula Drljević și a fost asasinat de partizanii titoiști în 1944.

Sekula Drljević, ministru în perioada antebelică, a fost liderul Partidului Federalist Muntenegrean, care în Iugoslavia interbelică a militat pentru o autonomie sporită a Muntenegrului și în final pentru independența deplină față de Belgrad. Sekula Drljević s-a încadrat și el în curentul muntenegrenilor care au cooperat cu politicienii croați.

Sekula Drljević

După ocuparea Muntenegrului de trupele italiene și germane în aprilie 1941, Sekula Drljević a devenit președintele Comitetului Guvernamental, constituit în contextul proclamării, la 12 iulie 1941, a Regatului Muntenegrului independent. Poziția sa a fost subminată de declanșarea, la 13 iulie 1941, a revoltei armate a partizanilor comuniști titoiști și a cetnicilor monarhiști pro-sârbi. Sekula Drljević a fost îndepărtat de Italia de la conducerea Comitetului Guvernamental în septembrie 1941, chiar înainte ca, în octombrie 1941, Regatul Muntenegrului să devină Guvernorat al Italiei. În perioada ocupației Axei, Sekula Drljević a lansat teoria că muntenegrenii, ca urmași ai illirilor, sunt un popor diferit față de poporul sârb slav. Sekula Drljević a colaborat politic și militar cu conducerea ustașă a Statului Independent Croația (NDH). Tot împreună cu ustașii, Sekula Drljević a participat la lichidarea comandantului cetnic pan-sârb din Muntenegru, Pavle Djurišić, în aprilie 1945, dar la rândul său a fost asasinat de cetnici în exilul din Austria, după încheierea războiului, în noiembrie 1945.

(Va urma)

În Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Muntenegrul a evoluat treptat spre statutul de Banovina Zeta, care inițial includea nu doar golful Boka Kotorska, ci și Dubrovnik. După constituirea Banovinei Croația prin acordul Sporazum Cvetković – Macek din 26 august 1939, Banovina Zeta a păstrat doar golful Boka Kotorska.

Cercurile politice belgrade urmăreau ca toate banovinele iugoslave situate la est de Banovina Croația să se unifice în cadrul unei Serbii Mari, care să includă Muntenegrul, însă planurile au eșuat în urma invadării și ocupării Regatului Iugoslaviei de Axă, în aprilie 1941.

Muntenegrul a intrat în sfera de influență a Italiei fasciste. Ducele Benito Mussolini a încercat să impună controlul italian asupra întregii Mări Adriatice, adică să repare ceea ce naționaliștii iredențiști italieni considerau a fi „mutilarea victoriei” Italiei din Primul Război Mondial, întrucât Antanta nu-și respectase promisiunile teritoriale oferite Italiei prin Pactul de la Londra, din 26 aprilie 1915. Muntenegrul

Regina Elena a Italiei

constitua o parte a aspirațiilor lui Benito Mussolini de a retransforma Marca Adriatică și Marca Mediterană într-o *Mare Nostrum*, ca în perioada Imperiului Roman.

Aflat sub ocupația militară a Italiei fasciste, Muntenegrul a fost proclamat regat independent la 12 iulie 1941, apoi guvernat la 3 octombrie 1941. Refacerea statalității Muntenegrului sub diverse forme s-a datorat reginei Italiei, Elena, fiica ultimului rege muntenegrean, Nikola I. Entitatea muntenegreană controlată militar de Italia fascistă

cuprindea arealul Muntenegrului de până la Primul Război Mondial, dar fără zonele majoritar etnic albaneze Ulcinj, Tuzi, și majoritar slavo-musulmane (actual boșniace) Plav, Gusinje și Rozaje, care au fost atribuite Albaniei Mari, aflate în uniune personală dinastică tot cu Italia. În compensație, Muntenegrul a obținut vestul și centrul Sandjak-ului sârbesc, cu Priboj, Prijepolje, Sjenica și Nova Varoš. De asemenea, a obținut și municipalitatea Sutomore, care fusese anexată de Austro-Ungaria la Congresul de la Berlin din 1878, lărgindu-și astfel accesul la litoralul adriatic. Însă zona golfului Boka Kotorska și arealul Budva, care făcuseră parte din Austro-Ungaria și până la Congresul de la Berlin din 1878, precum și arealul Sutorina din Herțegovina și zona Prevlaka din Croația au fost anexate direct de Italia fascistă. Astfel s-a constituit Provincia Cattaro, inclusă în Guvernatorul Dalmației.

După ce Italia a semnat Armistițiul la 8 septembrie 1943, trupele italiene de ocupație s-au dezintegrat: fie s-au retras în Italia, fie au co-

Bozo Petrovici Njegoș

Danilo Petrovici Njegoș

Mihajlo Petrovici Njegoș, cu soția

Alexandru Duțu (primul din dreapta), alături de Florin Constantiniu și Paul Cernovodeanu (ultimul din stânga)

Alexandru Elian, la întâlnirile Rugului Aprins de la Mănăstirea Antim, încă din studenție, așadar la conferințele desfășurate între anii 1944 – 1948.

Chiar dacă nu a fost reținut nici în lotul Rugului Aprins, după anul arestării confrăților săi (1958), Alexandru Duțu nu a avut deloc o viață ușoară. A publicat cu pseudonim în revistele Bisericii Ortodoxe Române, i-a fost refuzată activitatea de profesor, astfel încât a ajuns să predea oficial abia după anul 1989. Lucrează ca simplu angajat la Biblioteca Academiei Române. Ulterior, Alexandru Duțu a devenit cercetător la Institutul de Studii Sud-Est Europene (I.S.S.E.E.), de la înființarea acestuia, în 1963. Are posibilitatea unor călătorii de studii și a participării la conferințe internaționale începând cu finalul anilor '60. După anul 1989 este ales director al I.S.S.E.E.; de asemenea, predă la Facultatea de Istorie și la Facultatea de Științe Politice (Universitatea din București) și este profesor-invitat la prestigioase universități din Franța, Germania și S.U.A.

SIMILITUDINI ȘI CORESPONDENȚE

Dintre studenții Rugului Aprins dedicați studiului umanitar, Alexandru Duțu pare să fie cel mai apropiat de profesorul Alexandru Elian (*Magazin istoric*, nr. 9/2020). Împreună sau separat, au frecventat aceleași cercuri, au același gen de scrieri, chiar dacă Al. Duțu este mult mai prolific.

Ceea ce se poate observa la profesorul

Alexandru Duțu este o uluitoare deschidere culturală universală, fiind foarte discret însă în perioada comunistă în ceea ce privește căutările sale personale de ordin spiritual, în siajul Rugului Aprins. Se poate afirma însă, fără nicio rețineră, că opera lui Alexandru Duțu este impregnată de Duhul Rugului Aprins. Iată mai jos un singur argument.

Deloc întâmplător, Alexandru Duțu abordează uneori aceleași subiecte ori mari teme de cercetare cu cele ale altor personalități ale Rugului Aprins. Atașat cu precădere de istoria ideilor și de

literatura comparată, de circulația și receptarea marilor cărți ale Occidentului în Țările Române, între secolele XVII – XIX, Alexandru Duțu este autorul unui splendid volum intitulat *Cărțile de înțelepciune în cultura română* (Editura Academiei, București, 1972), a cărui ediție inițială a apărut sub egida I.S.S.E.E. în limba franceză (1971). Dar opera profesorului și cercetătorului este mult prea vastă și relativ cunoscută, nu o mai amintesc aici.

Remarcabil, de pildă, a fost capitolul dedicat *timpului* în ediția *Mineielor*, publicate de Episcopul Chesarie al Râmnicului – a se vedea

Dedicația dată lui Alexandru Elian pe volumul Umaniștii români și cultura europeană

ALEXANDRU DUȚU ȘI RUGUL APRINS

MARIUS VASILEANU

Figură discretă, de o uriașă cultură, profesorul Alexandru Duțu (1928 – 1999) este una dintre personalitățile importante care au participat la întâlnirile Rugului Aprins, chiar dacă prezența sa acolo pare să fi fost mai degrabă marginală.

Fotografie din arhiva Claudia Tita

Istoricul mentalităților, teologul și cercetătorul Alexandru Duțu s-a născut în anul 1928 în București. Foarte apreciat în mediile intelectuale, mai ales după anul 1989, când a devenit profesor la Universitatea din București și director al Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, viața acestuia este relativ cunoscută (dar este necesar și un mic avertisment: uneori s-au mai făcut confuzii între Alexandru Duțu și istoricul militar Alesandru Duțu, mai tânăr cu două decenii).

VREMURI TULBURI

În buna tradiție interbelică, Alexandru Duțu urmează în paralel, între anii 1945 – 1949, și își ia licența la Facultatea de Drept și la Facultatea de Litere (Universitatea din București, ambele). Ulterior, între anii 1956 și 1958 urmează cu discreție și cursurile Facultății de Teologie Ortodoxă, tot în București.

În *Jurnalul fericirii* (Editura Polirom, 2008), Nicolae Steinhardt îl enumeră pe Alexandru Duțu între studenții „clandestini” ai Facultății de Teologie Ortodoxă, alături de Virgil Cândea și Paul

Simionescu, desigur, o mică exagerare din partea viitorului monah de la Rohia, ceea ce nu exclude o prezență discretă la cursuri (pagina 347). Vremurile erau tulburi, anii '50 erau plini de situații social-politice neașteptate, atât în plan național, cât și internațional. Moartea lui Stalin (1953) și Revoluția din Ungaria (1956) au adus, din păcate, doar o aparentă destindere în lagărul socialist, flancată, plătită, cu arestarea – în scop demonstrativ, față de Moscova – a unei întregi pleiade de intelectuali români. Din motive care încă trebuie cercetate, în afară de N. Steinhardt, arestat în lotul Noica – Pillat, niciunul dintre cei sus-menționați nu au fost arestați, așadar, nici Alexandru Duțu.

Dar întâlnirile acestora nu erau numai de ordin cultural, ci și spiritual. Astfel, același N. Steinhardt îl enumeră pe Alexandru Duțu, alături de colegii săi, printre participanții la întâlniri organizate de părintele Mihai Avramescu, tineri pe care îi consideră „cercetători fideli ai după-amiezilor și serilor de la Schitul Maicilor” (vezi *Jurnalul fericirii*, pagina 347).

Și părintele Andrei Scrima subliniază participarea lui Alexandru Duțu, împreună cu

coloniștilor romani. Speculează apoi perpetuarea unor obiceiuri administrative contemporane lui (schimbarea unor dregători cu prilejul Anului Nou), punându-le în legătură cu epoca coloniștilor romani. Ideea continuității este afirmată răspicat mai târziu, românii fiind numiți „strănepoții râmleilor” (în prefața la *Mineul* pe luna martie).

Dar pe lângă desemnarea „spațio-temporală sacră” pe care am întrezărit-o mai sus observăm o altă interesantă poziționare și față de „timpul contemporan”. Alexandru Duțu remarcă faptul că „Tema centrală aleasă de Chesarie, și așteptată de cititorii săi, e evoluția istoriei și timpul” (pagina 133). Noi nu putem însă ignora starea de monah în care se afla Chesarie, om care, ajuns pe o anume treaptă duhovnicească, este deopotrivă legat de timpul sacru, pe lângă cel istoric. Mai mult, Chesarie sacralizează istoria: el nu începe cu *Mineul* pe luna septembrie, cum ar fi fost firesc, cu debutul anului bisericesc, ci cu cel pe octombrie „fiindcă într-o aciașă lună au luat început rânduiala țării, ce prin pace s-au așezat” (făcând aluzie la Tratatul de la Kuciuk-Kainargi din 1774). Desigur că erau evenimente prea proaspete pentru ca acest „ziar”, care urma

să apară sub forma unor prefețe în 12 numere consecutive, să nu profite. Poate fi și o figură de stil, dar spațiul mental, parțial mitologic, în care se mișcă Chesarie ne îndeamnă să întrezărim o formă de binecuvântare aici, adresată păcii și noului timp ce va să vină.

Alexandru Duțu scrie că aceste pasaje-avertisment din prefața pe octombrie „băgați seamă la noimele ce să cuprind în slujbe” și „noimele toate să zidesc și alcătuiesc din materia vieții” sunt „o nuanță dantescă” de camuflare a intențiilor politice ale lui Chesarie. Este o perspectivă îndreptățită și perfect posibilă. Alexandru Duțu recunoaște „scriitorul ecleziastic” din Chesarie, dar pune accentul pe istorie. Noi îndrăznim a așeza accentul, în „perspectiva inversă” (Pavel Florenski), pe teologie și pe respirație duhovnicească. Este meritul marelui istoric însă de a sublinia (p. 137): „Chesarie menține conceptul bizantin al «sinergiei», care exprimă această relație reciprocă dintre divinitate și voința umană”.

Și în cazul lui Al. Duțu, precum la părintele Andrei Scrima, metamorfozele timpului sacru generate de experiența Rugului Aprins devin seducătoare. ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 mai 2021, prin poștă, e-mail sau Facebook, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și adresa dumneavoastră și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista *Magazin istoric*.

– Ce temperatură a consemnat generalul Erich von Falkenhayn când se afla în Munții Făgăraș, în timpul Primului Război Mondial și a fost nevoit să rechiziționeze munca civililor, inclusiv a femeilor?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din februarie 2021 este:

Coloșii lui Memnon

Premiul de un abonament pe un an la revista *Magazin istoric* a fost câștigat de domnul **Emanoil Popa**, din **Alba Iulia**, jud. Alba.

Abonamentul se efectuează începând cu luna iulie 2021.

Adresa noastră: **Magazin istoric**, C.P. 15-702, Of. P. 15, sect. 1, București
E-mail-ul nostru: **mistoric@gmail.com**

volumul lui Alexandru Duțu *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700–1821)*, Editura pentru Literatură, București, 1968. Mă refer aici la similitudini și corespondențe mai puțin vizibile între aceste pagini scrise de Alexandru Duțu și studiul lui Andrei Scrima intitulat *Timpul Rugului Aprins* (Editura Humanitas, București, 2012).

Cu Paul Cernovodeanu

Șerban, cărțile marelui Brâncoveanu („podurile întru Oameni”). Al. Duțu subliniază că ideea de sacralitate la Chesarie se îmbină aici cu ideea de țară și cu cea de cultură. Epoca modernă aduce împlinirea a ceea ce era firesc să se întâmple. Să nu uităm că avem de-a face cu o carte-

calendar de ordin sacru. Iar prefața la *Mineie* aduce, iată, în ordinea sacră, elemente ale istoriei vii. „Aceste trei axe de coordonate: orizontală”, prima (podul de pe Pământ), „verticală”, a doua (podul spre Cer) și „antero-posterioară” a treia, (podul întru Oameni, dar și intrarea într-o altă istorie, poate) – epocile istoriei, după Chesarie, descriu o cruce cu trei dimensiuni, simbol viu al tuturor tradițiilor, inclusiv cea creștină. Dar aceste epoci vin să întărească credința și nu să o tulbure.

Fără a avea anvergură stilistică și fără a expune vreo sistemă, Chesarie aduce cu sine imaginea omului deplin împăcat cu sacralul, sub orice formă s-ar manifesta acesta. Lecturile sale racordate deopotrivă Estului și Vestului european nu stânjenesce cu nimic exprimarea fluidă, echilibrată. Receptiv la ideile Iluminismului, Chesarie devine mai ortodox – arătând parcă una dintre fațetele ascunse, potențiale, ale unui creștinism pe care abia începem a-l descoperi (după exprimarea preotului și scriitorului ortodox Al. Schmemmann). Meditațiile lui Chesarie sunt însă, cu siguranță, focalizate pe formarea unei conștiințe naționale. Însăși marca adresabilitate pe care o au *Mineiele*, comparativ cu celelalte scrieri bisericești, mai elitiste, arată că era un demers bine gândit acela de a algea tocmai aici să facă prefețele, îmbrățișând anumite teme naționale.

EVOLUȚIA ISTORIEI ȘI TIMPUL

Latura orientală a prefețelor dă suculență și mister, deoarece Chesarie nu separă mitologicul de istoric. El îi citează în prefața pe ianuarie pe Dio Cassius și pe Meletie Geograful, vrând să demonstreze continuitatea românilor ca urmași ai

TREI AXE DE COORDONATE

În cuvintele noastre, analiza lui Alexandru Duțu se poate rezuma în cele ce urmează.

Cu editarea și răspândirea *Mineielor* lui Chesarie „s-a desăvârșit pentru totdeauna românizarea slujbelor religioase”, afirma regretatul istoric și profesor Mircea Păcurariu, recent plecat dintre noi. Mai mult, fiecare *Minei* conține o prefață (Chesarie nu a trăit decât până la editarea primelor șase *Mineie*) plină de învățăminte.

Răscolitor este pasajul din prefața la *Mineii* lunii noiembrie în care Chesarie ne introduce într-o adevărată istorie sacră a Țării Românești compusă din trei legendare epoci (*epohas*). Prima epocă este cea a întemeierii, epocă a războaielor fondatoare între daci și romani. O a doua epocă, consideră Chesarie, este cea a zidirii – loc unde îi atribuie lui Radu Negru Vodă rolul de întemeietor al țării. În sfârșit, a treia este epoca zidirii prin cultură, ceea ce înseamnă din punctul său de vedere și o epocă a tălmăcirii „de pe slavonic pe limba românească”. Evident, Chesarie se simte dator să-i amintească în acest punct pe Matei Basarab, pe Șerban Cantacuzino și, mai cu seamă, pe Constantin Brâncoveanu.

Fiecare epocă legendară are propriile-i isprăvi. Prima – urmele podului lui Traian („podul de pe Pământ”, am putea spune); a doua, printre altele, aduce ca dovadă mănăstirile precum cea de pe Argeș („podurile spre Cer”). În cazul celei de a treia perioade, rolul tipăriturilor este clocvent: *Pravilele* lui Matei Basarab, *Biblia* lui

Un exemplu reușit de restaurare: cetatea Rupea, ...

paradox al neputinței. Monumentele istorice sunt asaltate de intervenții ad-hoc neautorizate, unele modernist-agresive, care folosesc termopanele, inexistente în epoca în care au fost înălțate, ce le distrug valoarea culturală. Pe de altă parte, unele comunități au intrat într-o stare de resemnare, iar obiectivul de patrimoniu a devenit un simplu obiect de decor, fără semnificație.

Distribuția acțiunilor de salvare a patrimoniului imobil la nivel național este inegală și îmbracă aspecte diferite, în funcție de respectul pe care comunitatea locală îl acordă memoriei trecutului și de sprijinul oferit de unele asociații cu atribuții în domeniu. Orice intervenție neautorizată asupra unor monumente istorice declanșează o emoție socială, la fel și căderea în ruină a unor clădiri istorice, unele mergând până la dispariția din istorie. Obiectivele culturale încorporează potențialul uman creator la un anumit timp istoric,

... și un monument care așteaptă de ani buni să fie salvat: biserica Mănăstirii Chiajna

iar pe baza cunoștințelor pe care le transmit se poate recrea o epocă. Pe fundațiile fostelor lăcașuri de cult, construite din lemn, se ridică biserici semete, din piatră sau cărămidă, cu fresce și icoane ce poartă semnătura unor pictori români și străini renumiți. Multe dintre bisericile ridicate în secolul al XIX-lea nu sunt declarate monumente istorice, deși păstrează urme ale trecutului de o valoare inestimabilă. Cu toate acestea, ele sfidează anii și intemperiiile, într-o așteptare mândră, care să le rezerve locul în istoria la care au fost martore sau pe care au înfruntat-o. Au dispărut turnuri de apă, porturile s-au deplasat mai în amonte sau în aval fără să existe o plăcuță comemorativă care se amintescă de evenimentele majore ce s-au derulat aici. Vorbim, iată, de o istorie care se mai păstrează ascunsă prin diferite arhive, o poveste pe care o cunoaștem fragmentar, dar o putem reîntregi aplicând și tehnici de istorie orală.

Profesorii de istorie, prin experiența lor, pot veni în sprijinul autorităților locale cu soluții concrete de conservare și valorizare a patrimoniului cultural, istoric și natural. Scopul concursului, dincolo de semnarea unor bunuri cu valoare de patrimoniu sau a degradării unor monumente istorice, este de a responsabiliza autoritățile locale și pe proprietarii sau administratorii unor imobile în acțiunea de salvare a memoriei trecutului, de a crea arhive istorice ale acestor bunuri ce vor deveni resurse educaționale deschise pentru toți cei interesați să fixeze aceste repere istorice pe harta de turism istoric și cultural a localității. Participarea la acest concurs oferă prilejul ca fiecare comunitate să-și poată face cunoscută istoria, printr-o manieră gândită în ansamblu, în cadrul întâlnirilor comune cu reprezentanți ai autorităților locale, direcțiilor județene pentru cultură, muzeelor sau centrelor de conservare a culturii tradiționale etc, cu ocazia prezentării portofoliului de participanți înscrși în competiție.

Orice bun de patrimoniu are o poveste fascinantă care trebuie cunoscută și îmbogățită prin aportul unor noi cercetări. Este rândul nostru să preluăm acest tezaur și să-l trecem generațiilor viitoare pentru ca și ele să se bucure de realizările înaintașilor lor. Ce motive am avea să transmitem acest tezaur înjumătățit, când noi, generațiile de azi, am avut privilegiul de a ne bucura, pentru prima oară în istorie, de o viață trăită în pace, construită tocmai pe sacrificiul trecutului, pe care trebuie să-l onorăm azi? ■

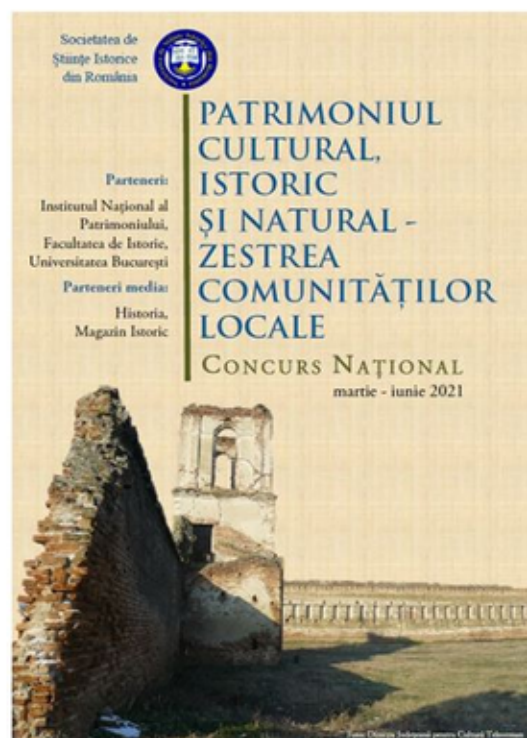
PATRIMONIUL CULTURAL, ISTORIC ȘI NATURAL ZESTREA COMUNITĂȚILOR LOCALE

Prof. ELENA ICHIM
Președinte Filiala Teleorman a S.Ș.I.R.

În perioada martie – iunie 2021, Societatea de Științe Istoric din România (S.Ș.I.R.), prin Departamentul de Programe și Proiecte, organizează Concursul Național „Patrimoniul cultural, istoric și natural – Zestrea comunităților locale”, având ca parteneri Institutul Național al Patrimoniului, Facultatea de Istorie a Universității București și revistele Magazin istoric și Historia.

Ideea proiectului a plecat de la atitudinea, din ce în ce mai răspândită, de indiferență față de conservarea memoriei istorice. Pentru a ține treaz trecutul în conștiința colectivă, trebuie ca școala să devină o instituție culturală ce pune accentul și pe educația pentru patrimoniu. Această concepție trebuie să fie susținută prin implicarea noastră în acțiuni de educație pentru protejarea memoriei trecutului, a tradițiilor și valorilor identitare. Valoarea culturală, educativă a patrimoniului este de interes public.

Concursul Național „Patrimoniul cultural, istoric și natural – Zestrea comunităților locale” se va desfășura pe parcursul a trei ediții, fiecare dintre ele abordând o componentă a patrimoniului. Ca urmare a reglementărilor impuse de pandemia generată de SARS-CoV-2, ediția din acest an se va desfășura în format electronic și constă

în realizarea unui portofoliu, alcătuit din text și imagini, despre patrimoniul material imobil. Sunt două categorii de obiective pe care le avem în atenție: bunurile de patrimoniu care sunt declarate monumente istorice, dar sunt intrate în proces de degradare, și bunurile cu valoare de patrimoniu, ce pot fi incluse pe lista monumentelor istorice pentru a putea fi salvate, cât încă nu este prea târziu. Patrimoniul imobil este, de departe, cel mai vitregit. Toată această creație materială, exprimată în tehnici de lucru, forme și stiluri arhitecturale încărcate de rafinament și eleganță, de experiențe de viață cotidiană, a desființat privirile vreme de sute de ani, a înfruntat două războaie mondiale și un plan absurd de urbanizare forțată. Cu toate că azi avem posibilitatea și instrumentele legislative necesare pentru a interveni cât mai eficient în conservarea și protejarea patrimoniului, asistăm la un

ABSINTUL O LICOARE HALUCINOGENĂ?

THEO STĂNESCU-STANCIU

În ultimii ani, în marea majoritate a barurilor din întreaga lume, o băutură specială te îmbie să o deguști, să îi apreciezi tăria și strălucirea verzuie, sorbind-o încet, ca într-un ritual, utilizând pahare și lingurițe speciale, uneori chiar... fântâni, realizate în așa fel încât din cele trei robinete atent reglate să cadă picătura perfectă peste un cub de zahăr.

Absintul a fost asociat adesea cu personalitățile extravagante din lumea artelor, precum Verlaine, Baudelaire, Picasso, Modigliani, Hemingway sau Scott Fitzgerald, care l-au consumat uneori până la auto-distrugere. Am auzit despre tăria sau parfumul său aparte, dar puțini știm că absintul a avut parte de o istorie cu multe suferințe și coborâșuri, poate una dintre cele mai fascinante povești din întreaga și spectaculoasa lume a băuturilor alcoolice.

● O nouă băutură se luptă cu alte 1.500!
● „Cocaina veacului al XIX-lea” ● Pelin și alcool – ingredientele unui leac perfect ● Cine a fost Domnișoara Henriod? ● Ora verde ● Când pe Doubs curgea absint ● „Nebunie la sticlă”

Franța lui Napoleon al III-lea – împăratul blamat de mulți dintre francezi pentru politica externă catastrofală – a rămas în istorie și ca una dintre cele mai efervescente epoci nu numai în ceea ce privește dezvoltarea internă sau remodelarea Parisului, cât și cea a artelor (vizibil încurajate de Eugénie de Montijo, 1826 – 1920, consoarta de origine spaniolă). Luxul festinelor de la Curte avea să conducă și la transformarea creațiilor culinare în adevărate opere gastronomice,

în timp ce tabieturile din jurul meselor să fie reevaluate.

Devenise un gest la modă să începi măcar cea mai importantă masă a zilei cu un aperitiv – așa-numita „apă a vieții” –, menit nu numai să sporească apetitul, ci, mult mai important, să ajute la menținerea sănătății. Încă din Evul Mediu, alchimiștii distilaseră alcool, folosind și macerarea diverselor ingrediente. Așa se pare că ar fi luat naștere multe lichioruri speciale, precum vestitul în Franța „Chartreuse”, care, conform

PELINUL ÎNTRE MAGIC ȘI RITUAL

Pelinul, *Artemisia absinthium*, este actantul principal de Armindeni, sărbătoare cunoscută în popor și ca Ziua pelinului sau Ziua bețivilor. Proverbul mărturisește locul important pe care această plantă îl are în imaginarul popular. Numele său vine de la cel al zeiței grecești, protectoarea animalelor sălbatice și a vânătorii – Artemis. Antichitatea i-a descoperit numeroase calități în combaterea efectului otrăvitor al cucutei, al ciupercilor otrăvitoare și al mușcăturilor dragonilor de mare.

Dr. GEORGETA ROȘU

Dacă ne referim la semnificația numelui său în limba germană și engleză, atunci trebuie să subliniem faptul că înseamnă „păstrătorul minții”, adică asigură un bun echilibru mental și sporește abilitățile mentale ale unui individ.

Englezii îi considerau semințele ca fiind sfinte. Această plantă perenă, ierboasă, înflorește vara. De aceea e considerat și un simbol al soarelui. Florile lui sunt plăcut mirositoare și delicat colorate în alb-albastru. Este foarte des folosit ca medicament atât în tratarea oamenilor cât și a animalelor. Este un bun excitant gastric, antiinflamator, antihelmintic, dar și un bun cicatrizant intern și extern și un bun tonic. În ziua de Armindeni (1 Mai) se bea ceai de pelin pentru a calma durerile de stomac. Locuitorii satelor din zona Sucevei adunau flori de pelin, le pisau și beau sucul pentru a se trata de friguri.

Gospodinele îl foloseau pentru „curățarea” casei de farmece și spurcăciuni. În ziua în care era sărbătorită Sfânta Marina (17 iulie) făceau o măturică din ramuri de pelin pe care o agățau deasupra ușii, la ferestre, la grajdul animalelor, la porți. Tot în scop ritual era folosit pentru a întoarce acasă un membru al familiei plecat pe drumul despărțirii. Se folosea și pentru alungarea bolilor și a necazurilor dintr-o familie, rostind un descântec care să aducă protecția: „Ieși spurcat/ De la .../ De unde te-ai aninat/ Că eu, descântătoare/ Cu vin te-am îmbătat/ Cu mătura de pelin negru te-am măturat/ Și-n gunoi te-am aruncat.”

Tot pentru protecție, pelinul se purta în ziua

Cultivarea pelinului, miniatură dintr-o copie din secolul al XIV-lea a tratatului medical Tacuinum Sanitatis, realizat în secolul al XI-lea de medicul Ibn Butlan din Bagdad

de Armindeni în sân sau la pălărie. Se spunea că e bine să bei pelin în luna mai, pentru că atunci Raiul coboară pe pământ, iar vegetația este binecuvântată și totul înfrunzește și înflorește. Era considerată o formă de purificare și întinerire a organismului pentru a face față muncilor grele pe care trebuia să le facă peste vară.

Pelinul reprezintă absolutul în ceea ce privește gustul amar. Folclorul nostru l-a asociat cu supărarea și necazurile din dragostea neîmpărtășită: „Pelin beau/ Pelin mănânc, /Seara pe pelin mă culc,/ Dimineața când mă scol/ Cu pelin verde mă spal”.

În satele noastre, se puneau în ziua de Rusalii ramuri de pelin, de tei și nuc la case, la porți, pentru ca forțele malefice să nu producă pagube familiei – să nu se îmbolnăvească ei sau să nu fie furată mana vitelor. Fetele și feciorii purtau pelin pentru a fi protejați de zânele dușmănoase care ar fi putut să le fure mințile. Călușarii din Banat purtau pelin pentru a fi protejați de zânele Rusalii, iar cei din Olt își acopereau urechile cu ramuri de pelin și țineau pelin în gură ca să nu vorbească cu cei din afara cetei.

Noi, cei de azi, putem să ne bucurăm de Armindeni de o specialitate recomandată de înțelepții satului de odinioară – vinul pelin, ușor de găsit în marile lanțuri de magazine. E musai să-l bem pentru că e tonic și ne crește imunitatea! ■

formarea unei simple tincturi mai mult cu scop medicinal. Jacques Kaeslin, autorul unei inedite „anchete asupra pionierilor și vechilor distilării din Couvet“, o prezintă pe cea care a intrat în istorie ca „Mama Absintului“, „prima distilatoare elvețiană“. O anume Henriad poate fi considerată drept prima care a distilat absint în regiune. Era anul 1769, iar remediul ei – *Bon Extrait d'Absinthe* –, bazat pe o rețetă ce conținea alcool, pelin, anason, extract de lămâie, era vândut cu succes. Conform cercetărilor lui Kaeslin, autoarea nu putea fi Suzanne-Marguerite Henriad, cum înclină alți istorici, deoarece pe eticheta produsului fusese imprimat „Domnișoara Henriad“, iar Suzanne se căsătorise încă din 1787 cu un anume Henri-François Henriad, mariaj în urma căruia apăruseră și cinci copii! Varianta mai apropiată de adevăr ar fi fost nu soția, ci sora lui Henriad, Marguerite-Henriette (1734 – 1801), moartă celibatară... Alte studii consemnează că ar fi fost două surori Henriad care s-ar fi aflat la originea primei rețete de absint.

Proaspăt ajuns medic în micuța localitate Couvet, un anume Pierre Ordinaire a aflat de leacurile Domnișoarei Henriad. Pornind de la rețeta acesteia pentru *Bon Extrait d'Absinthe* a dezvoltat una nouă, bazată pe amestecul mai multor plante, opt la număr: bincințele pelinului, dar și anason, fenicul sau isop. Băutura a fost recomandată tuturor pacienților care întâmpinau probleme respiratorii. Așa ar fi apărut, în 1792, absintul modern!

Întrevăzând o posibilitate de câștig, un afaccrist local, până atunci cunoscut doar pentru

Reclamă pentru consumul de absint...

tranzacții cu dantelă, Daniel Henri Dubied (1758 – 1844), a achiziționat formula în 1797 și, împreună cu fiul, Marcelin, și ginerele, Henry-Louis Pernod (1776 – 1851), au construit prima fabrică destinată producției în masă a absintului în Couvet. Câțiva ani mai târziu, s-au extins și în Franța, unde au deschis o a doua distilerie la Pontarlier, în 1805. Inițial, producția era una destul de scăzută, înregistrând doar aproximativ 15 l de absint pe zi. Odată ce afacerea a fost preluată de dinamicul fiu mai mic al lui Pernod, Louis, ea a urcat de la 400 l pe zi, spre 1850, la 20.000!

Au urmat ani prosperi, în primul rând datorită dezvoltării afacerilor cu baruri, cabarete și cafenele în orașele franceze. Sistemul mai lax de acordare a autorizațiilor de funcționare a determinat o adevărată înflorire: numai în Paris, în jurul anilor 1860, erau înregistrate 30.000 de astfel de stabilimente,

unde devenise deja cutumă ca ora 17.00 – „Ora verde“ – să fie exclusiv dedicată consumului de absint.

La succesul licorii tari și parfumate a mai conlucrat un factor mai puțin obișnuit: cucerirea Algeriei de francezi. Expansiunea în Africa de Nord presupunea o prezență militară masivă. Dar mulți dintre soldați se acomodau greu cu noile condiții de trai, dizenteria făcând ravagii. Cineva s-a gândit la absint – dacă era indicat ca remediu pentru mai multe maladii și considerat un susținător al sistemului imunitar în Franța, de ce nu și-ar fi făcut treaba și pe continentul african?! Soldații au început să primească rații consistente de absint, pentru a-și ajuta organismul să lupte cu microbiul din apă, cu insectele sau cu febra. Odată reînforși acasă, bincințele că au adus cu ei și noul obicei de consum.

Producția de masă, la care s-a adăugat și o contrafacere pe

... și afiș contra consumului de alcool, absintul fiind principalul inamic

legendelor locale, ar fi fost inventat de un mareșal al regelui Henric al IV-lea, François-Annibal d'Estrées (1572/1573 – 1670), convins că descoperise „elixirul unei vieți îndelungate”. Sau „Benedictine” – a cărei primă rețetă i-ar fi aparținut călugărului venețian Bernardino Vincelli, pe când se afla în abația de la Fécamp (Normandia), în jurul anului 1510, foarte apreciată la Curtea regelui Francisc I (1515 – 1547).

Incetul cu încetul lichiorurile artisanale, fabricate acasă, din ingrediente aflate la îndemână, cel mai adesea dulci și cu arome suave, au fost înlocuite cu cele industriale. Piața de alcool s-a adaptat perfect cererii: 1.500 de soiuri de lichioruri puteau fi achiziționate la prețuri deschise oricăror buzunare. În principal, erau băuturi realizate din fructe (portocale, cireșe, căpșuni, caise, coacăze, ienupăr, nuci, merișoare...) sau plante (mentă, tei, trandafir, iasomie...). Mărci importante din istoria băuturilor alcoolice și-au făcut acum intrarea: „Cointreau”, cu al său gust pronunțat de portocale, creația lui Edouard Cointreau din Angers (1875); „Lapostolle” (1827), devenit mai târziu, Grand Marnier (1880) – o licoare amăruie, tot pe bază de portocale, gândită de familia Marnier Lapostolle.

În scurt timp și dintr-o atât de variată paletă de oferte, o singură băutură avea să devină vedetă: absintul! Prezent aproape pe orice masă, la orice întâlnire, în localuri modeste sau, din contra, de lux, consumul de absint avea să înregistreze creșteri spectaculoase. Conform datelor vremii, dacă

O reclamă care recomanda absintul pentru sănătate

în 1874, în Franța se produceau 700.000 l, trei decenii mai târziu, în 1910, se ajungea la impresionanta cifră de 36.000.000 l anual! Devenise deja și unul dintre cele mai importante produse de export ale economiei franceze, fiind la mare căutare atât în coloniile de peste mări, cât și în America de Sud (în special în Argentina și în Chile).

Un incident nefericit, o amplă mișcare de protest (condusă în special de medicii speriați de ravagiile alcoolismului, dar și de puritani), și, din vedetă, absintul avea să devină inamicul public nr. 1. Producția și consumul său au fost interzise, rând pe rând, în multe state: Belgia (1905), El-

veția (1908), Statele Unite ale Americii (1912), Italia (1913), Franța (1915) și Germania (1923). „Cocaina veacului al XIX-lea” – după cum l-a denumit Doris Lanier într-o carte publicată în 1995 – trebuia să dispară!

Absintul este o băutură cu rădăcini adânci, dacă luăm în calcul că principalul ingredient – pelinul – era cunoscut și apreciat pentru efectele terapeutice încă din Antichitate. Hipocrate (460 – 370 î.H.)

îl recomanda pentru alinarea durerilor menstruale, anemie sau reumatism, în timp ce Galenus din Pergam (129 – 200/216) îl considera leacul perfect pentru relaxarea mușchilor stomacali și combaterea leșinului. În asociere cu mierea, într-o băutură, Lucrețiu (94 – 55 î.H.), în *De rerum natura* (Despre natura lucrurilor), îl considera benefic chiar și copiilor, pentru a combate bolile. Dar și gustul și aroma speciale i-au recomandat utilizarea, cel mai adesea pentru conferirea de savori speciale, precum a fost cazul unui vin din Grecia antică, așa-numitul *absinthites oinos*.

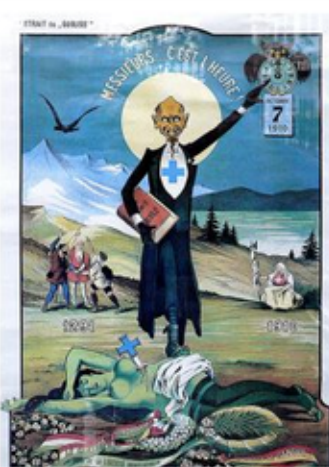
O mică localitate dintr-un canton elvețian, Couvet, a jucat, pare-se, un rol decisiv în trans-

Îmbutelierea absintului în fabrica Pernod din Pontarlier

altă parte, și producătorii de vin, distruși atât de filoxera ce făcuse ravagii în ultimii ani, dar și de scăderea drastică a vânzărilor în favoarea absintului, au pornit lupta. S-a ajuns chiar ca, într-un discurs politic în Adunarea Deputaților, principalul purtător de cuvânt al taberei anti-absint, un anume Henri Schmidt, să declare că cercetări științifice minuțioase au demonstrat că absintul este de 246 de ori mai nociv decât vinul și de trei ori mai dăunător decât coniacul sau alte alcooluri distilate. Nu începe nicio îndoială: este „nebunie curată la sticlă“!

Și, pe un asemenea fundal, a mai fost nevoie doar de o scânteie. Un accident tragic a provocat dezastrul. Sfârșitul unui august fierbinte al anului 1905, într-o mică localitate din Elveția, Commugny, din cantonul Vaud: Jean Lanfrey, un fermier de origine franceză, sub influența alcoolului, își omoară întreaga familie – soția însărcinată, dar și pe ceilalți doi prunci. Știrea a îngrozit lumea! Vinovatul trebuia condamnat! Și vinovatul principal nu era amărâțul Lanfrey, ci absintul care îl smintise cu totul. Căci, înainte de crimă, el consumase două pahărele cu absint... Nu a mai contat că fermierul în cauză avea o lungă istorie cu alcoolul, cunoscuții declarând că el bea până la cinci

Afiș împotriva interzicerii consumului de absint în Elveția

litri de vin pe zi, iar în cea fatidică, de 28 august, dăduse pe gât șapte pahare cu vin, șase pahare de coniac, o cafea în care turnase din plin coniac, două deț cu cremă de mentă și cele doar două cu absint. O petiție a început să circule rapid: în doar câteva zile în Elveția s-au strâns peste 80.000 de semnături contra absintului. Rapid, Țara canteanelor l-a interzis.

În Franța mișcarea împotriva consumului și producției a luat proporții: în 1906, Liga Națională Franceză anti-alcool strângea 400.000 de semnături pe o petiție lansată în acest scop. Până la interzicerea definitivă au mai fost doar puțini pași. La 16 martie 1915, Pernod și fiii își pună lacăt pe ușa: absintul devinea

băutură ilegală și în Franța.

A fost nevoie de aproape un secol ca ea să își recâștige cât de cât respectabilitatea. În 1988, o directivă a Uniunii Europene a permis consumul și producția de absint, dar cu un conținut mai redus al unor ingrediente. Abia în 2005, respectiv în 2011, în Elveția și Franța, „Zâna verde“ de altădată a putut fi comandată în orice bar.

După decenii de interdicție, absintul pare că revine la viață. Mai mult chiar, povestea lui a stârnit și interesul comunității științifice. Să fi fost el atât de nociv cum a fost prezentat? În 2008, o echipă de specialiști în chimia și analiza băuturilor din Marca Britanică a publicat un interesant studiu. Au fost analizate mostre de absint din trei perioade distincte: dinainte de interdicție (1895 – 1910); din 1915 – 1988 și, respectiv, 2003 – 2006, în ideea de a determina cât de nocive pot fi unele dintre substanțele conținute de pelin (în special, tuionul, despre care se știe că, consumat în cantități mari, provoacă tulburări nervoase, insomnii, chiar nebunie!). Rezultatul nu a mai lăsat loc de îndoială. „Este imposibil să ingerezi atât de mult tuion din absint, ca să îți fie afectat sistemul nervos [...] și chiar dacă s-ar întâmpla vreodată un asemenea lucru, persoana respectivă ar fi fost doborâtă la propriu de intoxicația cu alcool“ – a declarat unul dintre cercetători. Și astfel, un alt mit era spulberat: absintul halucinogen, cel care pervertește mințile și comportamentul; nu este decât o simplă băutură tare și aromată. Vinovat pentru efectele adverse este doar alcoolul, care, consumat în cantități mari, dăunează grav sănătății... ■

La un pahar de absint, într-o cafenea din Franța

scară largă, a determinat o scădere semnificativă a prețului de achiziționare. S-a ajuns ca, între 1876 și 1900, consumul anual în Franța să varieze între 1.000.000 și 21.000.000 l, absintul fiind degustat atât de bărbați, cât și de femei (în epocă se spunea că ar fi singura băutură al cărei consum de către urmașele Evei nu este indecent!).

Fabrica Pernod prospera, la rândul-i. Spre sfârșitul veacului al XIX-lea ajungese să producă peste 125.000 l pe zi.

În vara anului 1901, un incendiu devastator părea să pună capăt afacerii! Pentru a evita exploziile, pompierii sosiți la fața locului au deversat în apele râului din apropiere, Doubs, o mare cantitate de absint! Cum însă, prevăzătoare, familia Pernod își asigurase fabrica, din cele peste patru milioane de franci obținute ca despăgubire a putut să o reclădească, utilizând materiale ignifuge și echipamente tehnice mai avansate.

Interzicerea consumului de

absint, câțiva ani mai târziu, avea să provoace o adevărată catastrofă.

Cum s-a ajuns însă la un asemenea verdict?! Răspunsul nu este chiar atât de simplu. În mod cert, lumea medicală, pe de o parte, care se confrunta cu o creștere alarmantă a cazurilor de alcoolism, este una dintre inițiatoare. Încă de la început, mulți doctori s-au ridicat împotriva consumului de absint, considerându-l cel mai nociv dintre toate băuturile alcoolice. Pe de

Licoarea-drog a pus stăpânire pe multe dintre mințile lumii artelor. Povestea sa, după cum arăta Phil Baker într-o carte publicată în 2001, poate fi considerată o adevărată istorie culturală...

Despre Verlaine se spune că atât de mult ar fi îndrăgit băutura, încât și pe patul de suferință și-ar fi ascuns câteva clondire. Într-una dintre amintirile sale despre poetul francez, Alexandru Davila povestea cum l-a cunoscut prima dată: l-a văzut la cafeneaua *La Source*, unde acesta venea în fiecare seară, își ocupa masa și da pe gât câte patru – cinci pahare de absint, concentrat, servit doar cu foarte puțină

apă. Despre poetul și inventatorul Charles Cros (1842 – 1888, care, printre altele, a contribuit la dezvoltarea tehnicii fotografice), prieten cu Verlaine, dar și cu Rimbaud (un alt mare admirator și consumator de absint), biografii au consemnat că, la un moment dat, a fost deținătorul unui record: 20 de pahare cu absint consumate pe zi!

La rândul său, Toulouse-Lautrec și-a creat propria rețetă de absint, mult mai puternică, obținută prin combinație cu *brandy*, denumită chiar „Cutremur”, despre care spunea că trebuie consumată în cantități mici, dar foarte

„Băutorul de absint”,
tablou de Edouard Manet

des! Atât de des, încât gurile rele povesteau că oriunde pleca, pictorul avea totdeauna prin buzunare o sticlăuță.

Absintul a depășit rapid granițele Franței, popularitatea sa atingând cote ridicate și în Marea Britanie, dar și în S.U.A. Conform specialistului în medicină C.W.J. Brasher, faptul că englezii nu au ajuns să îi interzică consumul, cu toate că multe alte state o făcuseră, s-ar datora tocmai dependenței de băutură a multora dintre membrii importanți ai celor mai cunoscute cluburi din Londra. În anii '20, romancierul Scott Fitzgerald îl includea pe lista celor mai folosite și îndrăgite ingrediente

pentru cocteilurile la modă, precum „Creole” (1/3 absint, 2/3 vermut foarte dulce) sau „Duchess” (1/3 martini dulce, 1/3 martini sec, 1/3 absint).

Prin 1930, în plină prohibiție, Hemingway reușea să-și procure absintul atât de dorit din Cuba și să-l aducă în Florida, în compartimente speciale, pentru a scăpa de vigilența autorităților. Inventase, și el, un mixt special – o măsură de absint și una de șampanie răcită – din care se obținea un amestec de culoare lăptoasă pe care îl recomanda să fie consumat încet, câte trei până la cinci pahărele pe zi!

torit, iar în 1956 s-a mutat cu soția în Marea Britanie. A rămas un iubitor al culturii poloneze până la moarte – relatările foștilor prieteni spun că vorbea limba cu un accent varșovian impecabil. Fiica sa, acum în vârstă de 61 de ani, crescută în Marea Britanie, a povestit cum în casa lor se vorbea doar limba poloneză. A avut parte de un trai modest și a murit de cancer în 1976.

Povestea lui a rămas necunoscută până în 2009. Atunci, un istoric polonez a descoperit întâmplător cererea pe care o completase în 1949 în încercarea de a se alătura asociației veteranilor polonezi. Se cunosc destul de puține amănunte despre viața sa. Rămâne mai ales întrebarea cum de nu a fost identificat de autoritățile naziste, având în vedere înfățișarea sa deosebită?

În afară de August Browne, experții spun că, în toată Polonia, au mai existat patru africani în perioada interbelică: Jozef Diak și Sam Sandi, care au luptat în armata poloneză în războiul împotriva bolșevicilor (1919 – 1921), dar au murit înainte de Al Doilea Război Mondial, și alți doi cântăreți, care au dispărut în timpul ocupației naziste.

După redescoperirea lui August, președintele polonez Lech Kaczyński a anunțat că dorește să îl „onoreze cu ocazia aniversării insurecției din Varșovia”, însă planul acesta a fost uitat după moartea președintelui în 2010. În 2019, o organizație non-profit i-a dedicat un mic monument în Varșovia.

CEARTA PE BORȘ

Guvernul Ucrainei urmează să ceară UNESCO recunoașterea borșului ca moștenire culturală a acestei țări. Oficialii susțin că acesta și-ar fi avut originile în spațiul ucrainean. Campania a fost lansată de bucătarul Ievgen Klopotenko din Kiev, care, după ce a obținut ajutorul mai multor istorici culinari și etnografi, a convins Ministerul Culturii ucrainean să recunoască borșul ca fiind parte din „moștenirea culturală intangibilă” a țării. Oficiali și bucătari din Rusia și-au exprimat opoziția față de inițiativa Ucrainei. Oficialii UNESCO au declarat că și alte țări își pot înainta propriile cereri pentru recunoașterea borșului. În orice caz, Ucraina așteaptă în prezent altă hotărâre a organizației – referitoare la un artefact tătar din Crimeea – și nu poate înainta cererea pentru borș înainte să se termine acest proces, care poate dura până la doi ani.

Ievgen Klopotenko

NOI AȘEZĂRI BIZANTINE

Au fost descoperite noi așezări din perioada bizantină în provincia Aydin, districtul Nazili, Turcia, inclusiv rămășițele a patru cisterne, un mormânt și o moară. Acestea se află în jurul orașului antic Mastautra, arheologii considerând că fac parte dintr-o rețea de așezări rurale plasate în jurul acestui centru.

MANUSCRISE DIGITALIZATE

British Library, biblioteca națională a Marii Britanii și cea mai mare instituție de acest fel din lume, a început în ultimii ani un proiect de digitalizare a aproximativ 600 de manuscrise – Heritage Made Digital („Moștenirea culturală în formă digitală”). Acestea sunt din perioada dinastiilor Tudor (1485 – 1603) și Stuart (1371 – 1714 în Scoția, 1603 – 1714 în Anglia). În septembrie 2020, biblioteca a făcut accesibilă publicului larg prima parte din această colecție, care poate fi accesată pe site-ul: <https://www.bl.uk/manuscripts/Default.aspx>

*Inițiala D cuprinde
scena Intrării în Ierusalim a lui Iisus;
miniatură realizată
de artistul italian
Cristoforo Cortese (c.1390 – 1445)*

UN ZID DE PESTE 100 DE KM DESCOPERIT ÎN IRAN

Arheologii au descoperit în vara anului 2019 urmele unui zid lung de aproximativ 115 km în apropierea graniței dintre Iran și Irak. Structura, cunoscută localnicilor sub denumirea de Zidul Gawri, a fost datată pe baza ceramicii descoperite în zonă între secolul al III-lea î.H. și al VI-lea d.H. A fost probabil ridicat în perioada dinastiei parte sau sasanide. Similare zidului sunt liniile defensive ridicate de dinastia sasanidă la granițele imperiului sau alte construcții parto-sasanide, precum castelul Qaleh Yazdgird, aflat în apropiere.

NIGERIANUL CARE A LUPTAT ÎN REZISTENȚA POLONEZĂ

August Agboola Browne (1895 – 1976) a avut o poveste de viață unică. Născut în Lagos, actuala Nigerie, a călătorit cu un grup de teatru prin Europa, iar în 1922 a ales să se stabilească în Polonia. În anii 1930, a ajuns unul dintre cei mai cunoscuți cântăreți de jazz din Varșovia. Odată început Al Doilea Război Mondial, s-a folosit de cetățenia sa britanică – Nigeria fiind, în acel moment, o colonie – pentru a-și trimite cei doi copii și prima soție – o poloneză de care divorțase – în Marea Britanie.

El însă a rămas în Polonia ocupată de Germania nazistă și s-a înrolat voluntar în mișcarea de rezistență poloneză. Sub pseudonimul „Ali”, s-a ocupat de adăpostirea refugiaților evrei fugiți din ghetto-ul din Varșovia. A participat de asemenea la luptele din timpul răscoalei din Varșovia (august – octombrie 1944).

După război, a ales să rămână în Polonia și după instaurarea regimului comunist. S-a recăsă-

CRÂMPEIE DIN MITOLOGIA UNIVERSALĂ

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1												
2												
3												
4												
5												
6												
7												
8												
9												
10												
11												
12												

ORIZONTAL: 1) Zeu al tribului african baule socotit drept un zeu artizan, fratele mai tânăr al zeității supreme Nyame – Zeiță etruscă, echivalentul Herei din mitologia greacă. 2) Zeitate amintită în Vechiul Testament, asociată cu popoarele din Canaan; ulterior, istoricii romani îi acuzau pe cartaginezi că își sacrificau copiii acestei divinități – Zeu egiptean suprem, ce simboliza moartea și învierea naturii. 3) Marca mamă a zeilor primordialii, zeița patroană a naturii și a frumuseții în mitologia siriană. 4) Personaj legendar din Vechiul Testament, fiul lui Tuf – Zeiță mărunță scandinavă, meșteră în vindecări – Personaj din mitologia greacă, ce l-a hrănit pe Zeus când acesta era bebeluș. 5) Eșc! – Oraș din Ungaria – Zeu etiopian al cerului, cunoscut sub nume

asemănătoare, însă cu atribute diferite, în diverse culturi din Orientul Apropiat. 6) Cel mai drept și mai înțelept dintre centauri din mitologia greacă. 7) Divinitate hindusă cu formă de șarpe, zeitate care a avut un rol important în creația universului – „Regele zeilor” la vechii sumerieni. 8) Nimfă romană a mării, consoartă a zeului Neptun – Aer! 9) Zeiță fertilității la mongoli – Obiect „magic” ce aducea noroc. 10) Fondatorul legendar al dinastiei Tomara, ce a domnit în nordul Indiei între secolele VIII – XII, numit astfel în tradiția populară a locului – Mici plăcuțe de lemn, pe care budiștii japonezi consemnează rugăciuni – Vechi oraș asirian. 11) Zeu babilonian socotit ca o divinitate supremă – Insulă lângă coasta Filipinelor. 12) Înger amintit în Vechiul Testament, al cărui nume înseamnă „leul lui Dumnezeu” – Munte mitologic legat de potopul universal

VERTICAL: 1) Zeiță japoneză a Soarelui, strămoșul mitologic al actuali familii imperiale – Maia! 2) Vântul de sud personificat la elini – Zeu asiro-babilonian al molimelor, al morții și al destinului uman. 3) Divinitatea supremă la arabi – Forma mitologică a dragonului la români (pl.). 4) Norișor – Nimfe ale izvoarelor și apelor în mitologia greacă. 5) Literă sanscrită – Agenția Centrală Telegrafică Coreeană (siglă) – O parte a numelui a doi frați gemeni din mitologia turcică, păsări magice care renasc (Kon... și To...). 6) Zeul pământului în mitologia egipteană – Nimfă din mitologia greacă, patroană a fântânii orașului cu același nume, o localitate cunoscută și drept Colchida. 7) Statui clădite pe Insula Paștelui, ce reprezintă strămoși zeificați – Sfânt romano-catolic, unul dintre ctitorii Mănăstirii Remiremont din Franța. 8) Zeiță greacă a justiției – Nume acordat suveranului principatului Sindh, din actualul Pakistan. 9) Cămăși înflorate – Sere! – Zeiță greacă secundară, patroană a bățăliilor. 10) Zâne ale destinului în mitologia românească – Cremă (mold.). 11) Nichel – Nume de familie englezesc, care la origine însemna „vale” – Zeul anghilelor în mitologia polineziană, din al cărui cap retezat a crescut primul cocotier. 12) Zeiță babiloniană socotită stăpâna dragostei și maternității – Divinitate a orașului Ugarit din Siria, unul dintre slujitorii zeității Ba’al

Dicționar: Tab, Tuar, Ema, Gha, Rul, AME, UMIR, DANN

Laurian BUTURE

POTRIVNICILE EXILULUI

Primul document continuă corespondența din numărul trecut despre arhiva Comitetului Național. Cel de al doilea, a cărui publicare o începem în acest număr, vorbește despre eforturile depuse pentru a face cunoscute ororile regimului comunist din România. Mulțumim doamnelor ELENA DANIELSON și LAURA COSOVANU pentru posibilitatea de a le publica.

Londra, 24.VIII.1951

Domnului Constantin Vișoianu,
Președinte al Comitetului Național Român,
2905, 28th Street, N.W.
Washington DC, USA

Domnule președinte,

Vă mulțumesc pentru scrisoarea din 16.VIII.1951, referitoare la completarea arhivei C.[omitetului] N.[ațional].

Când am atras atenția C.N.-ului, acum un an, în privința completării arhivei, aveam sub mână întreaga arhivă de aici și, în același timp, și împrejurările erau mai lesnicioase pentru lucru. La acea propunere nu s-a dat urmarea cuvenită.

Până la ivirea posibilității de a se purcede la completarea, pe această cale, a arhivei C.N. – chestiune care nu mai are acum alt interes decât unul pur arhivist – , ar fi interesant de aflat cari sunt pricinile politice și juridice cari se opun reclamării, pe cale judiciară, a documentelor ce aparțin C.N.-ului? Cu atât mai mult cu cât actualul C.N. este același în continuare, ca și cel din trecut și deci actele îi aparțin lui, iar nu celor ce, dintr-o pricină sau alta, au părăsit C.N.

Am avut prilejul să-l văd, la Florența, după plecarea prietenului său, pe dl Ioanițiu [corect: Ionnițiu] și l-am angajat, pe conștiința sa, ca în USA să restabilească din proprie inițiativă adevărul, în caz că amicul va lansa, ca de obicei, versiunea „modificării răspunsului avut la început, prin influențe ce s-au exercitat apoi asupra celui în drept”. Or, dl M.[ircea] I.[onnițiu] a recunoscut față de mine că „răspunsul” nu a variat întru nimic, de la prima la ultima convorbire, și că nimic nu a intervenit, ca influențe, pentru modificarea unui răspuns care, cum a recunoscut singur, nu a variat. Ce a făcut dl M.I. pe acolo, în chestia aceasta, când prietenul său a spus acolo tocmai ceea ce se prevedea că va spune (pentru a-și scuza „gafa”)?

A trecut un an de când ați văzut ultima dată pe suveran. Activitatea C.N. și însăși cauza națională ar avea de câștigat dacă timpul și mijloacele v-ar înlesni mai dese călătorii în Europa, mai ales că, acum, și distanța este mai mică.

Binevoiți a primi, domnule președinte, asigurarea considerațiilor mele deosebite.

C. Petre-Lazăr

29 mai 1952

Domniei sale, domnului general C. Petre-Lazăr,
Adjutant al Majestății Sale, regelui Mihai I

Domnule general,

Am onoarea să vă trimit, aici alăturat, memoriul asupra deportărilor în țara noastră, pe care Comitetul Național l-a alcătuit și l-a trimis autorităților americane, secretarului general al Națiunilor Unite precum și tuturor membrilor acestei organizațiuni.

Acest memoriu a fost trimis președintelui Statelor Unite, însoțit de o scrisoare prin care ne îngăduiam să sugerăm d-lui Truman să facă o declarațiune condamnând deportările din România, așa după cum a făcut și în cazul Ungarici.

Ieri, dl președinte Truman a primit o delegațiune formată din căpeteniile americanilor de origine română, însoțiți de dl Mihai Fărcășanu (care, în numele Asociației ziariștilor în exil, a luat această inițiativă), care i-a adus la cunoștință crudele măsuri de deportare din România. Cu acest prilej, dl Truman a făcut declarații prin care condamnă aceste sălbătice măsuri și adaogă că politica inaugurată de d-sa va duce la eliberarea țărilor noastre „în timpul vieții noastre”. Alăturăm o tăietură din ziarul *New York Times* cuprinzând o dare de seamă a acestei manifestațiuni.

(Va urma)

CONTENTS (Romanian History) D. Bolintineanu Nepotism and favouritism, constitutional vices ● N. Măreș 100 years since the signing of the Romanian-Polish Military Convention ● M. Mihailide The story of the play *Seringa* („The Syringe”), written by Tudor Arghezi ● C. Borangic The Dacian falx, between myth and reality ● C. Sircuța How the status of women changed during WWI ● M.E. Ionescu Why Greater Romania fell (III) ● C. Chelcu Punishments for debtors in Medieval Moldavia ● C. Cilibia Sorrows of muse Clio: the Băile Herculane spa resort ● C. Nițulescu A diplomat who survived the communist purges: Achil Barcianu ● S. Corlăteanu-Granciuc The reasons why Italy delayed ratifying the Bessarabia Treaty (II) ● L. Manoliu The harpsichord of Queen Elizabeth at the Peleş Museum awaits restoration ● M. Vasileanu The historian Alexandru Duțu and the Burning Bush ● E. Ichim Competition organised by the Romanian Society for Historical Sciences to save our heritage ● G. Roșu Once upon a time, there was: stories about wormwood ● Romanian Documents at Hoover Institution (CLXXX)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Д. Болинтиняну Непотизм и фаворитизм, конституционные пороки ● Н. Мареш 100 лет со дня подписания румынско-польского военного соглашения ● М. Михайлиде За кулисами театральной пьесы „Шприц” писателя Тудора Аргеши ● К. Боранджик Фалкс, дакийское оружие, между мифом и реальностью ● К. Сиркуца Как Первая мировая война изменила статус женщин ● М.Е. Ионеску Почему разошлась Великая Румыния (III) ● К. Келку Наказания должников в средневековой Молдове ● К. Чилибия Печаль музы Клио: курорт Бэйле Еркулане ● К. Ницулеску Ахил Барчиану, дипломат, переживший коммунистические чистки ● С. Корлэтяну-Гранчук Почему Италия медлила с ратификацией Бессарабского Договора (II) ● Л. Манолиу Клавесин королевы Елизабеты, в музее Пелеш, ждёт восстановления ● М. Василяну Историк Александру Дуцу и Неопалимая Купина ● Е. Иким Конкурс Общества Исторических Наук для спасения общественного достояния ● Дж. Рошу Жили-были: полынь ● Румынские документы в Гуверовском Институте (CLXXX)

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție (pentru cititorii din București).

Cititorii din străinătate se pot abona direct la redacție, pe adresa Piața Valter Măcăineanu, nr. 1 – 3, sector 1, PO Box 15 – 702, cod 010155, București, România; e-mail: mistoric@gmail.com sau mistoric1967@yahoo.com; cont bancar B.C.R., sucursala Unic, RO80RNCB0080005630130002 (USD) sau RO15RNCB0080005630130008 (EURO). Plata se poate face prin virament sau cec bancar. Prețul unui abonament pe un an este de 75 EURO sau 90 USD. Vă rugăm să indicați adresa poștală unde doriți să primiți revista și data de la care să înceapă abonamentul

DIALOG CU CITITORII

UN CITITOR FIDEL

Tatăl meu, Nicolae Moroșan, are toată colecția de reviste *Magazin istoric* (așezate toate frumos în biblioteca din sufragerie) și este abonat în continuare – **ne scrie Nicoleta Moroșan**. Le citește cu o adevărată plăcere. Încă de când eram copil îl vedeam cum își lua revista și se așeza în fotoliu, începând să citească cu răbdare fiecare eveniment notat acolo. Continuă și astăzi cu același interes și cu

o pasiune pe care doar el o cunoaște cu adevărat. Pasiunea lui pentru istorie a existat întotdeauna, motiv pentru care cred că ar sta ore întregi să ne povestească – mamei mele Ileana și sorei mele Mihaela – despre evenimentele care au avut loc în trecut și tot ceea ce a învățat citind revista.

Îi dorim și noi „La Mulți Ani!” cititorului nostru fidel, care împlinește pe 4 aprilie o frumoasă vârstă, și îi dorim să ne citească în continuare cu aceeași bucurie.

ERATĂ

La explicația fotografiei din josul paginii 40 a numărului 12 de anul trecut (este vorba despre articolul semnat de V.L. Musatov, apărut în numerele 3 și 4 din anul 2019 ale revistei *Novaia i noveișia istoria*), trebuie făcută precizarea, la rugămintea domnului Vasile Buga, constant colaborator, căruia îi mulțumim, că este vorba despre „confruntarea între Mihail Gorbaciov și Boris Elțin pe marginea puciului eșuat din 19 august 1991, în cadrul întâlnirii cu un grup de deputați ai Parlamentului rus, din 23 august 1991, nu din 25 decembrie 1991, așa cum apare. Cu acest prilej, Boris Elțin a semnat decretul privind suspendarea activității Partidului Comunist din Rusia“.

Dragi cititori, vă puteți asigura continuitatea colecției revistei *Magazin istoric* prin abonarea la oficiile Poștei Române. Revista *Magazin istoric* figurează în catalogul Poștei Române, la poziția 19.356.

Revista poate fi ridicată și de la sediul redacției din Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1–3, etajul 3, camerele 11–14, sector 1. Vă punem la dispoziție, cu abonament, și versiunea online a revistei www.magazinistoric.ro, unde aveți acces de la primul număr, aprilie 1967.

Îi rugăm pe autori și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele în format tiff sau jpeg pe adresele de e-mail: mistoric@gmail.com și mistoric1967@yahoo.com; de asemenea, să redacteze articolele cu diacritice românești. Toate materialele trimise sau predate redacției nu se returnează.

magazin istoric

